

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές και λαϊκή λατρεία Brno:05/10/2010

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Προφορική (λαϊκή) παράδοση και προφορική(λαϊκή) λογοτεχνία

A. Παράδοση

Ορισμοί:

- 1. Παράδοση**
- 2. Προφορική (λαϊκή) παράδοση**
- 3. Προφορική λογοτεχνία**
- 3.1. Είδη της προφορικής λογοτεχνίας**
- 3.2.Χαρακτηριστικά της προφορικής λογοτεχνίας**
- 4. Λαϊκές παραδόσεις:**

B. Ήθη και έθιμα

Γ. Λατρευτικά λαϊκά βιώματα (Δ. Λουκάτος)

Ορισμοί:

- 1. Λατρεία**
 - 1.1. Λατρεία**
 - 1.2. Διάκριση της λαϊκής λατρείας**
- Γενική δοξαστική λατρεία
Ειδική εθμική λατρεία

Κείμενα:

- A. Το μυστικό των μεγάλων εορτών (Λ. Βαρβόγλη εφ. Βήμα 11/04/2004)**

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές και λαϊκή λατρεία Brno:05/10/2010

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Προφορική (λαϊκή) παράδοση και προφορική(λαϊκή) λογοτεχνία

A. Παράδοση:

Ορισμοί:

1. παράδοση η [parádosī] O33 : **Π.** μεταβίβαση, παραχώρηση: **α.** ενός πράγματος σε κπ. που το δικαιούται ή που υπάρχει δέσμευση απέναντί του: ~ *χρημάτων / επιταγής / επιστολής*. *Η ~ των εμπορευμάτων έγινε αυθημερόν. Η ~ βαθμολογίας από τους καθηγητές γίνεται κάθε τρίμηνο.* **β.** μιας εξουσίας, αρμοδιότητας, διαχείρισης σε κπ. αντικαταστάτη, διάδοχο: ~ *υπηρεσίας / υπουργείου / ταμείου*. **γ.** κυριότητας ή χρήσης ακινήτου ή άλλης κατασκευής σε κπ. ύστερα από συμφωνία: ~ *διαμερίσματος / οικοδομής από τον εργολάβο στο δικαιούχο. Καθυστέρησε η ~ του έργου από την κατασκευαστική εταιρεία.* **2.** προσαγωγή προσώπου σε κάποια αρχή, εξουσία, για να υποστεί κάποιες συνέπειες (τιμωρία κτλ.) ή για να ακολουθηθούν κάποιες

διαδικασίες: ~ του κακοποιού στις αστυνομικές αρχές. **3.** διδασκαλία: ~ μαθημάτων. || (πληθ.): Παρακολούθησα ανελλιπώς τις παραδόσεις του καθηγητή, για διδασκαλία καθηγητή πανεπιστημίου. **4.** (για πρόσ. ή πργ.) υποταγή (ύστερα από ήττα ή μεγάλη πίεση) στην εξουσία του αντιπάλου, του νικητή: *Η ~ της πόλης / του οχυρού / του αντιπάλου / του στρατεύματος / του Γερμανού στρατηγού. Προτίμησαν τον ηρωικό θάνατο παρά την εξευτελιστική ~. ~ άνευ όρων*, ολοκληρωτική. **Π1.** (συχνά στον πληθ.) ό,τι αναπτύσσεται ιστορικά και μεταδίδεται (στα πλαίσια μιας ομάδας, κοινωνίας κτλ.) από γενιά σε γενιά σε σχέση με συμπεριφορές, αντιλήψεις, ιδέες, έθιμα, δραστηριότητες, πρακτικές κτλ.: *Παλιά / αρχαία / μακραίωνη / αξιόλογη / λαϊκή / δημοκρατική ~. Καλλιεργώ / διαφυλάσσω / διατηρώ / τηρώ / συνεχίζω / ανατρέπω / σπάζω τις παραδόσεις. Μένω πιστός / σταθερός στις παραδόσεις. Οικογενειακές / εθνικές παραδόσεις. Οι σημερινοί τεχνίτες προσπαθούν να συνεχίσουν την παμπάλαια ελληνική ~ στην κατασκευή κοσμημάτων.* || ιστορική συνέχεια, επανάληψη που δημιουργεί καθεστώς: *Ο Ολυμπιακός έσπασε την ~ κερδίζοντας τον ΠΑΟΚ στη Θεσσαλονίκη.* (έκφρ.) έχω ~ σε κτ., έχω αναπτύξει, καλλιεργήσει κτ. στο παρελθόν, που το διαθέτω, που ισχύει και στο παρόν: *Η Ελλάδα έχει ~ στη φιλοξενία. Η Βραζιλία έχει ~ στο ποδόσφαιρο. από ~ / (λόγ.) εκ παραδόσεως*, για κτ. που συνεχίζεται από παλιά: *Είναι από ~ δημοκρατικός.* **2.** (συχνά πληθ.) παλιές ιστορίες, μυθικές διηγήσεις, θρύλοι που δημιουργήθηκαν και μεταδόθηκαν κυρίως προφορικά στους μεταγενεστέρους: *Μυθικές / ιστορικές / θρησκευτικές παραδόσεις. Η ~ για το μαρμαρωμένο βασιλιά / για τη γοργόνα και το Μεγαλέξαντρο.* || *Ιερά Παράδοση*, το σύνολο των θρησκευτικών αληθειών, που παραδόθηκαν προφορικά κυρίως από το Χριστό και από τους Αποστόλους: *Η Αγία Γραφή και η Ιερά Παράδοση.* **3α.** ο τρόπος μετάδοσης της παράδοσης (στις σημ. Π1, 2): *Προφορική / γραπτή ~.* **β.** ο φορέας δημιουργίας και μετάδοσης της παράδοσης (στις σημ. Π1, 2): *Λόγια / λαϊκή ~.* [λόγ.: I: αρχ. *παράδο(σις) -ση* II: σημδ. γαλλ. *tradition* & γερμ. *Überlieferung*]

*(Ερμηνευτικό, ορθογραφικό και ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής (ΛΚΝ), εκδόθηκε το 1998 από το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.)

2. Προφορική (λαϊκή) παράδοση:

Προφορική παράδοση είναι το σύνολο των στοιχείων του πολιτισμού, τα οποία μεταφέρονται από γενιά σε γενιά, μέσω του προφορικού λόγου. Είναι στενά συνδεδεμένη με τις παραδοσιακές κοινωνίες από τις οποίες εμπλουτίζεται και στις οποίες προσαρμόζεται και αφορά όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η προφορική παράδοση αποτυπώνει και μεταβιβάζει τις αντιλήψεις, τις πεποιθήσεις και τις πρακτικές που αφορούν στη ζωή της παραδοσιακής κοινότητας. Διασκεδάζει αλλά και διδάσκει.

3. Προφορική λογοτεχνία:

Η προφορική λογοτεχνία ή λαϊκή λογοτεχνία ή και λαϊκή φιλολογία αφορά σε σύνθετες μορφές του προφορικού λόγου. Σχετίζεται άμεσα με την προφορική παράδοση και έχει την ίδια σχέση με τον κοινωνικό περίγυρο, όπως και αυτή. Τα προφορικά λογοτεχνικά έργα, καθώς αναπλάθονται από την παραδοσιακή κοινωνία, αποτυπώνουν κάθε φορά την κοσμοθεωρία της. Παράλληλα μεταφέρουν στην ίδια κοινωνία πρότυπα και αντιλήψεις από άλλους χώρους και άλλους χρόνους.

3.1. Είδη της προφορικής λογοτεχνίας:

Τα δημοτικά τραγούδια, τα ξόρκια, τα παραμύθια, τα αινίγματα, οι μύθοι, οι θρύλοι, τα ονόματα προσώπων και πραγμάτων, οι ευτράπελες διηγήσεις, οι παροιμίες, οι ευχές και οι κατάρες συνιστούν κατά βάση τα είδη της προφορικής λογοτεχνίας. Στον κατάλογο αυτό συμπεριλαμβάνονται και οι συνοδευτικές κινήσεις του σώματος ή του προσώπου του αφηγητή, όπως για παράδειγμα κατά την αφήγηση ενός παραμυθιού.

Ακόμη και ο χορός που ακολουθεί συχνά το δημοτικό τραγούδι μπορεί να ενταχθεί εδώ.

3.2. Χαρακτηριστικά της προφορικής λογοτεχνίας:

α) Η προφορική λογοτεχνία διαφέρει από τη γραπτή. Στη γραπτή λογοτεχνία υπάρχει δημιουργός συγκεκριμένος και το έργο διαδίδεται με το γραπτό λόγο. Αντίθετα, στην προφορική λογοτεχνία ο αρχικός δημιουργός χάνεται στο πέρασμα του χρόνου, καθώς το έργο μεταλλάσσεται από στόμα σε στόμα.

β) Ο αφηγητής ή ο εκτελεστής ενός είδους της προφορικής λογοτεχνίας δεν νοείται ως δημιουργός, αλλά ως ερμηνευτής του. Το προσωπικό στοιχείο του εισχωρεί μέσα στο έργο χωρίς ωστόσο να μεταβάλλεται ο βασικός κορμός του, αφού η αφήγηση δεν γίνεται αυθόρμητα. Αντίθετα, ακολουθεί κανόνες που αφορούν το πρόσωπο του αφηγητή, το χρόνο εκφοράς της αφήγησης, το χώρο εκφοράς της και το ακροατήριο. Για παράδειγμα, το ρεπερτόριο του κάθε αφηγητή είναι περιορισμένο. Τα μοιρολόγια ή τα ταχταρίσματα προϋποθέτουν γυναίκα-αφηγητή. Τα αινίγματα θα πρέπει να έχουν παιδαγωγικό χαρακτήρα. Άρα όλα δεν μπορεί να εκφέρονται από όλους, σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή. Επιπλέον, σχετικά με τον αφηγητή, η προφορική λογοτεχνία απαιτεί ορισμένες «δεξιότητες» τόσο από τον ίδιο, όσο και από τον ακροατή. Απαιτεί μια ανεπτυγμένη μαθησιακή ικανότητα και εξάσκηση της μνήμης τέτοιας, που να εξασφαλίζει την απομνημόνευση του έργου, αλλά και την αφομοίωση της γνώσης που μεταφέρει.

γ) Το κυρίαρχο μέσο μεταβίβασης της προφορικής λογοτεχνίας είναι η γλώσσα. Η γλώσσα αποτελεί τον κώδικα επικοινωνίας μεταξύ των μελών της κοινότητας και μπορεί να είναι απλή ή σύνθετη. Μια σύνθετη γλώσσα μπορεί να εμπεριέχει στοιχεία γλωσσικά άλλων λαών, όπως συνηθέστερα συμβαίνει στην Ελλάδα, όπου εντοπίζονται τουρκικά, βουλγαρικά, ιταλικά ή βλάχικα στοιχεία. Η σύνθετη γλώσσα μπορεί να είναι ακόμη κατανοητή μόνο από μια συγκεκριμένη ομάδα, όπως είναι η γλώσσα των κτιστάδων. Έτσι η γλώσσα γίνεται το περίγραμμα μέσα στο οποίο αναπτύσσεται το προφορικό έργο.

δ) Η προφορική λογοτεχνία μπορεί να έχει πεζή ή έμμετρη μορφή. Χρησιμοποιεί, δε, για να εκφραστεί τους τρόπους της γραπτής λογοτεχνίας: εικόνες, παρομοιώσεις, μεταφορές κ.λ.π.

ε) Ο τρόπος διάδοσης των έργων της προφορικής λογοτεχνίας εξαρτάται από το χαρακτήρα του μηνύματος που μεταφέρουν. Είναι σαφές ότι το μήνυμα αφορά, κατά κύριο λόγο, την ίδια την κοινωνία μέσα στην οποία έχει παραχθεί. Αυτό στη συνέχεια μεταδίδεται μέσα στο χρόνο, από γενιά σε γενιά. Οι αλλαγές σ' αυτήν την περίπτωση στο κείμενο είναι λίγες και αργές. Το ίδιο κείμενο είναι δυνατόν να μεταφερθεί και έξω από τα όρια της κοινότητας, μέσω των ανθρώπων που ταξιδεύουν: εργάτες, έμποροι ή ναυτικοί. Έτσι γίνεται μεταφορά στο χώρο. Σ' αυτήν την περίπτωση οι αλλαγές στο κείμενο είναι έντονες καθώς αυτό προσαρμόζεται στα δεδομένα της νέας κοινωνίας. Η μεταφορά στο χώρο σημαίνει και τον οικουμενικό χαρακτήρα των μηνυμάτων, που μεταφέρει ένα λαϊκό λογοτεχνικό κείμενο.

Μια άλλη δίοδος μετάδοσης των προφορικών κειμένων είναι και η μεταφορά από είδος σε είδος. Παρατηρείται, δηλαδή, η εμφάνιση ενός μοτίβου ή θέματος μέσα σε δύο διαφορετικά είδη. Το θέμα του νεκρού αδελφού συναντάται τόσο στο δημοτικό τραγούδι, όσο και στο παραμύθι. Είναι, επίσης, συχνό το φαινόμενο του εγκιβωτισμού ενός σύντομου είδους μέσα σ' ένα μεγαλύτερο. Το ελληνικό λαϊκό παραμύθι εμπεριέχει, συχνά, αινίγματα.

4. Λαϊκές παραδόσεις:

Παραδόσεις ή θρύλοι λέγονται οι φανταστικές διηγήσεις που πλάθει ο λαός με βάση τις δοξασίες του για ορισμένους τόπους και όντα, και που τις πιστεύει για αληθινές.

Στην περίπτωση αυτή η λέξη παράδοση έχει την έννοια της κληρονομημένης ιστορίας ή ερμηνείας ενός φαινομένου. (Legende, Saga)

B) Ήθη και έθιμα

Ορισμοί:

1. Ήθη: Τα ήθη μπορούν να κατανοηθούν ως αρμόζουσες και πάγιες συμπεριφορές των μελών ενός κοινωνικού συνόλου στα πλαίσια της κοινωνικής τους συνύπαρξης. Αφορούν με άλλα λόγια σε συστήματα αξιών και κανόνων που ισχύουν σε ένα δεδομένο κοινωνικό σύνολο μια δεδομένη χρονική στιγμή.

2. Έθιμα: Τα έθιμα αφορούν σε κανονικότητες της κοινωνικής ζωής, όπως και σε μια πληθώρα από πολύμορφες εκφάνσεις πολιτισμικού χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα πίσω από κάθε έθιμο υπάρχει μια κοινωνική ενέργεια (πράξη) που δεν είναι αυθόρμητη και που ανταποκρίνεται σε μια αυστηρά καθορισμένη στιγμή (Moment). Η ενέργεια αυτή είναι μεγάλης σημασίας για μια κοινωνική ομάδα, εκτελείται σε πλαίσια κανονικότητας και επαναφοράς από μέρους της, μάλιστα, όσον αφορά την εκτέλεση της, ακολουθείται μια ορισμένη πορεία από την αρχή μέχρι το τέλος, το τυπικό της οποίας είναι γνωστό στους φορείς της όπως και η σημασιολογική γλώσσα της.

Γ. Λατρευτικά λαϊκά βιώματα:

Ορισμοί:

1. λατρεία η [latría] O25 : **1.** η αγάπη, η αφοσίωση, η ευσέβεια προς το Θεό: *H ~ στον ένα και μοναδικό Θεό. Ο ναός είναι τόπος λατρείας. H ~ των θεών του Ολύμπου. || H ~ των προγόνων / των ηρώων.* **2.** τα λόγια και οι πράξεις με τις οποίες εκδηλώνεται η αγάπη, η ευσέβεια, η αφοσίωση προς το Θεό: *H τελετουργία της χριστιανικής λατρείας.* **3.** η υπερβολική αγάπη προς πρόσωπα, πράγματα, προς πνευματικές ή άλλες δραστηριότητες: *Έχει ~ στη γυναίκα του / στα παιδιά του. Την κοιτάζει με ~. Ηθοποιοί, ποδοσφαιριστές, πολιτικοί γίνονται συχνά αντικείμενο λατρείας. H ~ του χρήματος / του κέρδους. Είναι μεγάλη η ~ του για τη μουσική / για τα σπορ / για το θέατρο.* **4.** (κυρ. για πρόσωπο) το αντικείμενο της υπερβολικής αγάπης: *Γιατί, ~ μου, με στενοχωρείς; Ο κινηματογράφος είναι η μεγάλη ~ της.* [λόγ. < αρχ. λατρεία `υπηρεσία σε θεό]

1.1. Λατρεία: Στη λαογραφία ονομάζουμε λατρεία το σύνολο των δοξασιών, των εθίμων και των εκδηλώσεων που συνοδεύουν τις γιορτές με βάση τη θρησκεία αλλά και με διάθεση να τιμηθούν ή να εξευμενισθούν οι οποιεσδήποτε δυνάμεις που ρυθμίζουν την εναλλαγή των εποχών και τη διατροφική παραγωγή. Τα έθιμα και οι εκδηλώσεις αυτές στηρίζονται στη χριστιανική θρησκεία αλλά κρατούν κι από την αρχαία ελληνική παράδοση ή από την πρωτόγονη θρησκευτικότητα των λαών.

(Δ. Λουκάτος)

1.2. Διάκριση της λαϊκής λατρείας:

1. Γενική δοξαστική λατρεία
2. Ειδική εθιμική λατρεία

Κείμενα:

A. Το μυστικό των μεγάλων εορτών (Λ. Βαρβόγλη εφ. Βήμα 11/04/2004)

Τα ερευνητικά δεδομένα από τη σκοπιά της οικογένειας και της κοινωνίας καταδεικνύουν μια νέα τάση του σύγχρονου ανθρώπου: να νοσηματοδοτήσει είτε τις παλιές και καθιερωμένες ρουτίνες του είτε τις νέες - ενίοτε τρομακτικές και ανεξέλεγκτες - εμπειρίες του.

1. Η σκοπιά της οικογένειας

Μεγάλο μέρος του 20^{ου} αιώνα έχει επενδυθεί σε κοινωνιολογικές και ψυχολογικές έρευνες σχετικά με τη συζυγική ευτυχία και τη θρησκευτική ζωή του ζευγαριού, καθ'

ότι θεωρείται ότι η θρησκευτική ομογαμία προσφέρει ένα κοινό υπόβαθρο αξιών και πεποιθήσεων. Οι Heaton και Pratt πρεσβεύουν ότι αυτές οι πεποιθήσεις επηρεάζουν την οικογενειακή ζωή και μειώνουν τις συζυγικές προστριβές σε θέματα όπως η ανατροφή του παιδιού ή ο εορτασμός θρησκευτικών γιορτών. Από την άλλη, το κοινό θρησκευτικό υπόβαθρο μπορεί να βοηθήσει το ζευγάρι σε από κοινού συμμετοχή σε ανάλογες πρακτικές, ενδυναμώνοντας έτσι τη σχέση τους. Ο Mahoney και οι συνεργάτες του προσφάτως πρότειναν ότι η θρησκεία έχει πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια επιρροή στη συζυγική ευτυχία. Οι συνιστάμενες της πρωτοβάθμιας επιρροής περιλαμβάνουν τον τρόπο με τον οποίο το ζευγάρι οργανώνει δραστηριότητες που εκφράζουν τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του. Εδώ περιλαμβάνονται οι επισκέψεις στην εκκλησία, τα θρησκευτικά έθιμα και το πώς γιορτάζουν τις θρησκευτικές γιορτές, δραστηριότητες που δίνουν στο ζευγάρι ευκαιρία για ποιοτικό χρόνο μαζί. Η δευτεροβάθμια επιρροή, σύμφωνα με τον Mahoney, σχετίζεται με την ομογαμία και τον βαθμό θρησκευτικότητας του καθενός.

Τα ήθη και έθιμα

Ποιος είναι ο παράγων που καθορίζει το πώς μια οικογένεια γιορτάζει; Σύμφωνα με τους καθηγητές Ψυχολογίας Wolin και Bennett, η απάντηση βρίσκεται στο παρελθόν της οικογένειας, δηλαδή στον τρόπο με τον οποίο οι γονείς έχουν μάθει να γιορτάζουν από τη δική τους πατρική οικογένεια. Ο Bowen, από τους θεμελιωτές της οικογενειακής θεραπείας, έδειξε πώς μεταδίδονται οι δυσλειτουργικές σχέσεις από γενιά σε γενιά. Παράλληλα, κληροδοτούνται και οι οικογενειακές παραδόσεις.

Οι δύο διαστάσεις των οικογενειακών εορταστικών πρακτικών περιλαμβάνουν την εορταστική ρουτίνα και το νόημα. Η ρουτίνα συνίσταται στις συγκεκριμένες πράξεις που πρέπει να εκτελεστούν και τους προκαθορισμένους ρόλους που έχει καθένας στον εορτασμό, ενώ το νόημα συμπεριλαμβάνει τις προσδοκίες για το ποιος θα συμμετάσχει, πόσο σημαντική είναι η θρησκευτική πράξη και ποια είναι η συμβολική της σημασία αλλά και η αφοσίωση στη διατήρηση της θρησκευτικής πρακτικής στη νέα γενιά και στο μέλλον. Οι Wolin και Bennett καταλήγουν ότι οι κοινές πρακτικές της εορταστικής «ρουτίνας» και η νοηματοδότηση της γιορτής στο πλαίσιο της οικογενειακής φιλοσοφίας και λειτουργίας βοηθούν στη διατήρηση της συζυγικής σχέσης - ειδικά στα πρώτα στάδια μετά την τεκνοποίηση -, μια περίοδο ιδιαίτερα δύσκολη για τη συζυγική ευαρέσκεια.

Τα ερευνητικά δεδομένα μπορούν να συνοψιστούν σε μια απλή συμβουλή: κάθε οικογένεια θα πρέπει να δημιουργεί τις δικές της παραδόσεις και τελετουργικά εορτασμού, δημιουργώντας ένα ευχάριστο κλίμα για μικρούς και μεγάλους.

Θρησκευτικές πρακτικές

Σε άρθρο που δημοσιεύθηκε το 2001 στην επιστημονική επιθεώρηση «Journal of Family Psychology» οι Barbara Fiese και Thomas Tomcho του Πανεπιστημίου Syracuse της Νέας Υόρκης διερεύνησαν την αναζήτηση νοήματος στις θρησκευτικές πρακτικές και τη σχέση τους με τη συζυγική ευτυχία. Τα ζευγάρια είναι πιο ικανοποιημένα από τη συζυγική τους σχέση όταν οι θρησκευτικές πεποιθήσεις τους νοηματοδοτούνται σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο. Τα ευρήματα από συνεντεύξεις με περισσότερες από 100 οικογένειες έδειξαν ότι για τους συμμετέχοντες ο τρόπος εορτασμού «κληροδοτήθηκε» από την πατρική τους οικογένεια στους ίδιους διαμορφώνοντας τις εορταστικές δραστηριότητες τους στην παρούσα νέα τους οικογένεια. Για τις γυναίκες η συζυγική ευχαρίστηση επικεντρώνεται στον τρόπο εορτασμού και στα έθιμα της οικογένειας, ενώ για τους άνδρες η ευχαρίστηση συνίσταται στο νόημα των θρησκευτικών πρακτικών. Η έρευνα καταδεικνύει ότι τελικά δεν έχει σημασία το πόσο θρησκευόμενη είναι μια οικογένεια σε σχέση με τη συζυγική ικανοποίηση, αλλά πώς οι θρησκευτικές της

πεποιθήσεις, μέσα από τις εορταστικές ρουτίνες, συνδέουν συμπεριφορές με αξίες, επιβεβαιώνουν και ενδυναμώνουν τις σχέσεις και ενέχουν ένα συμβολικό στοιχείο.

2. Η σκοπιά της κοινωνίας

Μετά την επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στους Δίδυμους Πύργους της Νέας Υόρκης, σφυγμομετρήσεις που έγιναν από άκρη σε άκρη στην Αμερική έδειξαν ότι η στάση του μέσου πολίτη σε σχέση με τις γιορτές είχε μεταβληθεί, αναζητώντας βαθύτερη νοηματοδότηση. Σύμφωνα με την εθνική δημοσκόπηση, 63% των ερωτηθέντων σχεδίαζαν να προσδώσουν περισσότερο νόημα στις επερχόμενες γιορτές. Σύμφωνα με τον δρ Takoma Park, η τάση των ανθρώπων ήταν να περάσουν περισσότερο ποιοτικό χρόνο με την οικογένεια και τους φίλους τους, με λιγότερες προστριβές και γκρίνια. Πιο συγκεκριμένα, 70% των συμμετεχόντων επιθυμούν να βοηθήσουν την οικονομία, αλλά ανησυχούν μήπως ξοδεύοντας πολύ τελικά χρεωθούν, ενώ 85% πιστεύουν ότι θα πρέπει να αξιοποιήσουν τις διακοπές ώστε να βρουν προσωπικό νόημα, να ενδυναμώσουν τις οικογενειακές και φιλικές τους σχέσεις και να προσδώσουν ποιοτικές διαστάσεις στη ζωή τους.

Αλλά και μετά την τρομοκρατική τραγωδία στη Μαδρίτη οι πολίτες συσπειρώθηκαν όχι μόνο για να δώσουν τη συλλογική τους απάντηση στην τρομοκρατία, αλλά και για να επιτείνουν την αίσθηση της αναγκαιότητας για ποιότητα ζωής. Σε έρευνα που εκπονήθηκε στο Πανεπιστήμιο της Μαδρίτης από την επισκέπτρια καθηγήτρια Lesia Odario-Boigas, οι συμμετέχοντες φοιτητές στη συντριπτική πλειονότητα τους (92%) δήλωσαν την επιθυμία τους να σηματοδοτήσουν τη γιορτή του Πάσχα στέλνοντας το προσωπικό τους μήνυμα αγάπης και όχι να αναλωθούν σε εκδηλώσεις θυμού ή τυποποιημένης διασκέδασης. Πιο συγκεκριμένα, το 92% των ερωτηθέντων εξέφρασε την πίστη του στη δύναμη της προσωπικής σχέσης και της δυνατότητας που προσφέρει για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής. Η τραγωδία που άγγιξε πολλά ισπανικά σπίτια άγγιξε και τις καρδιές πολλών ανθρώπων, ευαισθητοποιώντας τους να επενδύσουν σε περισσότερη και πιο ουσιαστική επαφή με οικογένεια και φίλους, ως απόρροια των συνταρακτικών γεγονότων. Περίπου 75% των συμμετασχόντων στην έρευνα δήλωσε ότι επιθυμούσε να προσφέρει εθελοντική εργασία ή χρόνο για να βοηθήσει τις οικογένειες των θυμάτων. Τα περισσότερα άτομα απάντησαν ότι οι γιορτές δεν είναι απλά προσωπική υπόθεση, αλλά γεγονός συλλογικής εμβέλειας, σχετιζόμενο ψυχολογικά με την τρομοκρατική επίθεση.

Πορεία νοηματοδότησης

Τα ερευνητικά δεδομένα από τη σκοπιά της οικογένειας και της κοινωνίας καταδεικνύουν μια νέα τάση του σύγχρονου ανθρώπου: να νοηματοδοτήσει είτε τις παλιές και καθιερωμένες ρουτίνες του είτε τις νέες - ενίοτε τρομακτικές και ανεξέλεγκτες - εμπειρίες. Η ανάγκη της οργάνωσης του χαοτικού - εσωτερικά και εξωτερικά - περιβάλλοντος καθώς και η επιθυμία συναισθηματικής επένδυσης στην ίδια τη ζωή αποτελούν τις κινητήριες δυνάμεις που ωθούν το άτομο στην εύρεση νοημάτων που έχουν προσωπική σημασία.

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές και λαϊκή λατρεία Βrno:12/10/2010

Αντιστοιχίες Αρχαίας Ελληνικής και νεοελληνικής λαϊκής λατρείας

Οι άγιοι και οι αρχαίοι θεοί

1. Ο Άγιος Νικόλαος αντί Ποσειδώνα
2. Ο Ηλίας αντί του θεού Ηλίου
3. Αγία Βαρβάρα και η Εκάτη
4. Το Άγιο φως
5. Ο Αρχαίος Χάρων και ο νεοελληνικός Χάρος
6. Τα εξωτικά
7. Ο Ανάστα ο Θεός

Κείμενα:

1. Φτύσιμο
2. «Πιάσε Κόκκινο»
3. Ο γάμος
Πριν από το γάμο: Οι αρραβώνες (το προ του γάμου διάστημα)
4. Η ιστορία των καλικάτζάρων (Λαϊκή παράδοση)
5. Όταν δέρνουνε τα ξωτικά
6. Οι ονομαστικές γιορτές στους Έλληνες
7. Εθνικές εορτές

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές και λαϊκή λατρεία Βrno:12/10/2010

Αντιστοιχίες Αρχαίας Ελληνικής και νεοελληνικής λαϊκής λατρείας

Οι άγιοι και οι αρχαίοι θεοί

1. Ο Άγιος Νικόλαος αντί Ποσειδώνα:

Ο Άγιος Νικόλαος που πανηγυρίζει στις 6 του Δεκέμβρη φαίνεται πως διαδέχτηκε τον Ποσειδώνα. Είναι έφορος της θάλασσας και προστάτης των ναυτικών. Σύμφωνα με τη λαϊκή παράδοση ο Άγιος Νικόλαος ήταν κάποιος θαλασσινός караβοκύρης που βαρέθηκε πια από τα συχνά ναυάγια και τις περιπέτειες και τέλος αποφάσισε να εγκαταλείψει τη θάλασσα. Πήρε ένα κουπί και προχωρώντας στα μεσόγεια τους ρωτούσε τι είναι αυτό το πράγμα. Όσο εκείνοι αναγνώριζαν το κουπί, εκείνος απομακρύνονταν από την θάλασσα, πηγαίνοντας στο εσωτερικό. Κάποτε συνάντησε ανθρώπους που δεν είχαν ιδέα από το ναυτικό αυτό εξάρτημα, και στην ερώτηση του απάντησαν ξύλο. Τότε κατάλαβε ότι οι κάτοικοι της περιοχής δεν είχαν σχέση με την θάλασσα και εκεί εγκαταστάθηκε και αγίασε. Η νεοελληνική αυτή παράδοση δεν είναι δημιούργημα της νεότερης εποχής. Τα στοιχεία της βρίσκονται στον αρχαίο μύθο του *εξιλασμού του Οδυσσέα*. Στην Οδύσσεια ο Όμηρος διηγείται ότι ο μάντης Τειρεσίας συμβουλεύει τον Οδυσσέα κατά την επίσκεψη του στον Άδη, αφού εκδικηθεί τους μνηστήρες να πάρει ένα κουπί και να πάει σε ένα τόπο μεσόγειο, όπου οι άνθρωποι δεν γνωρίζουν από θάλασσες, πλοία και κουπιά. Ο τόπος αυτός θα βεβαιωθεί ο Οδυσσέας ότι είναι αυτός που ψάχνει, γιατί θα συναντήσει έναν οδοιπόρο που θα νομίζει το κουπί για φτυάρι. Τότε θα μπηξει το κουπί στη γη, θα θυσιάσει στον Ποσειδώνα και θα συμφιλιωθεί μαζί του. Ο άγιος Νικόλαος παρά την

απόφαση του να απομακρυνθεί από την θάλασσα δεν μπορούσε να ξεχάσει τους ναυτικούς που θαλασσοπνίγονται. Γι' αυτό μετά το θάνατο του οπότε κι αγίασε, γυρίζει πάνω από τις θάλασσες για να σώζει τους ναυτικούς που κινδυνεύουν και ζητούν τη βοήθεια του. Ο άγιος Νικόλαος λοιπόν διατηρεί της ιδιότητες και τον χαρακτήρα του Ποσειδώνα.

2. Ο Ηλίας αντί του θεού Ηλίου:

Ο άγιος ή προφήτης Ηλίας που γιορτάζεται στις 20 Ιουλίου, αντικατέστησε το Δία πάνω στις κορφές το βουνών. Ο άγιος Ηλίας είναι ο έφορος της βροχής και των βουνών. Όταν αστραφεί και βροντάει είναι πάλι κατά της λαϊκές δοξασίες, ο προφήτης Ηλίας που τρέχει στον ουρανό με την άμαξα του και κυνηγά κάποιον δράκοντα ή τον ίδιο το διάβολο. Έχει σαν τρομερό όπλο τον κεραυνό. Αυτό το αρχαίο σύμβολο της εξουσίας του Δία. Ο χριστιανικός προφήτης Ηλίας δεν έχει τόσο άμεση σχέση με το Δια όμως όσο με τον Ήλιο, που ταυτίζετε μαζί του και κατά το όνομα. Ο νεφεληγερέτης Δίας ταυτίζονταν κι αυτός με τον Ήλιο. Σα θεός των καιρικών φαινομένων, λατρεύονταν πάνω στις κορφές, που ήταν οι πιο κατάλληλες τοποθεσίες για τη λατρεία του Δία αλλά και του προφήτη Ηλία. Όπως στην αρχαιότητα γίνονταν θυσίες πάνω στους βωμούς του Δία έτσι και τώρα γίνονται επίσης θυσίες, κυρίως *αλεκτροθυσίες*, στα εκκλησάκια του προφήτη Ηλία.

3. Αγία Βαρβάρα και η Εκάτη:

Η αγία Βαρβάρα, που γιορτάζεται τις 4 Δεκεμβρίου θεωρείται προστάτρια των παιδιών από την ευλογία. Προστάτρια του, επίσης, την έχει το πυροβολικό του Ελληνικού Στρατού. Παρόλο που το εμβόλιο έχει εξαφανίσει την ευλογία, ωστόσο συχνά ξαναζούν τα παλιά λατρευτικά έθιμα. Γι' αυτό το λόγο και εξακολουθούν να της προσφέρουν μελόπιτα ή κόλλυβα και κολυβόζουμο, που από το όνομα της λέγετε κι αυτό *Βαρβάρα*. Ο τρόπος παρασκευής αυτής της ειδικής προσφοράς έχει πολλά αρχαία στοιχεία. Σε μερικά μέρη της Μικράς Ασίας γειτόνισσες σε σταυροδρόμια πήγαιναν σε αυτά ακριβώς τα κομβικά σημεία η κάθε μια και κάποιο υλικό απαραίτητο προκειμένου να γίνει η Βάρβαρα. Αλλά αυτή η λατρευτική διαδικασία δεν είναι παρά φανερή επιβίωση όμοιας λατρείας που στην αρχαιότητα την προσέφεραν στην κουροτρόφο θεά Εκάτη, που σαν τριοδίτις, όπως ειδικά ονομάζονταν, κάθονταν στις διόδους και στα σταυροδρόμια. Εκεί τις τελευταίες μέρες κάθε μήνα, όταν δηλαδή άρχιζε η νέα σελήνη, οι αρχαίοι αφήναν στα πόδια τον αγαλμάτων της και στους βωμούς της, τρόφιμα που λέγονταν *Εκαταία* ή *Εκάτης δείπνα*.

4. Το Άγιο φως:

Οι άποικοι της αρχαίας Ελλάδας, όταν έφευγαν από τις πόλεις τους προς αναζήτηση νέας πατρίδας έπαιρναν από τις εστίες των πατρών θεών τους, το ιερό φως. Το Άγιο φως τους, διαφορετικά, το οποίο με αγωνία το μετέφεραν σε όλο το δρόμο τους, φροντίζοντας να το κρατούν άσβηστο κοντά τους, προστάτη τους και βοηθό τους, για να τους συντροφεύει και για να διώχνει μακριά τους κάθε κακό, να σκέπει και να σώζει τις νέες κατοικίες.

5. Ο Αρχαίος Χάρων και ο νεοελληνικός Χάρος:

Κατά τη νεοελληνική δοξασία τους νεκρούς τους περνά στον Άδη ο Χάρος, ο αρχαίος Χάρων. Σε μερικά μέρη ακόμα και σήμερα τοποθετούν στο λείψανο ένα νόμισμα, που λέγετε *περατίκι*. Αυτό δεν είναι τίποτα άλλο από τον ναύλο που πλήρωναν οι αρχαίοι στον Χάροντα. Αλλού φαντάζονται τον Χάρο σαν ψυχοπομπό που με μαύρο άλογο οδηγεί τους νεκρούς στο κάτω κόσμο κατά αγέλες. Συχνότατα, όμως, ο Χάρος δεν είναι μόνο ο διεκπεραιωτής των νεκρών αλλά και ο αμείλικτος διώκτης των ζωντανών καθώς αφαιρεί ο ίδιος τις ζωές τους.

6. Τα εξωτικά:

Ο λαός πιστεύει και σε μια σειρά ομογενών ζωτικών, τις *Λάμιες*, τις *Στρίγγλες*, τις *Γιαλλούδες* -το όνομα τους προέρχεται από την παιδοπνίχτρα *Γιλλώ*, εκδικητική δαίμονα των αρχαίων, και τις *Ανασκελάδες*. Το όνομα αυτών των τελευταίων προέρχεται από τους *ονοσκελείς* δαίμονες οι οποίοι είχαν ένα *σκέλος όνου*, δηλαδή το ένα πόδι τους γαϊδουρινό. Όλοι αυτοί οι ποικίλοι δαίμονες δεν είναι τίποτε άλλο παρά η επιβίωση αντίστοιχων αρχαίων μύθων.

7. Ο Ανάστα ο Θεός: Η δάφνη του Απόλλωνα στα έθιμα της ανάστασης:

Την Κυριακή των βαΐων το πλήθος υποδέχεται τον Χριστό κρατώντας στα χέρια του τα βάγια των φοινίκων, τα εβραϊκά σύμβολα της θριαμβευτικής υποδοχής ενός νικητή. Στην Ελλάδα όμως η ίδια χριστιανική σκηνή της υποδοχής του Ιησού αναπαριστάται κάθε φορά με τους κλάδους ενός άλλου φυτού της Δάφνης. Η δάφνη, ήταν από τα προ Χριστού χρόνια αποκλειστικά ελληνικό, ιερό δέντρο και εξακολουθεί να είναι μέχρι και σήμερα το ειδικό σύμβολο νίκης του νέου θεού. Ένα κλωνάρι δάφνης, στη γιορτή των Σεπτηρίων στους Δελφούς κρατάει στα χέρια του κάθε φορά που, μετά τη δρακοκτονία και τον καθαρισμό του στα θεσσαλικά Τέμπη, ξαναγυρίζει στο ναό ο μικρός νέος που τον διάλεξαν να υποδυθεί και να συμβολίζει τον ίδιο τον θεό Απόλλων, τον πυθοκτόνο, τον άξιο νικητή του φοβερού δράκοντα που ονόμαζαν *πύθωνα*.

Κείμενα:

1. Φτύσιμο

Πολλοί Έλληνες πιστεύουν ότι το «φτύσιμο» διώχνει το διάβολο και τις αναποδιές. Για αυτόν το λόγο όταν κάποιος εξιστορεί δυσάρεστα γεγονότα (θανάτους, ατυχήματα, κ.τ.λ.) οι ακροατές συχνά πυκνά φτύνουν τρεις φορές στον κόρφο τους. Επίσης πολλές φορές, για να αποτρέψει το κακό μάτι, όταν κάποιος θαυμάζει ένα μωρό ή κάνει κομπλιμέντα, επαναλαμβάνει στο τέλος τρεις φορές «φτου».

2. «Πιάσε Κόκκινο»

Όταν δύο άτομα δουν συγχρόνως το ίδιο πράγμα φωνάζουν «πιάσε κόκκινο»: πρέπει και οι δύο να βρουν ένα κόκκινο αντικείμενο δίπλα τους και να το αγγίξουν για να αποτραπεί το ενδεχόμενο ενός καβγά. Επίσης οι Έλληνες πιστεύουν πως, όταν δύο άνθρωποι ξεστομίζουν αναπάντεχα την ίδια λέξη, προοιωνίζεται καβγάς.

3. Ο γάμος

Πριν από το γάμο: Οι αρραβώνες (το προ του γάμου διάστημα)

Οι αρραβώνες γίνονταν με συμφωνία των γονέων, οι μελλονύμφοι δεν έπρεπε να ιδωθούν από τους αρραβώνες μέχρι το γάμο. Η επικύρωση του γεγονότος γινόταν με την αλλαγή των δαχτυλιδιών (συνήθως από το νονό της νύφης) στο σπίτι της νύφης παρουσία του ιερέα (όχι απαραίτητα). Το τραπέζι σ' αυτήν την περίπτωση διακοσμούσαν με τριαντάφυλλα και βασιλικό, καθώς και μ' ένα πιάτο γεμάτο ρύζι και κουφέτα. Η εβδομάδα πριν το γάμο ήταν γεμάτη με έθιμα και εκδηλώσεις που προετοίμαζαν για το μεγάλο γεγονός, την ένωση των δυο μελλονύμφων. Την Τετάρτη πήγαιναν συγγενείς του γαμπρού στο σπίτι της νύφης με μια μπουγάτσα με σουσάμι και διάφορα σχέδια πάνω, μάλιστα, ρίχνανε καθοδόν μια τουφεκιά για το ξεκίνημα του γάμου. Τη Πέμπτη από το σπίτι του γαμπρού και πάλι συγγενείς του πήγαιναν να μαζέψουν ξύλα για να μαγειρέψουν τα φαγητά του γάμου. Στο σπίτι της νύφης την ίδια μέρα ετοίμαζαν τα προικιά, τα οποία τα έπαιρναν συγγενείς του γαμπρού και σχεδόν όλο το χωριό και τα μετέφεραν στο σπίτι του. Το Σάββατο το βράδυ άρχιζε ο γάμος στο σπίτι του γαμπρού με παραδοσιακή μουσική. Την Κυριακή είχαν όργανα και στο σπίτι της νύφης όπως και τραπέζι σε όλους τους καλεσμένους της. Παράλληλα άρχιζαν να τη στολίζουν τραγουδώντας το χωρισμό της από τη μάνα. Μετά το μεσημέρι της Κυριακής φεύγανε από το σπίτι του γαμπρού για να πάνε στο σπίτι της νύφης όλοι μαζί, με πρώτο το Βλάμη κρατώντας το μπαϊράκι και

χορεύοντας. Οι γονείς έβγαζαν τη νύφη ως την πόρτα του σπιτιού τους με το που έφτανε ο γαμπρός ο οποίος τη φιλούσε και τη κερνούσε ένα κόσμημα. Στη συνέχεια φεύγανε για την εκκλησία. Μπροστά πήγαινε ο γαμπρός με τους γονείς του πιο πίσω ακολουθούσε η νύφη με τους δικούς της γονείς και τελευταίοι όλοι οι καλεσμένοι έως την εκκλησία. Μετά το μυστήριο ακολουθούσε χορός έξω από την εκκλησία όπου χόρευαν οι κουμπάροι, οι νεόνυμφοι και τα συμπεθέρια. Με το τέλος του χορού γυρνούσαν στο σπίτι του γαμπρού, εδώ η πεθερά κερνούσε τη νύφη μέλι και καρύδι. Εντωμεταξύ συνεχιζόταν το γλέντι όλο το βράδυ και όλη τη Δευτέρα καθώς οι καλεσμένοι έφερναν το κανίσκι (αρνί ψητό ή χέλι και κρασί), ουσιαστικά ο γάμος τελείωνε την Τρίτη το πρωί.

4. Η ιστορία των καλικατζάρων (Λαϊκή παράδοση)

Μια παλιά ιστορία λέει πως μια γυναίκα αφού ετοίμασε, παραμονές των Χριστουγέννων, τα γλυκά της, βασιλόπιτες, κουραμπιέδες και μελομακάρονα, είδε από το παράθυρο πως ξημέρωσε. Όμως, είχε ξεγελαστεί από το φεγγάρι, γιατί όπως λένε: *«του Γενάρη το φεγγάρι παρά λίγο να ‘ναι μέρα».*

Έτρεξε λοιπόν και ξύπνησε τα παιδιά της για να τα στείλει με τα γλυκά για ψήσιμο στο φούρνο. Τα παιδιά σηκώθηκαν πρόθυμα, πήρε το καθένα από ένα ταψί και ξεκίνησαν για το φούρνο. Όμως, η αυγή αργούσε να έρθει και ξαφνικά μέσα από τα κοντινά στενά ακούστηκαν αγριοφωνάρες και δυνατά γέλια. Σε ελάχιστο χρόνο ο δρόμος γέμισε με καλικαντζαράκια. Άρπαξαν τα παιδιά, τους πέταξαν ό, τι κρατούσαν και άρχισαν έναν τρελό χορό χτυπώντας τα ταψιά και φωνάζοντας:

«Ω! στραβά ταψιά, με τα ψεύτικα ψωμιά, άλλα με τα άσχημα, πηδάτε βρε μπαγάσικα».

Την ώρα που λάλησε ο πρώτος πετεινός, εξαντλημένα τα καλικαντζαράκια άφησαν τα ταψιά στα κεραμίδια ενός σπιτιού κι άρχισαν να φεύγουν τρέχοντας με στριγκλιές και γέλια, βγάζοντας έξω τις γλώσσες τους που ήταν κατακόκκινες σαν τις γλώσσες της φωτιάς και κουνώντας τις ουρές τους εδώ κι εκεί.

Όταν ξημέρωσε και βγήκαν οι άνθρωποι να πάνε στις δουλειές τους, βρήκαν στο δρόμο τα τρία παιδιά μισολιπόθυμα, χωρίς να έχουν δυνάμεις για να σηκωθούν. Τα κούνησαν, τα ράντισαν με αγιασμό και όταν συνήλθαν, διηγήθηκαν τι τους είχαν κάνει τα καλικαντζαράκια. Γι' αυτό όλοι φοβόντουσαν να βγουν έξω από τα σπίτια τους πριν ξημερώσει, όλο το Δωδεκαήμερο.

5. Όταν δέρνουνε τα ξωτικά

Η ιστορία αυτή έλαβε χώρα τη δεκαετία του τριάντα στο χωριό μου. Έμενε τότε εδώ ο Μ. ο οποίος ήταν νέος και αγαπούσε πολύ τα ζώα του, ιδιαίτερα τα δυο του άλογα. Τα άλογα αυτά τα χρησιμοποιούσε στις αγροτικές του εργασίες. Ήταν συνήθειο σ' εκείνα τα μέρη να βγάζουν τα ζώα τα βράδια στα λιβάδια όπου τα 'δεναν. Αυτά βόσκανε εδώ και κοιμόντουσαν. Ένα βράδυ καλοκαιριού ο Μ είχε βγάλει τα δύο ζώα του και τα είχε δέσει σε μια περιοχή έξω από το χωριό επονομαζόμενη **Καλογερότρυπες** λόγω του ότι εκεί είχε κάτι μικρές σπηλιές από άργιλο στις οποίες πιστευόνταν πως κατοικούσαν ερημίτες, μοναχοί τα χρόνια τα παλιά. Να σημειώσω εδώ ότι ο συγκεκριμένος άνθρωπος ήταν ένας μέγας άπιστος που δεν πίστευε ούτε σε θεούς, ούτε σε δαιμόνους, ούτε και σε φαντάσματα, ήταν από τους λίγους τότε κομμουνιστές του χωριού. Πάει λοιπόν τα άλογα στην τοποθεσία αυτή, τα δένει, αράζει κι αυτός από δίπλα τους και τον παίρνει ο ύπνος. Πριν κοιμηθεί, είχε δει να περνάν από κει και άλλοι χωριανοί, φίλοι του που πήγαιναν κι αυτοί τα ζώα τους λίγο παρακάτω. Και κοιμάται λοιπόν. Οπότε σε κάποια φάση μέσα στη βαθεία νύχτα ξυπνάει νοιώθοντας ότι τον δέρνουν, τον σπάνε στο ξύλο. Δεν μπορεί να κουνηθεί, νοιώθει παραλυμένος και το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να ανοίξει τα μάτια και να δει, στο φως του φεγγαριού, δυο φοβερές γυναίκες πανύψηλες και με απαίσιο

μορφασμό στο πρόσωπο τους να τον δέρνουν αλύπητα. Βεβαίως, όσο έβλεπε αυτό που έβλεπε και που καλύτερα να μην το έβλεπε, ένοιωθε και τις ξυλιές που πέφτανε στο δύστυχο κορμί του. Τον είχανε σαπίσει! Τελικά αφού του ρίξανε ένα βρωμόξυλο, χαθήκανε με μιας και αυτός ένιωσε ότι μπορούσε και πάλι να κινήσει τα μέλη του. Σηκώνεται κουτσά στραβά και πηγαίνει να συναντήσει τους συγχωριανούς του. Τους βρίσκει και τους λέει την ιστορία του. Αυτοί δεν ξέρουν τι να πουν. Άντε να πιστέψεις τώρα μια τέτοια παράλογη ιστορία. Και όμως οι ξυλιές φαίνονταν καθαρά πάνω στο σώμα του. Και από μπρος και από πίσω είχε σημάδια σαν να τον είχαν δείρει με ραβδιές. Ένας φίλος τον ρώτησε μήπως τον χτύπησαν τίποτα αλήτες και ντρεπόταν να το πει (δεδομένου ότι ο Μ. ήταν ψηλός και πολύ γεροδεμένος) και έφτιαξε αυτή την ιστορία για δικαιολογία. Αυτός τότε τους ρώτησε πώς ήταν δυνατό να γίνει τέτοιος καυγάς χωρίς να τον ακούσουν αυτοί που είχαν δέσει τα ζώα τους και κοιμούνταν λίγες δεκάδες μέτρα παρακάτω και κυρίως πώς και δεν άκουσαν τα άλογά του να χλιμιντρίζουν γιατί τα ζώα θα είχαν ταραχτεί, βέβαια, από έναν καυγά και θα εκδηλώνονταν. Και πράγματι, ούτε αυτοί είχαν ακούσει τίποτα, ούτε τα δύο άλογα είχαν εκδηλώσει την παραμικρή ταραχή όση ώρα δέρνανε τον αφέντη τους. Έκτοτε η ιστορία έγινε γνωστή στο χωριό και πολύς κόσμος είδε τα σημάδια στο κορμί του Μ. Ο ίδιος δεν έχανε την ευκαιρία να αφηγηθεί τη φοβερή του περιπέτεια, τονίζοντας πάντα ως συμπέρασμα ότι επρόκειτο περί ξωτικών τα οποία περιέγραφε ως ψηλές γυναίκες, με άσχημη έκφραση και μακριά μαλλιά με το κορμί τους ντυμένο με πολύ φαρδιά άσπρα φορέματα, ριγμένα πάνω τους σαν τσουβάλια.

6. Οι ονομαστικές γιορτές στους Έλληνες

Στην Ελλάδα, οι ονομαστικές γιορτές τιμώνται συχνά περισσότερο από τα γενέθλια. Τα παιδιά συνήθως παίρνουν το όνομα του προστάτη αγίου της περιοχής τους, ενώ ο μεγαλύτερος σε ηλικία γιος ή αντίστοιχα η μεγαλύτερη σε ηλικία κόρη παίρνουν το όνομα ενός από τους δυο παππούδες ή γιαγιάδες τους. Εξαιτίας αυτής της παράδοσης, πολλές φορές θα συναντήστε ξαδέρφια με το ίδιο όνομα. Η ονομαστική εορτή είναι η ημέρα όπου τιμάται ο άγιος/η αγία του οποίου/της οποίας φέρει το όνομα κάθε άτομο. Αποτελεί παράδοση στην Ελλάδα ο λαμπρός εορτασμός της ονομαστικής εορτής. Τη μέρα αυτή η οικογένεια παραθέτει μεγάλο τραπέζι σε συγγενείς και φίλους και τα ποτά ρέουν άφθονα. Πάντως, δε στέλνονται προσκλήσεις. Οι φίλοι και οι συγγενείς είναι αυτονόητο πως θα τιμήσουν τον εορταζόμενο με μια επίσκεψη, ακόμα και αν είναι για λίγη ώρα, επειδή ίσως έχουν να επισκεφθούν και άλλα άτομα που έχουν την ονομαστική τους εορτή την ίδια μέρα. Όσοι φίλοι και γνωστοί δε μπορούν να παρευρεθούν στο εορταστικό τραπέζι, τηλεφωνούν για να ευχηθούν *Χρόνια Πολλά*. Πολλοί αλλοδαποί φίλοι της οικογένειας αρκετές φορές δεν είναι σίγουροι σχετικά με το, εάν μπορούν να παρευρεθούν, αλλά η ελληνική παράδοση επιτάσσει πως όλοι είναι ευπρόσδεκτοι και ο εορταζόμενος/η εορταζόμενη θα εκτιμήσει δεόντως την παρουσία τους. Σύμφωνα με το τυπικό μέρος της όλης διαδικασίας, οι επισκέπτες προσφέρουν δώρα στον εορταζόμενο, που δεν είναι αναγκαίο να είναι ακριβά. Δεν είναι πολλοί οι Έλληνες που γιορτάζουν με ιδιαίτερο τρόπο τα γενέθλια τους, παρόλα αυτά η δυτική επιρροή γίνεται όλο και πιο εμφανής. Είναι κυρίως οι μικρότεροι σε ηλικία που διοργανώνουν πάρτυ γενεθλίων. Πάντως, παρά τη συνεχώς αυξανόμενη τάση λαμπερού εορτασμού των γενεθλίων, η σημασία των ονομαστικών εορτών παραμένει υψηλή.

7. Εθνικές εορτές

Μάρτιος

8: Ημέρα της γυναίκας

25: Ελληνική Επανάσταση

Απρίλιος

6: Ολυμπιακή Ημέρα

7: Παγκόσμια ημέρα υγείας

Μάϊος

1: Εργατική Πρωτομαγιά

5: Ημέρα της Ευρώπης

8: Ημέρα Ερυθρού Σταυρού

2η Κυριακή: Γιορτή της μητέρας

Ιούνιος

5: Παγκόσμια Ημέρα Περιβάλλοντος

Ιούλιος

20: Επέτειος Τουρκικής Εισβολής

Οκτώβριος

24: Ημέρα του Ο.Η.Ε

28: Επέτειος του ΟΧΙ

31: Ημέρα Αποταμίευσης

Νοέμβριος

17: Πολυτεχνείο

Δεκέμβριος

10: Ημέρα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

11: Ημέρα του Παιδιού

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές**19-10-2010****Ο μήνας Σεπτέμβριος****Γενικά****Οι σημαντικότερες γιορτές του Σεπτεμβρίου - Ήθη και έθιμα-παραδόσεις****α) Πρώτη Σεπτεμβρίου- του Αγίου Συμεών****β) Τα γενέθλια της Παναγίας (8 Σεπτεμβρίου)****γ) Η Ύψωση του Τιμίου Σταυρού (14 Σεπτεμβρίου)****Γενικά-ιστορικά****1. Ήθη και έθιμα****2. Η ιστορία του Τιμίου Σταυρού και του βασιλικού**

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές**19-10-2010****Ο μήνας Σεπτέμβριος****Γενικά:**

Ο Σεπτέμβριος είναι ο ένατος μήνας του χρόνου και ο πρώτος μήνας του φθινοπώρου. Πήρε το όνομα του απ' το ρωμαϊκό septem = επτά, επειδή το μέτρο του χρόνου στους Ρωμαίους άρχιζε απ' το Μάρτη κι έτσι ο Σεπτέμβρης ήταν ο έβδομος στη σειρά των μηνών. Αντίστοιχος του στην αρχαία Ελλάδα ήταν ο Αττικός «Βοηδοδρομιώνας». Επίσης, στους βυζαντινούς χρόνους, ο Σεπτέμβρης ήταν ο πρώτος μήνας του χρόνου. Η ορθόδοξη μάλιστα εκκλησία γιορτάζει την 1^η Σεπτέμβρη σαν αρχή του εκκλησιαστικού έτους. Η λαϊκή παράδοση έδωσε στο Σεπτέμβρη διάφορα ονόματα, που ανταποκρίνονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μήνα αυτού. Μερικά από αυτά είναι: *Σέμπρης, Χινόπωρος, Σεπτέβρης, Σεπτέμπρης* ή *Θεσέμπρης* και *Πετμεζάς*. Επίσης ονοματίζεται ο Σεπτέμβριος από τις γιορτές που συναντάμε σ' αυτόν Σταυρός, *Σταυριάτης* ή *Αι Νικήτας*, αλλά και *Τρυγητής* λόγω του τρύγου ή *Σποριάρης* λόγω της προετοιμασίας για τη σπορά. Στο μήνα Σεπτέμβριο ο λαός έχει δώσει και την ονομασία *Ορτοκόλογος*, που πηγάζει από το γεγονός ότι τον μήνα αυτό γίνεται το κυνήγι ορτοκίου.

Με το Σεπτέμβρη μπαίνουμε στο φθινόπωρο. Το μήνα αυτό γίνεται το όργωμα και η σπορά της γης. Το σιτάρι, το κριθάρι, τα λαχανικά, όλα σχεδόν σπέρνονται και φυτεύονται αυτή την εποχή. Παράλληλα γίνεται τον ίδιο καιρό η συγκομιδή άλλων προϊόντων και κυρίως ο τρύγος των αμπελιών. Ο Σεπτέμβριος είναι, πράγματι, ο ένας από τους δύο μήνες του έτους που οι γεωργοί βρίσκονται σε κατάσταση εγρήγορσης. Ο δεύτερος μήνας παρόμοια έκτακτης κατάστασης είναι ο Ιούνιος, όπου οι γεωργοί θερίζουν τα σπαρτά. Αυτό βέβαια δεν ισχύει σήμερα που υπάρχουν μηχανήματα τα οποία δεν είχαν οι γεωργοί στην διάθεση τους στο παρελθόν. Έτσι παλιότερα την συγκομιδή των σταφυλιών, ακολουθούσε το «*πάτημα*» με τα πόδια στα πατητήρια, ώστε να βγει ο «*μούστος*» που έμπαινε σε βαρέλια για να γίνει κρασί. Ο τρύγος στην αρχαιότητα ήταν ένα γεγονός στο οποίο οφείλονταν οι πολλές γιορτές προς τιμή του θεού Διονύσου, που λάμβαναν μέρος σε διάφορες Ελληνικές πόλεις, την εποχή εκείνη. Ιδιαίτερα λαμπρές ήταν οι γιορτές στο νησί της Νάξου, το οποίο θεωρούνταν από αρκετούς γενέτειρα του θεού.

Οι σημαντικότερες γιορτές είναι: του Αγίου Συμεών την 1^η Σεπτεμβρίου, των γενεθλίων της Παναγίας στις 8 Σεπτεμβρίου και της Ύψωσης του Τιμίου Σταυρού στις 14 Σεπτεμβρίου. Τέλος το μήνα αυτό απαγορεύονται οι γάμοι, γιατί τρυγάνε τα σταφύλια και ο Σεπτέμβριος, ο τρυγητής, τρυγάει κι αυτός και οι γάμοι αποτυγχάνουν, οδηγούνται σε διαζύγια ή σε θάνατο του ενός από τους δύο.

Οι σημαντικότερες γιορτές του Σεπτεμβρίου - Ήθη και έθιμα-παραδόσεις

α) Πρώτη Σεπτεμβρίου- του Αγίου Συμεών

Ο Σεπτέμβριος επειδή θεωρούνταν στους βυζαντινούς χρόνους, όπως προαναφέρθηκε, ο πρώτος μήνας του έτους η πρώτη Σεπτεμβρίου γιορταζόταν ως πρωτοχρονιά. Από το γεγονός αυτό, πηγάζουν διάφορα έθιμα, ορισμένα απ' τα οποία έχουν επιβιώσει ως τις μέρες μας. Ένα από τα έθιμα αυτά ήταν το κρέμασμα καρπών και κλαδιών ροδιάς σε διάφορα σημεία του σπιτιού. Το σπάσιμο των ροδιών, όπως και στις μέρες μας, θεωρούνταν φορέας τύχης και ευτυχίας προς όλα τα μέλη της οικογένειας. Ένα άλλο έθιμο του Σεπτέμβρη ήταν το ράντισμα των σπιτιών, των καλλιεργειών και των ζώων με νερό που έπαιρνε από το πηγάδι ή την βρύση η μητέρα της οικογένειας, την πρώτη του μηνός, πριν ανατείλει ο ήλιος. Από το νερό αυτό έπιναν και οι άνθρωποι, θεωρώντας ότι έτσι θα είχαν υγεία και θα γλύτωναν από τον χάρο, ο οποίος εκείνη την ημέρα συμπληρώνει τους καταλόγους κατά το έθιμο με όσους θα πάρει την χρονιά εκείνη. Για τον λόγο αυτό, σε ορισμένες περιοχές, ονομάζουν αυτό το νερό «αθάνατο νερό». Στο νησί Κω το πρωί της πρώτης Σεπτεμβρίου, αγόρια και κορίτσια παίρνουν νερό από 40 κύματα στην παραλία και ραντίζουν μ' αυτό το νερό τα ρούχα τους, αφού προηγουμένως το κρεμάσουν για λίγο στο εικονοστάσι, για να μην τα καταστρέφει ο σκόρος και τις γωνίες του σπιτιού για να γλιτώνουν από τα ποντίκια και τη γλωσσοφαγιά των άλλων.

Την ίδια ημερομηνία (1^η Σεπτεμβρίου) γιορτάζεται και ο Άγιος Συμεών τον οποίο τιμούν οι έγκυες γυναίκες καθώς δεν κάνουν καμία δουλειά αυτή τη μέρα για να μη γεννηθεί το παιδί «σημειωμένο», ελαττωματικό δηλαδή με προβλήματα υγείας. Άλλοι πιστεύουν πως οι άνθρωποι που γεννιούνται την πρώτη Σεπτεμβρίου είναι «σημειωμένοι» δηλαδή παρουσιάζουν ελαττώματα, είναι στρεψόδικοι, ιδιότροποι, φιλάρεσκοι και άλλα.

β) Τα γενέθλια της Παναγίας (8 Σεπτεμβρίου)

Η 8η Σεπτεμβρίου είναι αφιερωμένη στα γενέθλια της Παναγίας. Στις εκκλησίες όλης της χώρας τελείται Θεία Λειτουργία, ενώ σε πολλές από αυτές, ακολουθεί περιφορά της εικόνας και πανηγύρι. Σε κάποια Ελληνικά χωριά, την ημέρα εκείνη, οι Χριστιανοί πηγαίνουν στην εκκλησία σταφύλια για να τα ευλογήσει ο ιερέας.

γ) Η Ύψωση του Τιμίου Σταυρού (14 Σεπτεμβρίου)

Γενικά-ιστορικά

Το έτος 326 η Αγία Ελένη πήγε στην Ιερουσαλήμ για να προσκυνήσει τους Αγίους Τόπους και να ευχαριστήσει τον Θεό για τους θριάμβους του γιου της Μεγάλου Κωνσταντίνου. Εκεί άρχισε έρευνες για την ανεύρεση του Τιμίου Σταυρού. Επάνω στο Γολγοθά υπήρχε ένας ειδωλολατρικός ναός της θεάς Αφροδίτης, τον οποίο γκρέμισε και άρχισε τις ανασκαφές. Σε κάποιο σημείο βρέθηκαν τρεις σταυροί, κανείς ωστόσο δεν μπορούσε να πει ποιος από τους τρεις ήταν αυτός πάνω στον οποίο είχε σταυρωθεί ο Χριστός. Τότε ο επίσκοπος Ιεροσολύμων Μακάριος με αρκετούς ιερείς, αφού έκαναν δέηση, άγγιξε στους σταυρούς στο σώμα μιας ευσεβούς γυναίκας που είχε πεθάνει. Όταν ήλθε η σειρά και άγγιξε τον τρίτο σταυρό, που ήταν του Χριστού, η γυναίκα αμέσως αναστήθηκε. Η είδηση διαδόθηκε σαν αστραπή σε όλα τα μέρη της Ιερουσαλήμ οπότε πλήθη πιστών άρχισαν να συρρέουν για να αγγίξουν το Τιμίο Ξύλο. Επειδή όμως συνέβησαν πολλά δυστυχήματα από το συνωστισμό, ύψωσαν τον Τιμίο Σταυρό μέσα στο ναό σε μέρος ψηλό, για να

μπορέσουν να τον δουν και να τον προσκυνήσουν όλοι. Αυτή την ύψωση καθιέρωσαν οι Πατέρες της εκκλησίας να την γιορτάζουμε στις 14 Σεπτεμβρίου. Η μέρα έχει καθιερωθεί ως αυστηρή μονοήμερη αλάδωτη νηστεία εκτός αν συμπέσει την Κυριακή, οπότε καταλύεται λάδι.

Στα γεγονότα γύρω από την ανεύρεση και την ύψωση του Τιμίου Σταυρού αναφέρονται πολλοί από τους ιστορικούς της πρωτοβυζαντινής περιόδου όπως οι : Σωκράτης, Σωζόμενος Θεοδώρητος, Ρουφίνος και Αμβρόσιος. Σύμφωνα λοιπόν με τις ιστορικές μαρτυρίες, ο Αυτοκράτορας Αδριανός είχε κτίσει πάνω στον τάφο του Χριστού ειδωλολατρικό ναό αφιερωμένο στην Αφροδίτη. Η Αγία Ελένη γνωρίζοντας αυτήν την παράδοση γκρέμισε το ναό και κάτω από τα θεμέλια του βρήκε τρεις σταυρούς. Η πιστοποίηση του σταυρού του Χριστού έγινε μέσω του θαύματος όπως προαναφέρθηκε. Ακόμη τρεις αιώνες μετά την πρώτη ύψωση του Τιμίου Σταυρού ο Αυτοκράτορας Ηράκλειος τον ύψωσε για δεύτερη φορά όταν τον επανέφερε στα χέρια των Ορθοδόξων μετά από δεκατέσσερα χρόνια κατοχής του από τους Πέρσες.

1. Ήθη και έθιμα

Η μεγαλύτερη χριστιανική γιορτή το μήνα Σεπτέμβριο είναι της υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, στις 14 του μηνός. Στις εκκλησίες μοιράζονται την ημέρα αυτή κλωνάρια βασιλικού, επειδή κατά την παράδοση είχαν φυτρώσει βασιλικοί στο σημείο που βρέθηκε ο σταυρός του Ιησού Χριστού. Τα κλωνάρια αυτά του βασιλικού ονομάζονται *Σταυρολούλουδα* και φυλάγονται στα εικονοστάσια των σπιτιών. Σε κάποιες περιοχές, όπως στη Σίφνο, ανάβουν φωτιές και πηδούν τρεις φορές πάνω από αυτές. Στις φωτιές αυτές καίγεται και το πρωτομαγιάτικο στεφάνι που έχει φυλαχτεί από τον Μάιο. Στην Σκύρο, φτιάχνουν κόλλυβα, όχι υπέρ αναπαύσεως των ψυχών, αλλά υπέρ υγείας των ζωντανών και κυρίως των παιδιών. Είναι η μοναδική ημέρα που φτιάχνονται κόλλυβα για τους ζωντανούς. Σε ορισμένα μέρη, οι ιερείς, γυρνούν από σπίτι σε σπίτι και ευλογούν ανθρώπους, ζώα και φυτά. Αλλού μεταφέρουν σπόρους στην εκκλησία, οι οποίοι ευλογούνται κατά την διάρκεια της Θείας Λειτουργίας, έτσι ώστε η σοδιά των γεωργών να είναι καλή. Ακόμη σε ορισμένα χωριά, οι νοικοκυρές φτιάχνουν ζυμαρί με νερό και αλεύρι, το βάζουν σε ένα δοχείο και από πάνω του τοποθετούν ένα κλωνάκι βασιλικό, από αυτό που έχει μοιραστεί στην εκκλησία. Την επόμενη μέρα η ζύμη αυτή έχει γίνει προζύμι με το οποίο πρώτα από όλα φτιάχνουν άρτο ή πρόσφορο και το πηγαίνουν στην εκκλησία. Από τη γιορτή της ύψωσης του Τιμίου Σταυρού στις 14 Σεπτεμβρίου ο Σεπτέμβριος, όπως προαναφέρθηκε, λέγεται και *Σταυρίτης*. Η μέρα αυτή υπολογίζονταν ως αρχή ή τέλος της μισθώσεως των βοσκών, των χωραφιών, των υπηρετών, των εργατών και άλλων. Επίσης οι ναυτικοί σταματούσαν τα μακρινά ταξίδια και οι γεωργοί άρχιζαν τις προετοιμασίες για τη σπορά όπως λέει και η σχετική παροιμία: *«Του Σταυρού σταύρωνε και σπέρνε. Του Σταυρού, σταύρωνε και δένε»*

2. Η ιστορία του Τιμίου Σταυρού και του βασιλικού

Γνωρίζουμε πως τον Χριστό τον σταύρωσαν. Τον κάρφωσαν δηλαδή πάνω σ' ένα ξύλινο σταυρό, κι εκεί ξεψύχησε. Τον ξύλινο σταυρό οι Χριστιανοί τον έθαψαν βαθιά στο χώμα για να μην τον βρουν οι ειδωλολάτρες και τον μολύνουν. Έτσι, ο Τιμίου Σταυρός έμεινε χρόνια πολλά θαμμένος μέσα στη γη. Όταν έπειτα από καιρό επικράτησε ο Χριστιανισμός, η Αγία Ελένη αποφάσισε να βρει και να ξεθάψει τον Τιμίου Σταυρό και να τον στήσει μέσα στην εκκλησία στα Ιεροσόλυμα για να τον προσκυνούν οι Χριστιανοί. Πήγε λοιπόν η ίδια στα Ιεροσόλυμα και ζήτησε να μάθει σε ποιο μέρος ήταν θαμμένος ο Σταυρός. Όμως κανένας Χριστιανός δεν ήξερε να της πει. Εκείνοι που πριν από πολλά χρόνια τον είχαν θάψει βαθιά στο χώμα, είχαν πια πεθάνει. Έβαλε λοιπόν η Αγία Ελένη χιλιάδες εργάτες κι άρχισαν να σκάβουν όλα τα χωράφια εκεί γύρω. Είχε ακλόνητη πίστη πως κάπου θα τον έβρισκε. Πολλούς μήνες

δούλευαν οι εργάτες χωρίς αποτέλεσμα. Κάποια μέρα, καθώς η Αγία Ελένη βάδιζε μέσα σ' ένα χωράφι, πάτησε ένα χορτάρι και αμέσως μια γλυκιά μυρωδιά γέμισε τον αέρα. «Τι ωραία μυρωδιά είναι αυτή», είπε από μέσα της η Αγία Ελένη. Καθώς κοίταξε γύρω της έσκυψε κι έκοψε ένα κλαδάκι απ' το φυτό που πάτησε, το μύρισε και τότε κατάλαβε πως το χορτάρι εκείνο ήταν που σκορπούσε την ευωδιά. Μειμιάς ο νους της φωτίστηκε, φώναξε έναν εργάτη και του είπε να σκάψει σ' εκείνο το μέρος. Και τότε έγινε το θαύμα ο εργάτης βρήκε εκεί τον Τίμιο Σταυρό όπου επάνω ξεψύχησε ο Χριστός. Από εκείνη τη στιγμή, το μυρωδάτο αυτό φυτό λέγεται βασιλικός, γιατί φύτρωσε στο σημείο που ήταν θαμμένος ο Σταυρός, όπου είχε σταυρωθεί ο βασιλιάς του κόσμου. Γι' αυτό μοιράζουν βασιλικό στις εκκλησίες στη γιορτή της Ύψωσης του Τίμιου Σταυρού, στις 14 Σεπτεμβρίου.

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές**26-10-2010****Ο μήνας Οκτώβριος****Γενικά**

1. Το έθιμο της Περπερούνας
2. Οι σημαντικότερες γιορτές του Οκτωβρίου- Ήθη και έθιμα-παραδόσεις
 - α) Του Αγίου Δημητρίου του μυροβλύτη (26 Οκτωβρίου)
 1. Βιογραφικά του Αγίου Δημητρίου:
 2. Ο ναός του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη
 3. Ήθη και έθιμα

Κείμενα:

1. Φ. Βρετάκου: *Οι δώδεκα μήνες του έτους και οι κυριότερες εορταί των*, Αθήνα
2. Ν.Γ. Πολίτη: *Παραδόσεις*, τόμος Α, σ.232
3. Δ. Λουκάτου: *Τα φθινοπωρινά*, Αθήνα

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές**26-10-2010****Ο μήνας Οκτώβριος****Γενικά:**

Ο Οκτώβριος είναι ο δέκατος μήνας του χρόνου και ο δεύτερος του φθινοπώρου. Έχει 31 ημέρες και είναι ο πιο κατάλληλος για την καλλιέργεια και τη σπορά των χωραφιών. Ο Οκτώβριος ήταν για τους κατοίκους της Αττικής στην αρχαιότητα ο μήνας *Πυανεπιών*, ο τέταρτος μήνας του αττικού έτους. Ονομάστηκε έτσι από τα ιερά *Πυανέμια* ή *Πυανόμια*, γιορτή προς τιμήν του Απόλλωνα. Η λέξη Πυανεπιών παράγεται από τις πυάνους (κυάμους: κουκιά) + έψειν (έψω=ψήνω, βράζω). Γύρω από τη γιορτή των ιερών Πυανέπιων γνωρίζουμε πως κάθε χρόνο στις 7 Πυανεπιώνα, γιορτή του Απόλλωνα, οι Αθηναίοι έβραζαν κουκιά μαζί με άλλα όσπρια προσφέροντας τα σε κοινή συνεστίαση ευχόμενοι καλή σπορά. Περιέφεραν ακόμα την *Ειρεσειώνη* δηλαδή ένα κλαδί ελιάς στολισμένο με μαλλί γεμάτο από καρπούς, τραγουδώντας κατά τον Πλούταρχο: «*Η Ειρεσειώνη σύκα φέρνει και παχιά ψωμιά και στα βάζα μέλι και λάδι και κρασί δυνατό...*» Άλλες ονομασίες που συναντάμε για τον Οκτώβριο μεταξύ των αρχαίων Ελλήνων αλλά και άλλων λαών είναι: *Ηράσιος* (Λακεδαιμόνιοι), *Ηραίος* (Δελφικοί), *Ερμαίος* (Κρήτες), *Δίος* (Μακεδόνες), *Ερμαίος* (Βιθυνοί), *Θεσμοφόριος* (Σικελοί), *Απογονικός* (Κύπριοι), *Τεβέθ* (Εβραίοι), *Πάνι* (Αιγύπτιοι), *Οκτόμπερ* (Ρωμαίοι), *Λιστοπάδ* (Σλάβοι) *Μπριμέρ* (Γάλλοι Α΄ Δημοκρατία). Κατά το ρωμαϊκό ημερολόγιο ήταν ο 8^{ος} μήνας, γι' αυτό και ονομάστηκε από το λατινικό οκτόμπερ = Οκτώβριος. Ήταν αφιερωμένος στον Άρη και τον παρίσταναν με μορφή κυνηγού, ο οποίος έχει λαγό στα πόδια του, πουλιά πάνω στο κεφάλι του και ένα είδος κάδου κοντά του. Ο ελληνικός λαός του δίνει στον Οκτώβριο τα ονόματα: *Βροχάρης*, *Σποριάτης* ή *Σποριάς* ή *Σπαρτός*, *Μπρουμάρης* (ομιχλώδης, σκοτεινός) και *Παχνιστής* (από την πάχνη που πέφτει στους αγρούς), όπως επίσης *Άη-Δημήτρη* ή *Αηδημητρίτη* και *Αγιοδημητριάτη*, επειδή μας φέρνει την γιορτή του Αγίου Δημητρίου (στις 26) σημαντικό χρονικό ορόσημο για την προετοιμασία του χειμώνα. Τον Οκτώβρη αρχίζει το όργωμα και η σπορά των χωραφιών καθώς και το φύτεμα των «χειμωνιάτικων λαχανικών». Στα νοτιότερα

μέρη της χώρας προετοιμάζουν τη γη για τη σπορά μετά τα πρωτοβρόχια του λέγοντας στην Πελοπόννησο, τη Μύκονο, τη Νάξο και αλλού:

-Οκτώβρη, και δεν έσπειρες

Οχτώ σωρούς δεν έκαμες.

-Όποιος σπέρνει τον Οκτώβρη, έχει οκτώ σειρές στ' αλώνι.

-Οκτώβρη και δεν έσπειρες καρπό πολύ δεν παίρνεις.

-Οκτώβρης και δεν έσπειρες, σιτάρι λίγο θα 'χεις.

1. Το έθιμο της Περπερούνας

Ο Οκτώβρης είναι ο καταλληλότερος μήνας για σπορά. Για να σπείρει ο γεωργός πρέπει πρώτα να βρέξει, τα *πρωτοβρόχια* είναι απαραίτητα για τη σπορά. Αν δε βρέξει όμως τότε θα γίνει λιτανεία. Οι κάτοικοι του χωριού συγκεντρώνονται στην εκκλησία και, αφού διαβάσει ο παπάς ειδική ευχή, παίρνουν τις εικόνες και ξεχύνονται στον κάμπο, με τον παπά επικεφαλής να ψέλνει. Με τη λιτανεία-προσευχή στο Θεό, οι αγρότες παρακαλούν το Θεό για να φέρει βροχή. Δίπλα στις λιτανείες και τις προσευχές υπάρχει ένα μαγικό έθιμο ιδιαίτερα διαδεδομένο αυτό της «**Περπερούνας**» που έχει σκοπό όχι να παρακαλέσει -όπως στην περίπτωση της λιτανείας-το Θεό, αλλά να τον εξαναγκάσει με μαγικό τρόπο σε βοήθεια. Αυτά τα έθιμα έχουν σκοπό να προκαλέσουν βροχή με μαγικό τρόπο (μαγεία). Η Περπερούνα ή Περπερού ή Πιρπιρού είναι ένα έθιμο που το κάνουν τα κορίτσια. Διαλέγουν ένα κοριτσάκι 8-10 ετών, συνήθως φτωχό ή ορφανό, και το στολίζουν με λουλούδια και πρασινάδα. Η πρασινάδα χρησιμεύει -όπως λένε στο Δρυμό της Μακεδονίας, ένα χωριό έξω από τη Θεσσαλονίκη- «για να πρασινίσει ο κάμπος σαν τη Πιρπιρού». Όλη η παρέα των κοριτσιών, με την Πιρπιρού στη μέση, φτάνει σε σπίτι και τραγουδά το τραγουδάκι της Περπερούνας. Στο Δρυμό λένε:

«Πιρπιρού, δροσούλα μου,

παρακάλα τον Θιο (Θεό)

για να δώσει μια βροχή,

μια βροχή βασιλικιά

δώ στα στάρια, τα κριθάρια

στα λιανά τα παρασπόρια.

Μπάρις-μπάρις του νιρό

Λιούμπις-λιούμπις του κρασί

Κάθι στάχυ κι κιλό

Κάθι κούρβου (στοίβα) κι μιτρό»

(μπάρις-μπάρις το νιρό= βροχή πολύ δυνατή, μπόρα

λιούμπις-λιούμπις το κρασί= μεγάλη ποσότητα κρασιού)

Μόλις τελειώσει το τραγούδι, η νοικοκυρά του κάθε σπιτιού βγαίνει έξω και χύνει πάνω στο κεφάλι του παιδιού νερό και εύχεται :« *Καλή βροχή να δώσει ο Θεός*». Έπειτα δίνει ένα νόμισμα στο κοριτσάκι ή ό, τι άλλο έχει «για το καλό». Σε κάποιες περιοχές το έθιμο της Περπερούνας είναι κάπως διαφορετικό. Στον Πόντο λ.χ. αντί για παιδί, για να μην το καταβρέχουν και κρυνώσει το καημένο, ντύνανε μια σκούπα. Έκαναν κάτι σαν σκιάχτρο και το γύριζαν από σπίτι σε σπίτι τραγουδώντας ένα άλλο τραγούδι. Οι νοικοκυρές περιέλουζαν αυτό το σκιάχτρο με νερό και φιλοδώρουσαν τα παιδιά που το κρατούσαν. Εκτός, όμως από το έθιμο της Περπερούνας, στο οποίο-όπως άλλωστε και στη λιτανεία- συμμετείχε όλο το χωριό, καθένας ξεχωριστά κάνει και τα δικά του μαγικά για να προκαλέσει βροχή. Αν για παράδειγμα ο γεωργός (σε περίοδο ανομβρίας βρει στο δρόμο του μια χελώνα, τη γυρίζει ανάσκελα και βάζει πάνω στην κοιλιά της ένα μεγάλο σβόλο χώμα. Η λογική αυτής της πράξης είναι να εξαναγκάσουν τη χελώνα να παρακαλέσει το Θεό να βρέξει, για να λιώσει ο σβόλος

και να μπορέσει έτσι να γυρίσει στη θέση της, γιατί αλλιώς θα πεθάνει κάτω από βάρος του σβώλου.

Οι μεγάλες, γνωστές θρησκευτικές γιορτές του μήνα Οκτώβρη είναι οι: α) η γιορτή του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτη πολιούχου της Αθήνας β) η γιορτή του Αγίου Δημητρίου πολιούχου της Θεσσαλονίκης γ) η γιορτή της Αγίας Σκέπης που είναι στις 28 του Οκτώβρη την ίδια μέρα με την εθνική επέτειο του «Όχυ».

2. Οι σημαντικότερες γιορτές του Οκτωβρίου- Ήθη και έθιμα-παραδόσεις

α) Του Αγίου Δημητρίου του μυροβλύτης (26 Οκτωβρίου)

1. Βιογραφικά του Αγίου Δημητρίου:

Ο Άγιος Δημήτριος γεννήθηκε στην Θεσσαλονίκη το 260 μ.Χ., οι γονείς του ήταν ευγενείς, ο πατέρας του συγκεκριμένα ήταν Μακεδόνας Στρατηγός της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ο Άγιος δεν ξεχώριζε μόνο για την ευγενική του καταγωγή, την αρετή του και την ευγένεια της ψυχής του αλλά και για την ικανότητα του στην στρατιωτική τέχνη, που εκείνη την εποχή αποτελούσε πεδίο διάκρισης για τους νέους, έφτασε, μάλιστα, σαν στρατιωτικός στο αξίωμα του Δούκα, ξεπερνώντας την δόξα του πατέρα του. Το 296 μ.Χ. ή σύμφωνα με άλλους μελετητές το 306 μ.Χ. ο Μαξιμιανός, ο τότε Τετράρχης και μετέπειτα Αυτοκράτορας Γαλέριος Μαξιμιανός, συνέλαβε τον Άγιο Δημήτριο και τον κρατούσε φυλακισμένο σε ένα δημόσιο λουτρό κοντά στο ιπποδρόμιο, επειδή έγινε χριστιανός. Στην Θεσσαλονίκη τον καιρό της σύλληψης του Αγίου Δημητρίου, γινόντουσαν αγώνες στο ιπποδρόμιο για να γιορταστεί η νίκη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ενάντια στους Σκύθες. Εκεί ο Λυαίος, ένας ειδωλολάτρης παλαιστής, περηφανευόταν για το μέγεθος του σώματος του και την δύναμη του και προκαλούσε τους θεατές του σταδίου να παλέψουν μαζί του. Ο Νέστωρας, ένας νεαρός στρατιώτης που γνώριζε τον Άγιο Δημήτριο τον επισκέφθηκε στην φυλακή και του ζήτησε την ευλογία του για να παλέψει με τον Λυαίο πράγμα που έκανε ο Άγιος. Μέσα στο στάδιο ο Νέστωρας πάλεψε με τον Λυαίο και τον νίκησε. Όταν ο Γαλέριος Μαξιμιανός έμαθε τι είχε συμβεί, διέταξε να σκοτωθεί ο Άγιος Νέστωρας με το ίδιο το ξίφος του έξω από την Χρυσή Πύλη (ή Χρυσή Πόρτα), και να θανατωθεί με λόγχες ο φυλακισμένος στο δημόσιο λουτρό Άγιος Δημήτριος. Γράφουν μάλιστα οι συναξαριστές ότι ο Άγιος Δημήτριος, όπως είχε σηκώσει το δεξί του χέρι, έλαβε τον πρώτο λογχισμό στην δεξιά πλευρά όπως ο Εσταυρωμένος Χριστός.

Ο Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης αναφέρει ότι ο Λούπος, ένας υπηρέτης του Αγίου Δημητρίου, έχρισε το πανωφόρι και το δαχτυλίδι του Αγίου στο μαρτυρικό του αίμα κι έκανε με την βοήθεια του Θεού πολλά θαύματα. Όταν το έμαθε αυτό ο Αυτοκράτορας, διέταξε την σύλληψη του και ο Άγιος Λούπος πέθανε μαρτυρικά στην περιοχή Τριβουνάλιο. Το σώμα του Αγίου Δημητρίου ενταφιάστηκε κρυφά από κάποιους πιστούς Χριστιανούς στον τόπο του μαρτυρίου του. Σ' εκείνο το δημόσιο λουτρό, ξεκίνησε να αναβλύζει μύρο από τον τάφο του Αγίου Δημητρίου κι έτσι ο Άγιος πήρε το προσωνύμιο *Μυροβλύτης*. Μάλιστα όσο περισσότεροι Χριστιανοί έπαιρναν μύρο για ευλογία, τόσο περισσότερο αυτό πλήθαινε αντί να λιγοστεύει. Κάποιος ασκητής από το βουνό Χολομώντα σκανδαλίστηκε όταν άκουσε για το μύρο του Αγίου Δημητρίου και αναρωτιόταν πώς είναι δυνατόν να υπάρχουν τόσοι άλλοι Άγιοι που πέρασαν μεγάλα βασανιστήρια για την Χριστιανική τους Πίστη και να μην είναι κι αυτοί Μυροβλύτες όπως ο Άγιος Δημήτριος. Με την ευλογία του Θεού είδε σε όνειρο ότι βρισκόταν στην Θεσσαλονίκη, στον ναό του Αγίου Δημητρίου. Εκεί παρακάλεσε κάποιον που κρατούσε τα κλειδιά του προσκυνήματος του τάφου να του ανοίξει για να πάρει την ευλογία του. Μπαίνοντας στο κουβούκλιο είδε όλο τον τάφο να 'ναι βρεγμένος από το μύρο και να ευωδιάζει και παρακάλεσε πάλι αυτόν που είχε τα κλειδιά να σκάψουν για να βρουν την πηγή του μύρου. Αφού έσκαψαν πολύ ώρα

βρήκαν ένα μάρμαρο που σκέπαζε τον τάφο του Αγίου Δημητρίου και καθώς κατάφεραν με πολύ προσπάθεια να το ανοίξουν, βλέπουν το σώμα του Αγίου να αναβλύζει απ' τις πληγές των κονταριών μύρο. Ήταν τόσο πολύ που βράχηκε ο φύλακας του τάφου και ο μοναχός, φοβούμενος μην πνιγεί, φώναξε «*Άγιε Δημήτριε βοήθει μοι*». Και τότε ξυπνώντας βλέπει ότι ο ίδιος και τα ράσα του είναι βρεγμένα, θαυματουργικά, με το μύρο του Αγίου Δημητρίου. Έχοντας ζήσει αυτό το θαύμα έφυγε απ' το βουνό που ασκήτευε και κήρυξε στην Θεσσαλονίκη για να μάθουν όλοι οι πιστοί τι είχε ζήσει. Έμεινε εκεί πολλές μέρες προσευχόμενος στον ναό του Αγίου Δημητρίου και κατόπιν επέστρεψε στο τόπο της άσκησης του λέγοντας ότι πραγματικά είναι Μέγας ο Άγιος Δημήτριος. Το 1823 οι Τούρκοι που ήταν αμπαρωμένοι στην Ακρόπολη της Αθήνας ετοίμαζαν τα πυρομαχικά τους για να χτυπήσουν με τα κανόνια τους, τους Έλληνες που βρισκόντουσαν στον ναό του Αγίου Δημητρίου, μα ο Άγιος Δημήτριος έκανε το θαύμα του για να σωθούν οι Χριστιανοί και η πυρίτιδα έσκασε στα χέρια των Τούρκων καταστρέφοντας και τμήμα του μνημείου του Παρθενώνα. Για να θυμούνται αυτό το θαύμα, ο ναός λέγεται από τότε Άγιος Δημήτριος Λουμπαρδιάρης, από την λουμπάρδα δηλαδή το κανόνι των Τούρκων που καταστράφηκε. Ο Άγιος Δημήτριος απεικονίζεται αγιογραφικά στην εικόνα του καβάλα σε κόκκινο ή καφέ άλογο να σκοτώνει έναν ειδωλόλατρη, τον Λυαίο, όπως ο Άγιος Γεώργιος απεικονίζεται καβάλα σε ένα άσπρο άλογο να σκοτώνει έναν δράκο.

2.Ο ναός του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη

Το 313 μ.Χ. κτίστηκε ένας μικρός ναός αφιερωμένος στον Άγιο Δημήτριο στον τόπο του μαρτυρίου του. Το 324 μ.Χ. χτίστηκε μια μικρή τρίκλιτη βασιλική και το 413 μ.Χ. ο έπαρχος Λεόντιος έκτισε στην ίδια θέση μία μεγάλη βασιλική για να ευχαριστήσει τον Άγιο Δημήτριο για την θεραπεία της αρρώστιας του. Το 1142 ο Αυτοκράτορας Μιχαήλ ο Κομνηνός μετέφερε την εικόνα του Αγίου Δημητρίου από την Θεσσαλονίκη στη Μονή Παντοκράτορος στην Κωνσταντινούπολη. Ο ναός καταστράφηκε και λεηλατήθηκε πολλές φορές. Η τελευταία ήταν το 1917 με την πυρκαγιά που έκαψε το μεγαλύτερο τμήμα της Θεσσαλονίκης. Έτσι ο Άγιος Δημήτριος κήκε ολοσχερώς. Κάτω απ' το ιερό του Αγίου Δημητρίου, υπάρχουν ακόμη και σήμερα οι κατακόμβες, το λουτρό που έγινε ο τόπος που μαρτύρησε ο Άγιος Δημήτριος. Η μνήμη του Αγίου Δημητρίου τιμάται στις 26 Οκτωβρίου και είναι πολιούχος της Θεσσαλονίκης. Η μνήμη του Αγίου Νέστορα και του Αγίου Λούπου τιμάται στις 27 Οκτωβρίου.

3.Ήθη και έθιμα

Χωρίς αμφιβολία οι Άγιοι Δημήτριος και Γεώργιος είναι για τους Έλληνες από τους σημαντικότερους Αγίους, οι λόγοι είναι πολλοί. Τοποθετημένοι εορτολογικά σε δύο καίριες μέρες του χρόνου, όριζαν μετεωρολογικές μεταβολές και περιόδους και κανόνιζαν τις ασχολίες των κατοίκων, όπως δηλώνεται και από την παρακάτω ρήση: **Τ' Αη-Δημητρίου, μέσα κρεβάτι,/ τ' Αη-Γιωργιού έξω κρεβάτι.** Στα βόρεια μέρη, μετά του Αγίου Δημητρίου, οι κτηνοτρόφοι αφήνουν τα βουνά και κατεβάζουν τα κοπάδια τους στα πεδινά μέρη όπου θα ξεχειμωνιάσουν, τα «*χειμαδιά*», για να τα ξανανεβάσουν μετά τ' Αη-Γιωργιού. Εξάλλου οι δυο αυτοί άγιοι έχουν πολλές ομοιότητες μεταξύ τους, παριστάνονται για παράδειγμα στις εικόνες σαν στρατηλάτες και καβαλάρηδες και οι δυο, που σκοτώνουν με το κοντάρι τους, ο πρώτος το «*ειδωλόλατρη πολέμο*» του χριστιανισμού κι ο δεύτερος το δράκο. Πριν φύγει πάντως ο Οκτώβριος, ο μήνας προάγγελος ουσιαστικά του χειμώνα έχουμε μια τελευταία χαρούμενη αναλαμπή: Το μικρό καλοκαιράκι ή τ' Αη-Δημητρίου το καλοκαιράκι, που μερικοί τ' ονόμασαν γαϊδουροκαλόκαιρο, επειδή φέρνει γαϊδουρινή ζέστη: **Αη-Δημητράκι/ μικρό καλοκαιράκι**

Ο Οκτώβριος είναι ο μήνας που τρυγούν τα όψιμα σταφύλια γι' αυτό και οι Πόντιοι τον λένε *τρυγομηνά*. Οι κρασοπαραγωγοί ανοίγουν ανήμερα του Αγίου Δημητρίου τα βαρέλια με το νέο κρασί της χρονιάς. Σε πολλά μέρη της Ελλάδας συνηθίζουν να πηγαίνουν στην εκκλησία ένα μπουκάλι με αυτό το κρασί για να το ευλογήσει ο ιερέας. Ετοιμασίες όμως για το χειμώνα και ιδιαίτερα μετά τη γιορτή του Αγίου Δημητρίου γίνονται και στα σπίτια. Στρώνονται στα πατώματα χαλιά, μοκέτες, χράμια, κουρελούδες και οτιδήποτε ανάλογο θα κρατήσει τους κατοίκους ζεστούς τους επόμενους μήνες. Σε πολλά νοικοκυριά αλλάζονται οι κουρτίνες, καθώς αντικαθίστανται οι λεπτές καλοκαιρινές με τις βαριές χειμωνιάτικες. Μια άλλη σημαντική αλλαγή στα σπίτια είναι η αλλαγή των ρούχων στις ντουλάπες. Αποθηκεύονται τα καλοκαιρινά ρούχα και στη θέση τους μπαίνουν τα ζεστά χειμωνιάτικα. Οι Κερκυραίοι πάντως υποδέχονται το καλοκαιράκι του Αγίου Δημητρίου στολίζοντας τα βάζα τους με τα όμορφα λουλούδια του, τα χρυσάνθεμα ή *αηδημητριάτικα* ή *αγιοδημητρολούλουδα* ή τέλος *οχτωβρούδια* για τους Κύπριους.

Κείμενα:

1. Φ. Βρετάκου: *Οι δώδεκα μήνες του έτους και οι κυριότεροι εορταί των*, Αθήνα

«Κατά το παλαιόν ημερολόγιον, μερικά ημέραι προ και μετά του Αγίου Δημητρίου είναι εύδιοι, ανέφελoi, θεριναί και επικρατεί νηνεμία, παρουσιάζουν δε αποτόμως και αύξησιν της θερμοκρασίας και την εντύπωσιν ότι είναι ακόμη καλοκαιράκι και ο κόσμος αρχίζει να ελαφρώνει τα ενδύματα, δια των οποίων είχε αρχίσει να ενδύεται με την πρώτην καιρικήν μεταβολήν προς το ψυχρότερον. Παλαιότερον οι Αθηναίοι χλευαστικώς έλεγαν «Τ' αγίου Δημητρίου το γαιδουροκαλόκαιρο», επειδή πολλάκις η ελάττωσις αυτή των ενδυμάτων απέβαινε επικίνδυνος εις την υγιάν, και την ζωήν ακόμη, του ανθρώπου». Πάντως, ουσιαστικά, από τη γιορτή του Άη Δημήτρη, θεωρείται ότι μπαίνουμε στο χειμώνα. « Άγιος Δημήτριος έρχεται τα χιόνια φορτωμένος», λένε στη Γορτυνία. Και πράγματι από τότε αρχίζουν οι πρώτοι ραγδαίοι βροχαί εις τα πεδινά και η πτώσις χιονών εις τα ορεινά, με αισθητήν πτώσιν και της θερμοκρασίας».

2. Ν.Γ. Πολίτη: *Παραδόσεις*, τόμος Α, σ.232

«Και οι αρχαίοι πρόγονοι ημών ως αρχήν του χειμώνος έθετον την 26^η Οκτωβρίου διότι τότε συνέπιπτε η δύσις των Πλειάδων (της Πούλιας), η οποία σήμερα γίνεται την 18ην Νοεμβρίου. Ακόμη, κατά πατροπαράδοτον έθιμον η εορτή του Αγίου Δημητρίου είναι κατ' εξοχήν εορτή των γεωργών και οι νομάδες και οι ποιμένες κατέρχονται εκ των ορεινών περιοχών εις τα χειμαδιά, τελούνται δε και πολλοί γάμοι και δοκιμάζονται καθ' όλην τη χώραν τα νέα κρασιά, κατά πατροπαράδοτον έθιμον, διότι του Αγίου Δημητρίου συντελείται η ζύμωσις των κρασιών, διό και ακούγεται το άσμα: «**Τα πρωτοβρόχια πιάκανε και τα κρασιά μεθούνε**». Όταν ο καιρός όμως είναι ομιχλώδης, εις τινά μέρη δεν ανοίγουν νέον οίνον, δια να μη γίνη και αυτός, κατά μεταφοράν, θολός. Από το τέλος Οκτωβρίου, ως ελέχθη, αρχίζει η συγκομιδή των ελαιών, η οποία ενίοτε εις τινάς περιοχάς παρατείνεται μέχρι τέλους Ιανουαρίου».

3. Δ. Λουκάτου: *Τα φθινοπωρινά*, Αθήνα

«Σ' όλους σχεδόν τους πρώιμους οινοπαραγωγικούς τόπους (νοτιότερους και παράλιους) καλούν σήμερα στα σπίτια τον παπά (μετά τη λειτουργία) ν' αγιάσει τα βαρέλια, ρίχνοντας μέσα στο κρασί τους αγιασμό, από την απάνω τάπα. Θ' ανοίξει έπειτα εκείνος (ή ο νοικοκύρης) τον πείρο και θα πρωτοπιεί (ο παπάς) από το νιο κρασί, ευχόμενος καλόπιτο κι από χρόνου. Αν δεν καλεστεί ο παπάς υπάρχουν και έμμεσοι τρόποι ευλογίας του κρασιού στο σπίτι. Έχουμε περιγραφές από νησιά του Αιγαίου, ότι αποβραδής τ' Άι-Δημητρίου, πριν αρχίσουν το δείπνο, πάνε όλοι της οικογένειας, με τα ποτήρια τους, γύρω στο βαρέλι. Σταυροκοπιέται ο νοικοκύρης κι

ανοίγει την κάνουλα, γεμίζει, εύχεται, πρωτοπίνει και λέει τη γνώμη του. Οι άλλοι δέχονται, καλό ή κακό, το κρασί, βάζουν στα ποτήρια τους από λίγο και πάνε στο τραπέζι, να δειπνήσουν. [...] Είχε μια ζεστασιά κοινωνικής αυτοσυγκέντρωσης κι ανθρώπινης ειρηνικής επαφής αυτή η γιορτή τ' αγίου Δημητρίου, το φθινόπωρο, σε σχέση με την εκρηκτική ανοιξιάτικη γιορτή του Άι Γιώργη, που σκόρπιζε στο ύπαιθρο τους ανθρώπους, μετακινούσε τις οικογένειες, και συχνότατα άνοιγε τους πολέμους. Ένα συγκριτικό Μακεδονίτικο τραγουδάκι, δείχνει τις διαφορές τους αυτές:

Οι δυο οι άγιοι μάλωναν, Αγιώργης κι Αιδημήτρης:

-Αγιώργη, Γιώργη φοβερέ και σκροποφαμελίτη,

εγώ (λέει ο Αιδημήτρης) μαζώνω φαμιλιές και συ μου τις σκορπίζεις

μαζώνω μάνες με παιδιά, γυναίκες με τους άντρες,

μαζώνω και τ' αντρόγωνα, τα πολυαγαπημένα!

-Εγώ (λέει τώρα ο Αγιώργης) φέρνω την άνοιξη και συ μου τη στεγνώνεις

εγώ φέρνω τα πρόβατα και συ τα ξεδιαγμίζεις

φέρνω και τους τσοπάνηδες λαλώντας τις φλογέρες.

Σε μια άλλη παραλλαγή, από την ίδια περιφέρεια (χωριό Κνίδη Γρεβενών) τον λόγο στο τραγούδι τον έχει μόνο ο αι-Δημήτρης, που συνεχίζει:

εγώ τρώω παχιά αρνιά (τον Οκτώβρη) και συ παλιοπροβάτες,

εγώ πίνω γλυκό κρασί (νέο) και συ νερό απ' τις μπάρες (γούδες),

εγώ κοιμούμ' σε πάπλωμα και συ στα στερναρίτσα (πετροχάλικα).

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές

02-11-2010

Ο μήνας Νοέμβριος

Γενικά:

Οι σημαντικότερες γιορτές του Νοεμβρίου- Ήθη και έθιμα-παραδόσεις

α) Του Άη- Γιώργη του φτωχού, του Μεθυστή, του Σποριάρη (3 Νοεμβρίου)

Κείμενα:

1. Δ. Λουκάτου: Τα φθινοπωρινά

2. Κ. Χαλκιά: Περιγραφή από το χωριό Σπώα Καρπάθου (1975):

3. Γ. Μέγα: Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας

4. Α. Βρόντης: Λαογραφία.ΙΑ', ΙΒ' 1934, 1938-48

β) Αγία Αικατερίνη (25 Νοεμβρίου)

παραδόσεις -έθιμα

γ) Άγιος Στυλιανός (26 Νοεμβρίου)

παραδόσεις -έθιμα

Βιβλιογραφία:

Δ . Λουκάτος: *Τα φθινοπωρινά*

Α.Χατζηγάκη: *Εκκλησίες της Κρήτης, Ρέθυμνο 1954*

Νισυριακά Χρονικά-εκδ. Εταιρίας Νισυριακών Μελετών, τομ.5, Αθ.1976

Γ. Μέγας: *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*

Α.Βρόντης: περ. Λαογραφία.ΙΑ', ΙΒ' 1934, 1938-48

Ευαγγελίδης: περ. Λαογρ.Γ', 1911

Επετηρίς Βουρβούρων 1939

Κυπριακά χρονικά, τομ.4

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές

02-11-2010

3. Ο μήνας Νοέμβριος

Γενικά:

Ο Νοέμβριος είναι ο ενδέκατος μήνας του έτους. Το όνομα του προήλθε από τον αριθμό εννιά γιατί στο παλιό ρωμαϊκό ημερολόγιο πριν εισαχθεί ο Ιανουάριος και ο Φεβρουάριος, ο Νοέμβριος ήταν ο ένατος μήνας. Σαν τελευταίος μήνας του Φθινόπωρου, ο Νοέμβριος, είναι κι ο βασικός προάγγελος του Χειμώνα. Κατά τη διάρκεια του πέφτει πολύ πάχνη, κυρίως όταν οι νύχτες είναι έναστρες. Πτώση πάχνης θα πει και φρέσκο χιόνι. Λίγες ημέρες μετά τον ερχομό της, έρχεται και το χιόνι. Αυτή την εποχή οι γεωργοί ανοίγουν λάκκους και φυτεύουν διάφορα δέντρα, το λέει και η παροιμία, Νοέμβρης και Δεκέμβρης φύτευε καταβολάδες. Ο Νοέμβριος έχει πράγματι πολλές δουλειές για τους ανθρώπους της υπαίθρου που πρέπει γρήγορα να τις τελειώσουν ακριβώς λόγω του επερχόμενου χειμώνα. Ο λαός του έχει δώσει πολλά ονόματα, όπως βροχάρης γιατί κατά τη διάρκεια του πέφτουν πολλές βροχές και χαμένος γιατί έχει τις μικρότερες σε διάρκεια ημέρες και γι' αυτό τις μεγαλύτερες νύχτες. Επίσης ο Νοέμβριος ονομάζεται Νιαστής για έχουμε τα τελευταία νεάσματα

ή νύσματα (οργώματα) της γης και Παχνιαστής για το κλείσιμο των ζώων στο παχνί. Λόγω των γιορτών του, τον λένε Αϊστράτηγο ή Αϊταξιάρχη, Αϊφίλιππα και Αγιαντριά ή Αντριά. Τον λένε ακόμα και μεσοσπορίτη από τη γιορτή της Παναγίας της Μισοσπορίτισσας που γιορτάζει στις 21 Νοεμβρίου. Την Παναγία αυτή τη λένε και Αρχισπειρίστρα ή Αποσοδειά. Τη μέρα αυτή ο γεωργός πάντα έπρεπε να έχει αποσπείρει και να λογαριάζει για το συνολικό του εισόδημα, διαφορετικά: Μισό 'σπειρα, μισό 'φαγα, μισό 'χω να περάσω! Έτσι τελειώνοντας τη σπορά ο αγρότης, την εμπιστευόταν στην Παναγία στην οποία πρόσφερε μια ευχαριστήρια πανσπερμία, βρασμένο σιτάρι ανακατεμένο με ροϊδόσπορους, αμύγδαλα και σταφίδες που τα πήγαινε στην εκκλησία να τα ευλογήσει ο παπάς. Όμως και στο σπίτι εκείνη τη μέρα κάνανε τα πολυσπόρια ή μπούλια ή μπουσμπέλια ή πολυκούκια. Νοστιμιά από σιτάρι, καλαμπόκι, κριθάρι, κουκιά, ρεβίθια, φασόλια, μπιζέλια, φακές κ.λπ. όλα σοδειά εκείνης της χρονιάς, που τα βράζανε όλα μαζί και τα τρώγανε για το καλό που πέρασε ή για το καλό που πρέπει να συνεχιστεί. Το Μήνα αυτό, του Αγίου Φιλίππου, αρχίζει το σαραντάημερο και η προετοιμασία των πιστών με νηστεία και προσευχή για τη μεγάλη γιορτή της χριστιανοσύνης, τα Χριστούγεννα.

Ο Νοέμβριος έχει πλούσιο εορτολόγιο την 1η Νοεμβρίου, έχουμε τη γιορτή των Αγίων Αναργύρων, Κοσμά και Δαμιανού, στις 8 τη σύναξη των Αρχιστρατήγων (Ταξιαρχών) Μιχαήλ και Γαβριήλ, στις 9 του Αγίου Νεκταρίου του θαυματουργού, στις 11 του Αγίου Μηνά, στις 13 του Ιωάννου του Χρυσοστόμου, στις 14 του Αγίου Φίλιππα, στις 21 τα Εισόδια της Θεοτόκου, στις 25 της Αγίας Αικατερίνης, στις 26 του Αγίου Στυλιανού και στις 30 του Αγίου Ανδρέα.

Οι σημαντικότερες γιορτές του Νοεμβρίου- Ήθη και έθιμα-παραδόσεις

α) Του Άη- Γιώργη του φτωχού, του Μεθυστή, του Σποριάρη (3 Νοεμβρίου)

Στις 3 Νοεμβρίου γιορτάζεται η μνήμη του Άι-Γιώργη του *μικρού* ή του *φτωχού*, όπως τον αποκαλεί ο λαός για να τον διακρίνει από τον άλλο Άι-Γιώργη, το μεγάλο, τον Τροπαιοφόρο. Αυτός, ο Άι-Γιώργης, ο μικρός, κατέληξε να ξεχαστεί μπροστά στην επιβλητική μορφή του συνωνόματου του, του φημισμένου δρακοντοκτόνου καβαλάρη. Ο λαός, όμως, βρήκε και γι' αυτόν θέση στο εορτολόγιο της εκκλησίας. Βαφτίστηκε *Σποριάρης*, καθώς σε πολλές περιοχές της χώρας γίνεται η σπορά τη μέρα της γιορτής του, αλλά και *Μεθυστής*, καθώς σε κάποια μέρη ανοίγουν τα βαρέλια με το καινούριο κρασί αυτή τη μέρα. Ορισμένες συνήθειες της μέρας της γιορτής του αποβλέπουν, όπως θα δούμε στα παρακάτω κείμενα στην αφθονία της καρποφορίας.

Κείμενα:

1. Δ. Λουκάτου: Τα φθινοπωρινά

Ορόσημο για τα καινούρια κρασιά, πιο βιαστικό κι επίσημο, είναι ο Άι-Δημήτρης, όπου όμως υπάρχει εκκλησία του Άι-Γιώργη, προτιμούν αυτόν για τα κρασιά τους, πολύ περισσότερο όταν τον γιορτάζουν και τον Νοέμβρη. Για παράδειγμα στην Κρήτη: «*Πάντα τσι τρεις του Νοεμπριού και τσ' εικοστρείς τ' Απρίλη, πανηγυράκι γίνεται στ' Άι-Γιωργιού τη χάρη*». Ο καιρός στην Κρήτη είναι καλός και τον Νοέμβρη. Γι' αυτό και στα ξωκλήσια της του Άι-Γιώργη οι πανηγυριστές παίρνουν μαζί τους μπότσηδες ή νταμιτζάνες, με «*νιο κρασί*» και καλοπίνουν... Όσο για το «Σποριάρη» άγιο Γεώργιο, τον έχουν ευλογητή και ενθυμητή της σποράς τους όλοι οι Δωδεκανήσιοι, και οι νοτιότεροι Κύπριοι.

2. Κ. Χαλκιά: Περιγραφή από το χωριό Σπώα Καρπάθου (1975):

Μεταξύ των πολλών εθίμων, των διατηρηθέντων μέχρι σήμερα εις το χωριό μας, είναι και το άνοιγμα των κρασιών κατά την 3^η Νοεμβρίου. Διό και ονομάζεται η ημέρα: τ' Άι-Γιωργιού του Μεθυστή... Είναι εξόχως λαμπρόν, αλλά και λίαν

συγκινητικόν το θέαμα, καθ' ην στιγμὴν καταφθάνουν εἰς τὴν Τάβλαν, δηλαδή, στο πανηγυρικό τραπέζι, με το άφθονο κρέας και τα φαγητά για όλους τους πανηγυριστές, από τον Δεσπότη και τους επισήμους, ως τους άγνωστους ξένους και τον παραμικρό χωριανό. Αἱ γυναίκες του χωριού καταφθάνουν επίσης με τις λαύνες, τους μαστραπάδες και τις τσότρες, γεμάτες από κρασί, που πήραν από τα κιούπια και τα πανωπίθια (μεγάλα πιθάκια), που άνοιξαν για τὴν εορτὴν του αγίου Γεωργίου, πολιούχου του χωριού. Όλοι ανεξαιρέτως οἱ προσκυνηταί εἶναι υποχρεωμένοι να γευθῶν τα κέρασματα των γυναικῶν όλων, που, τα ευλογημένα, υπερβαίνουν πολλακίς τα 40-50. Άκεφος ἢ αμέθυστος, τὴν ἡμέραν αὐτὴν, δεν εἶναι δυνατόν να μείνει κανεῖς εἰς τα Σπῶα.

3. Γ. Μέγα: *Ελληνικές γιορτές και ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας*

«Στὴ Λάρδο τῆς Ρόδου οἱ γεωργοί βάλουν σε μια σκάφη τὸ σπόρο και ανάφτουν τρία κεριά. Μέσα στο σπόρο ανακατεύουν διαφόρους καρπούς και λίγο σιτάρι, που τὸ εἶχαν φυλαγμένο στο σακουλάκι τῆς περασμένης αρχιχρονιας. Από τὴ σκάφη αὐτὴ βάλουν λίγο σπόρο στο δισάκι και μαζί ἕνα ρόδι, που θα τὸ φάγουν σαν αποσπεύρουν». Ἰδιαίτερα τὸ ρόδι, ως σύμβολο τῆς αφθονίας, δεν λείπει από τὴ σποροσακούλα του γεωργού. Στὴν Επίδαυρο τὴν ἡμέρα που θα σπείρουν «βαίνουν μέσα στο σακί τὸ σπόρο (που βλογήθηκε του Σταυρού στὴν εκκλησία), ἕνα ρόιδο αλάκερο και τὸ πρωί-πρωί για να μην κάμουν κακό απάντημα, πάνε στο χωράφι. Ζεύουν τα βόδια και, πριν αρχινήσουν τὸ σπόρο, παίρνουν τὸ ρόιδο και τὸ βαρᾶν απάνω στο ἐνί (υνί) του αλετριού, ανακατεύουν κάμποσα σπυριά ρόιδο με τὸν σπόρο στὴν ποδιά τους, και τὸν πετᾶνε λέγοντας. Καλά μπερκέτια! Ἄμα ρίξουνε μια σποριά, δηλαδή ἕνα στρέμμα, κάθονται και τρώνε τ' ἄλλο ρόιδο κι ευκείωνται». Στα Βούρβουρα τῆς Κυνουρίας ὅταν πρωταρχίσουν να σπείρουν, βάζουνε μεσ' στο σπόρο καρύδια, ρώγες από σταφύλι κι ἕνα ρόιδο. Τα σπέρνουν μαζί με τὸ σπόρο χάμω στὴ γῆ και λένε: «Να γένει τὸ γέννημα γλυκό σαν τὸ σταφύλι, τσουπωτό σαν τὸ ρόιδο και αφράτο και ἄσπρο σαν τὸ καρύδι».

4. Α. Βρόντης: Λαογραφία.ΙΑ', ΙΒ' 1934, 1938-48

Ο Νοεμβριανός Ἄι-Γιώργης σκορπίζει στους κόλπους τῆς γῆς τα δῶρα τῆς Δήμητρας. Τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς του οἱ Ρόδιοι χωρικοί βγαίνουν για σπορά: *«Από τὸ πρωί, νυχάτα, σηκώνεται κάθε νοικοκυρά και θυμιάζοντας (λιβανίζοντας) βάλλει τὸν σπόρο του σιταριού στο δισάκι, που χρησιμοποιοῦν οἱ γεωργοί στὴ σπορά. Μαζί με τὸν σπόρο βάλουν ἕνα σκόρδο, κρομμύδι, καρύδι... σησάμι, κι ακόμα ἕνα ρόδι, που τὸ τρώγουν οἱ γεωργοί σαν αποσπεύρουν, λέγοντας: «Ὅσα κλωνιά, τόσα κιλά». Στὴν εκκλησία, ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα, πηγαίνουν πεντάρτι (αρτοκλασία με 5 ἄρτους) που τὸ φτιάχνουν με κοινόν ἔρανον σιταριού οἱ γειτόνισσες. Και κάτι που προσέχουν ομοιοπαθητικά: Ἰσαμε ν' αποσπεύρουν, πολλοί από τους γεωργούς δεν ξυρίζονται. Στὴν Κύπρο, τ' Ἄι-Γιωργιού του Σπόρου, ἐκτός από τὸ ξεκίνημα τῆς σποράς οργανώνουν ζωοπανήγυρη, τὴν ἡμέρα αὐτὴ, κοντά στὴ Λάρνακα και παρακαλοῦν τὸν ἅγιο να βρέξει για τα οργῶματα και για τὸ χορτάρι - τροφή των ζωντανῶν τους.*

β) Αγία Αικατερίνη (25 Νοεμβρίου)

παραδόσεις - ἔθιμα

Κατὰ τὸν Β. Λαμνάτο τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τῆς Αγίας Αικατερίνης (*Οἱ μῆνες στὴν αγροτική και ποιμενική ζωή του λαοῦ μας*), ο λαός πιστεύει πως βρέχει τόσο πολύ που τα νερά τῆς βροχῆς παρασύρουν και τα γιοφύρια ακόμα. Ο Φ. Βρετάκος (*Οἱ δώδεκα μῆνες του ἔτους και αἱ κυριώτεροι εορταί των*) με τὴ σειρά του συμπληρώνει: *Τὴν ἡμέραν τῆς εορτῆς τῆς (Αγίας Αικατερίνης) συνήθως βρέχει, διότι θέλει να ευεργετήσῃ τους ανθρώπους, ως συνάγεται από τὴν παροιμίαν «Ἡ ἅγια Κατερίνα τὸ δανειζέται τὸ νερό» (Γορτυνία). Ἡ βροχὴ κατὰ τα τέλη Νοεμβρίου εἶναι ωφέλιμος. Ἀν ὅμως ο καιρός*

δεν είναι βροχερός, η Αγία υποτίθεται ότι επιθυμεί να δανεισθεί από άλλον άγιο και να βρέξει την ημέρα της εορτής της για να ευεργετήσει τους ανθρώπους.

Η Αγία Αικατερίνη, επίσης, εκτός από ωφέλιμη αρωγός στην καλλιέργεια, παρουσιάζεται συχνά και ως σύμμαχος των κοριτσιών στην εύρεση του πολυπόθητου γαμπρού. Ο Δ. Λουκάτος αναφέρει στα *Φθινοπωρινά Λαογραφικά*: Έχουμε όμως από τα Νησιά μας λαογραφικές μαρτυρίες και για μαντικές επικλήσεις στην Αγία Αικατερίνη, να 'ρθει στον ύπνο των κοριτσιών, και να τους αναγγείλει το γαμπρό. Και συνεχίζει: Να πως έχει καταγράψει ένα τέτοιο έθιμο *Ονειρομαντείας* στην Κίμωλο, το 1963, ο Γ.Κ. Σπυριδάκης:

-Της Αγίας Αικατερίνης, την παραμονή το βράδυ, οι οικογένειες πάνε στην Εκκλησία άρτους, με σφραγίδες. Μετά τον Εσπερινό, ο παπάς θα δώσει στην κάθε κοπέλα, ή και σε νέο, μια σφραγίδα (=κομμάτι σφραγισμένο) από τον άρτο. Αυτό το κομμάτι η κοπέλα θα το βάλει κάτω από το μαξιλάρι, πριν κοιμηθεί, και θα πει:

**-Αγιά μου Κατερίνα μου, δετόρου θυγατέρα,
που πέρασες την έρημο, την Αίγυπτο,
την κολυμπήθρα του γαλαού, τη μαρμαροχρυσόπηγή,
να μη φας, να μην πεις,
α δεν έρθεις να μου πεις
ή καλό ή κακό
για τον νέο π' αγαπώ**

Αυτό θα πει τρεις βραδιές. Κι εκείνη (η αγία Κατερίνα) θα πάει να της το πει στ' όνειρό της ποιόν θα πάρει.

γ) Άγιος Στυλιανός (26 Νοεμβρίου)

παραδόσεις -έθιμα

Ο Άγιος Στυλιανός θεωρείται από το λαό προστάτης των παιδιών και μάλιστα των νεογέννητων, των βρεφών. Αυτό έχει να κάνει κυρίως με την παρετυμολογία του ονόματος του (στύλος, στυλώνω και σχετικά), αλλά με την άποψη ότι αγαπούσε ιδιαίτερα τα παιδιά και, εν ζωή, υπήρξε θεραπευτής πολλών βρεφών. Ο Δ. Λουκάτος στο έργο του *Τα φθινοπωρινά*, είναι αρκετά κατατοπιστικός: «*Το όνομα του*» γράφει «*-που πιθανότατα προέρχεται από το στύλος που μπορεί να αναφέρεται και σε ασκητικό στυλιτισμό, έδωσε αφορμή να θεωρηθεί ο άγιος στύλος προστασίας και υγείας, ιδιαίτερα των άρρωστων παιδιών, αλλά και προστάτης της εγκυμοσύνης των ασθενικών μητέρων, που συνήθως απέβαλλαν*».

Στις θεραπευτικές αυτές ιδιότητες του αγίου συνέβαλε και η Υμνογραφία του:

**Των νεογνών και νηπίων φύλαξ γενόμενος,
εκ πάσης επηρείας και δεινής καχεξίας
αλώβητα τα βρέφη και ασινή διαφύλαττε πάντοτε
και ευτεκνίαν παράσχου, Στυλιανέ...**

Κατά τον Φ. Κόντογλου (Κόντογλου, Έκφρασις Α', 1960) ο Άγιος Στυλιανός παριστάνεται συνήθως «*γέρον μακρυγένης- διχαλογένης*», που κρατεί στην εγκαλιά του ένα βρέφος σπαργανωμένο κατά το παλιό σύστημα και στο χέρι του χαρτί κατεβατό (ειλητάριον) που γράφει: «*Παιδων φύλαξ πέφυκα, Θεού το δώρον*». Η παράσταση αυτή είναι από τις πιο εκλαϊκευμένες της αγιογραφίας (φορητές, χάρτινες, μεταλλόχρωμες ή χαρακτές) που αναζητούν οι μητέρες για τα παιδιά τους τις κρεμούν στα κρεβατάκια ή στα καρότσια τους ή και οι γυναίκες για τις εγκυμοσύνες τους.

Οι νοικοκυρές σέβονται πολύ τη γιορτή του και δεν κάνουν δουλειές. «*Τ' Άι-Στυλιανού, όσες έχουν παιδιά, δεν δουλεύουν, για να ζήσουν τα παιδιά τους*» λένε στη Θράκη. Στην Ήπειρο «*οι μικρομάνες (που έχουν παιδί στην αγκαλιά) δεν δουλεύουν τ'*

Αι-Στυλιανού, για το παιδί τους», ενώ στα ασθενικά παιδιά φροντίζουν να δίνουν το όνομα Στυλιανός, για να στυλώσουν κι εκείνα και τ' αδέρφια τους. Σε περιόδους βρεφικών επιδημιών τα βαφτιστικά ονόματα Στέλιος (όπως και Στέργιος) παρουσιάζονται συχνότερα. Η ονοματοθεσία αυτή δίνεται κι από πρωτύτερα, σαν υπόσχεση (τάμα) στον άγιο, για να κρατηθεί το παιδί-έμβρυο. Προστάτης των βρεφών, γιατί στυλώνει, στηρίζει, μεγαλώνει τα μωρά, γι' αυτό σηκώνουν ύψωμα πολλές γυναίκες, μοιράζουν σιτάρι και δεν τσιμπούν (ράβουν) για την υγεία των μωρών. Σε κάθε σπίτι έχουν την εικόνα του και στο σχολείο ακόμα έχουν την εικόνα του, πλάι στην εικόνα των Τριών Ιεραρχών.

Βιβλιογραφία:

Δ. Λουκάτος: *Τα φθινοπωρινά*

Α. Χατζηγάκη: *Εκκλησίες της Κρήτης, Ρέθυμνο 1954*

Νισυριακά Χρονικά-εκδ. Εταιρίας Νισυριακών Μελετών, τομ.5, Αθ.1976

Γ. Μέγας: *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*

Α. Βρόντης: περ. Λαογραφία.ΙΑ', ΙΒ' 1934, 1938-48

Ευαγγελίδης: περ. Λαογρ.Γ', 1911

Επετηρίς Βουρβούρων 1939

Κυπριακά χρονικά, τομ.4

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές

09-11-2010

Ο μήνας Δεκέμβριος (Α)

Γενικά:

Οι σημαντικότερες γιορτές του Νοεμβρίου- Ήθη και έθιμα-παραδόσεις

α) Τα Νικολοβάρβαρα (4-5-6 Δεκεμβρίου)

Ήθη και έθιμα /λαϊκές παραδόσεις

β) Γιορτή της Αγίας Βαρβάρας (4 Δεκεμβρίου)

Βιογραφικά:

Ήθη και έθιμα/ λαϊκές παραδόσεις

γ) Γιορτή του Αγίου Σάββα (5 Δεκεμβρίου)

Βιογραφικά:

Ήθη και έθιμα/ λαϊκές παραδόσεις

δ) Γιορτή του Αγίου Νικολάου (6 Δεκεμβρίου)

Ετυμολογία:

Βιογραφικά

Ήθη και έθιμα/ λαϊκές παραδόσεις

Κείμενα:

1. Α. Καρκαβίτσα: Διηγήματα

2. Η ναυτική παράδοση για τον Αϊ Νικόλα από τη Μάνη

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές

09-11-2010

Ο μήνας Δεκέμβριος

Γενικά:

Ο Δεκέμβριος είναι ο δωδέκατος και τελευταίος μήνας του ηλιακού έτους, αλλά ο δέκατος μήνας, -όπως το λέει και το όνομα του το οποίο προέρχεται από το λατινικό decem = δέκα, από την πρωτοχρονιά της 1^{ης} Μαρτίου, καθώς το έτος των Ρωμαίων ήταν δεκάμηνο στην αρχαιότητα. Στο Αττικό αρχαιοελληνικό ημερολόγιο ήταν ο έβδομος μήνας και ονομαζόταν «Ποσειδεών» ή «Ποσειδών» (16 Δεκεμβρίου – 15 Ιανουαρίου), προς τιμήν του θεού της θάλασσας Ποσειδώνα. Αυτόν τον μήνα σύμφωνα με τις δοξασίες των Αρχαίων Αθηναίων, ο Ποσειδώνας με την Τρίαίνα του, το σύμβολο της δύναμης και της εξουσίας του, συντάρασσε τις θάλασσες και προκαλούσε μεγάλες τρικυμίες όταν θύμωνε μαζί τους, γεγονός, που φοβούνταν ιδιαίτερα οι ναυτικοί. Ο λαός έχει για τα Δεκέμβριο και άλλες ονομασίες όπως: *Δεκέ(μ)βρης* ή *Δεκέμηρης*, *Γιορτινός* (λόγω των πολλών εορτών), *Αϊ-Νικολιάτης*, *Χριστουγεννιάτης*, *Χριστουγεννάς*, *Χιονιάς*, *Ασπρομηνάς* και πολλές άλλες.

Στη ζωή των Ελλήνων αγροτών υπάρχουν τρεις σημαντικές εμπειρίες: το κρύο, το τέλος της σποράς, και η μείωση του φωτός. Όλες τους συνδέονται με το μήνα

Δεκέμβριο και με τις γιορτές που έχουμε αυτό το διάστημα του χρόνου που είναι πολλές και μεγάλες για τους Έλληνες. Το τριήμερο 4, 5 και 6 Δεκεμβρίου έχουμε *Τα Νικολοβάρβαρα* πράγμα που σημαίνει ότι στις 4 γιορτάζει η Αγία Βαρβάρα, στις 5 ο Άγιος Σάββας και στις 6 ο Άγιος Νικόλαος. Στη συνέχεια έχουμε στις 18 Δεκεμβρίου τη γιορτή του Αγίου Μοδέστου και στις 22 του Αγίου Σπυρίδωνα.

Οι σημαντικότερες γιορτές του Νοεμβρίου

α) Τα Νικολοβάρβαρα (4-5-6 Δεκεμβρίου)

Ήθη και έθιμα /λαϊκές παραδόσεις

Τα *Νικολοβάρβαρα* όπως προαναφέρθηκε συνδέονται με τις γιορτές των αγίων Βαρβάρας, Σάββα και Νικολάου. Πολλές δοξασίες, παροιμίες κι έθιμα του λαού, σχετίζονται με τις εν λόγω γιορτές, που συνήθως αντιστοιχούν στα πρώτα κρύα, στις πρώτες παγωνιές και χιονοπτώσεις, για αυτό ήτανε σημαδιακές για τον άνθρωπο της υπαίθρου, τον άνθρωπο που πάλευε καθημερινά με τα στοιχεία της φύσης. Αυτοί οι άγιοι είναι τόσο συνδεδεμένοι με τον ερχομό της βαρυχειμωνιάς, ώστε ο λαός έπλασε πλήθος σχετικές παροιμίες:

-Απ' τα Νικολοβάρβαρα αρχίζει κι ο χειμώνας!

-Τ' Άη-Νικολοβάρβαρα κι οι τοίχοι αποξυλώσανε!

-Νικολίτσα, Βαρβαρίτσα μπρος οπίσω ο χειμώνας.

-Τ' Άη Νικολοβάρβαρα κάνει νερά και χιόνια!

-Αγιά Βαρβάρα μίλησε κι ο Σάββας απλοήθη:

Μαζώχτε ξύλα κι άχερα και σύρτε και στο μύλο

τι Άγιο Νικόλας έρχεται τα χιόνια φορτωμένος!

-Η Αγιά Βαρβάρα γέννησε κι ο Άη-Σάββας το εδέχθη

κι ο Άη-Νικόλας έτρεξε να πάει να το βαφτίσει

-Τα Νικολοβάρβαρα κατεβασιές και χιόνια,

μπουράσκες και τελώνια!

-Τα Νικολοβάρβαρα σιμά στο σταύλο!

Κατά τον Β. Λαμνάτο, επειδή οι μέρες των γιορτών των τριών Αγίων ακολουθούν η μια την άλλη και επειδή συμπίπτουν με το βαρύ χειμώνα ο λαός λέει το πολύ γνωστό: «*Άι-Βαρβάρα γέννησε Σάββα κι Άι-Νικόλα*», κι ακόμα «*Αγιά Βαρβάρα μίλησε και Σάββας απεκρίθη κι ο Άι-Νικόλας έφτασε με χιόνια φορτωμένος*» ή «η Άι-Βαρβάρα βαρβαρώνει, ο Άι-Σάββας σαβανώνει κι ο Άι-Νικόλας παραχώνει», ή «*Μπρος πίσω τα Νικολοβάρβαρα, πέφτουν χιόνια Τάρταρα*».

β) Γιορτή της Αγίας Βαρβάρας (4 Δεκεμβρίου)

Βιογραφικά:

Η Αγία Βαρβάρα έζησε στην πόλη της Νικομήδειας στη Μικρά Ασία στα χρόνια του Ρωμαίου αυτοκράτορα Μαξιμιλιανού. Ο πατέρας της, Διοσκόρος, ήταν τοπικός άρχοντας στην Ηλιούπολη (Μπάαλμπεκ) στο Λίβανο, ένας φανατικός εθνικός ειδωλολάτρης, ο οποίος είχε δώσει στην Αγία σπουδαία μόρφωση. Η Αγία Βαρβάρα όντας όμορφη γυναίκα, κλείστηκε από τον πατέρα της, όταν εκείνος έφυγε για ταξίδι, σε έναν πύργο έτσι ώστε να μην μπορεί κανένας να την δει. Κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού της από ειδωλολάτρισσα έγινε Χριστιανή. Φεύγοντας εντωμεταξύ ο πατέρας της άφησε εντολή να κατασκευαστεί ένα λουτρό στον πύργο και σε αυτό να ανοιχτούν δύο παράθυρα. Η Αγία έδωσε εντολή να ανοιχτεί και ένα τρίτο, θέλοντας έτσι να μαρτυρήσει την πίστη της στον τριαδικό Θεό. Γυρνώντας από το ταξίδι ο πατέρας της, και βλέποντας το τρίτο παράθυρο, θύμωσε. Τον θυμό του τον αύξησε η άρνηση της Αγίας να δεχτεί τα συνοικέσια που της είχε φέρει και η ομολογία της ότι ήταν πλέον Χριστιανή και όχι ειδωλολάτρισσα. Στον θυμό του πάνω προσπάθησε ο ίδιος να την αποκεφαλίσει, η Αγία, όμως, τράπηκε σε φυγή. Κατά την διάρκεια της

φυγής της, βρέθηκε στο βουνό, όπου κρύφτηκε σ' έναν βράχο που άνοιξε θαυματουργικά στα δύο. Ένας βοσκός που είδε αυτό το θαύμα, το ανέφερε στον πατέρα της, ο οποίος συνέλαβε την Αγία και την οδήγησε στον έπαρχο της περιοχής, Μαρκιανό. Ο Έπαρχος θαυμάζοντας την ομορφιά της προσπάθησε στην αρχή να την μεταπείσει, βλέποντας, όμως, ότι εκείνη ήταν ανένδοτη την υπέβαλε σε μαρτύρια, περισσότερο για να την σώσει από την οργή του πατέρα της που ήθελε να φονευθεί. Τελικά ο Έπαρχος διέταξε τον αποκεφαλισμό, και όρισε ο ίδιος ο πατέρας της να εκτελέσει την ποινή που ήταν άλλωστε και επιθυμία του. Κατά την παράδοση, ενώ το ξίφος του πατέρα της έκοβε το κεφάλι της, η Θεία Δίκη, με μορφή κεραυνού έκαψε τον άσπλαγχο πατέρα. Αυτόν τον τιμωρό κεραυνό, συμβολίζουν τα πυρά του πυροβολικού που έχουν ως προστάτιδα την Αγία Βαρβάρα.

Ο τόπος αλλά και ο χρόνος του μαρτυρίου της Αγίας Βαρβάρας δεν είναι γνωστός, κάποιοι πιστεύουν πως μαρτύρησε στη Νικομήδεια (σημερινή Izmit) το 210, κάποιοι άλλοι στην Ηλιούπολη (σημερινή Baalbek) της Αιγύπτου το 360 και τέλος κάποιοι τρίτοι -εκδοχή καθολικών, σε μια πόλη της Τοσκάνης στην Ιταλία.

Ήθη και έθιμα/ λαϊκές παραδόσεις

Η Αγία Βαρβάρα *βαρβαρώνει* λέει ο λαός, καθώς συνηθίζει να συνδυάζει ομόηχες λέξεις κι έτσι τη φαντάζεται, αν μη τι άλλο, ως μια Αγία ιδιαίτερα δυναμική. Με αυτή τη δυναμική Αγία συνδέονται εντυπωσιακά πολλές παραδόσεις, έθιμα και δοξασίες κάποια από τα οποία, κρύβουν φυσικά και αρχαιοελληνικές ρίζες. Η Αγία, λοιπόν, εκτός του πυροβολικού είναι προστάτιδα κατά την παράδοση και των παιδιών, τα φυλάει από τις κακές παιδικές αρρώστιες, όπως την ευλογία και άλλες. Αυτό στηρίζεται σε μια παράδοση που λέει πως: *ο πατέρας της, φανατικός εθνικός, είχε τέτοιο μίσος για τους Χριστιανούς που, για να την κάνει να αρνηθεί την πίστη της την έκλεισε σε ένα πύργο όπου τη βασάνιζε τόσο, ώστε εκείνη να αρρωστήσει και να βγάλει σπυριά σε όλο της το σώμα. Τότε μάλιστα, την πέταξε σε ένα καζάνι για να καεί, όμως έγινε το θαύμα κι εκείνη, όχι μόνο δε κάηκε, αλλά έσβησαν και τα σπυριά από το κορμί της!* Γι' αυτό, οι μανάδες, εκείνες τις εποχές που ευλογία θέριζε σαν επιδημία, έκαναν προσφορές στο όνομα της, ώστε να προστατεύσει τα παιδιά τους από την αρρώστια κι από τις άσκημες αυλακώσεις που τους προκαλούσε στα πρόσωπα τους. Για να την καλοπιάσουν σε πολλά μέρη την ημέρα της γιορτής της προσέφεραν μελόπιτες ή κολυβόζουμο, που στην Θράκη το λένε *Βαρβάρα* Το έθιμο αυτό είναι πανάρχαιο και θυμίζει την πανσπερμία.

Στους Χριστιανούς η παρασκευή της *Βαρβάρας* καθιερώθηκε από το εξής περιστατικό: *Ο σατανικός νους του Διόσκουρου, είχε συλλάβει ένα αποτρόπαιο σχέδιο για την εξόντωση των Χριστιανών της περιοχής του. Κάλεσε όλους τους αρτοποιούς της περιοχής και τους έδωσε εντολή να βάλουν δηλητήριο στο ψωμί που θα παρασκεύαζαν και οι πωλητές τροφίμων στα τρόφιμα που θα πωλούσαν. Το μυστικό αυτό το έμαθε η κόρη του η Βαρβάρα, και ειδοποίησε τους χριστιανούς να μην αγοράσουν ψωμί και τρόφιμα, και να πορευτούν με τα υπολείμματα που είχαν στα σπίτια τους. Έτσι κάθε Χριστιανική οικογένεια μαγείρεψε ότι πρόχειρο της βρέθηκε στο σπίτι. Επειδή όμως τα τρόφιμα που τους είχαν απομείνει ήταν πολύ λίγα και κάθε είδος από μόνο του δεν έφτανε για μια σωστή μαγειριά, έβαλαν στην κατσαρόλα λίγο από όλα. Δηλαδή, λίγο στάρι, μερικά φασόλια, κουκιά, σταφίδες και ότι άλλο σχετικό είχαν, κι όλα μαζί τα μαγείρεψαν. Έτσι χάρη στη βαρβάρα σώθηκαν και από τότε σε ανάμνηση αυτού του περιστατικού καθιερώθηκε στη γιορτή της να μαγειρεύουν το παρασκεύασμα αυτό που είναι γλυκό και φαγητό μαζί και λέγεται **βαρβάρα**. Στη Θράκη χρησιμοποιούν εννέα είδη για την παρασκευή της βαρβάρας, σιτάρι, μύγδαλα, καρύδια, ρόδια, σταφίδες, κανέλα, σουσάμι, ταχίνι και φρούτα ψιλοκομμένα, κυρίως μήλα σκληρά. Επίσης, στην περιοχή της Μακράς Γέφυρας και της Αδριανούπολης για γούρι έριχναν μέσα 3*

ως 4 κουκιά και όποιος τα έβρισκε θεωρούταν καλότυχος. Αναφέρεται πως σε μέρη της Μικρασίας, τη βαρβάρια μαζεύονταν οι γειτόνισσες και την έφτιαχναν, την παραμονή, σε ένα σταυροδρόμι. Κι ύστερα το πρωί, φώναζαν τον παπά να τη διαβάσει, στο ίδιο εκείνο τρίστρατο. Αντίστοιχα, αλλού έφτιαχναν τη μελόπιτα, πίτα που αφού ψηθεί περιχυναν με μέλι, την οποία το τοποθετούσαν σε ένα τραπέζι και την πήγαιναν και πάλι σε ένα τρίστρατο, όπου ερχόταν ο παπάς να τη ευλογήσει. Από το μέλι της πίτας αυτής έκαναν κι ένα σταυρό στην πόρτα τους.

Για τη σχέση της λατρείας της Αγίας Βαρβάρας με εκείνην της Εκάτης στην αρχαιότητα γράφει ο Γ.Α. Μέγας στο βιβλίο του, *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας* : *Θα ήταν πραγματικά δύσκολο να εξηγηθούν οι μελόπιτες, η πανσπερμία και η έκθεση τους στο «τρίστρατο», αν δε μας βοηθούσαν οι γνώσεις μας για την αρχαία κουροτρόφο θεά, την Εκάτη. Οι Έλληνες πίστευαν πως η Εκάτη, ως ενοδία ή τριοδίτις θεά, ήταν εγκατεστημένη στα τρίστρατα, όπου προς το βράδυ, τις τελευταίες μέρες του μήνα, όταν δηλαδή άρχιζε η νέα σελήνη, τοποθετούσαν πάνω στους βωμούς και κάτω από τα αγάλματα τροφές για τη θεά, τα λεγόμενα Εκαταία ή τον Εκάτης δείπνον. Αν λάβουμε υπόψη, ότι αυτός ο τρόπος ετοιμασίας και έκθεσης των προσφορών στην Αγία Βαρβάρια συναντάται ιδιαίτερα στη Μ. Ασία και ότι η λατρεία της Εκάτης επικρατούσε κυρίως εκεί -από όπου η τριοδίτις θεά μεταφέρθηκε νωρίς στην αρχαία Ελλάδα ως θεά της μαγείας- καταλαβαίνουμε ποια αρχαία θεότητα αντικατέστησε, ως βοηθός του ανθρώπου, η Αγία Βαρβάρια.*

γ) Γιορτή του Αγίου Σάββα (5 Δεκεμβρίου)

Βιογραφικά:

Ο Άγιος Σάββας γεννήθηκε στην πόλη Μουταλάσκη της Καππαδοκίας το 439. Έζησε την εποχή του όπου αυτοκράτορας της Κωνσταντινούπολης ήταν ο Θεοδόσιος ο Β΄ ο Μικρός. Ήταν γόνος γνωστής και ιδιαίτερα θρησκευόμενης οικογένειας. Από πολύ νωρίς αποφάσισε να αφιερωθεί στο μοναστικό βίο. Είχε τόση πίστη που κάποτε μπήκε σε έναν αναμμένο φούρνο από τον οποίο βγήκε αβλαβής μάλιστα έβγαλε και τα ρούχα του φούρναρη τα οποία είχε ξεχάσει μέσα, χωρίς να έχουν καεί. Όταν ήταν δεκαοχτώ χρονών έφυγε από το μοναστήρι των Φλαβιανών το οποίο βρίσκονταν στην περιοχή όπου είχε γεννηθεί και στο οποίο είχε καταφύγει από παιδί και πήγε στα Ιεροσόλυμα. Από εκεί κατευθύνθηκε προς την έρημο της Ανατολής για να συναντήσει τον Μέγα Ευθύμιο. Ο Ευθύμιος τον έστειλε σε ένα κοινόβιο, το οποίο διηύθυνε ο όσιος Θεόκτιστος. Ο Σάββας στη διάρκεια της παραμονής του στο κοινόβιο διακρίθηκε για το χαρακτήρα του και τις αρετές του. Μάλιστα ήταν τόσο σοβαρός και ηθικός –παρότι νεαρός κατά την ηλικία- που προσαγορεύτηκε παιδαριουργώντας από τον Μ. Ευθύμιο. Ο Σάββας καθώς μεγάλωνε τιμήθηκε με το χάρισμα της θαυματουργίας. Το χάρισμα αυτό το έθεσε στην υπηρεσία των φτωχών και των αρρώστων και έτσι έκανε σημαντικότερα έργα. Πέθανε σε ηλικία ενενήντα τεσσάρων ετών.

Ήθη και έθιμα/ λαϊκές παραδόσεις

Νικολίτσι, Βαρβαρίτσι,

Σάββα τ' ήθελες στη μέση;

Η παραπάνω παροιμία λέγεται με την έννοια του «τι γυρεύουν οι μικροί ανάμεσα στους μεγάλους;», καθώς ο Άγιος Σάββας δεύτερος στη σειρά και λιγότερο γνωστός γιορτάζεται μεταξύ του πολυθρύλητου και θαλασσοδαρμένου Άι-Νικόλα και της προστάτιδας Αγιά-Βαρβάρας. Κατά μια άλλη ευρέως διαδεδομένη παροιμία ο Άγιος Σάββας «σαβανώνει», όπως λέει το όνομα του:

Η Αγία Βαρβάρια βαρβαρώνει,

ο Άι-Σάββας σαβανώνει

κι ο Άι-Νικόλας παραχώνει.

Παρότι οι στίχοι αυτοί αναφέρονται κατά βάση στο κρύο του Δεκεμβρίου, υπάρχει κι η εκδοχή πως ο Άι Σάββας σαβανώνει τους νεκρούς και προσπαθεί να τους δώσει μια «καλύτερη θέση» στον Κάτω Κόσμο, ενώ, από την άλλη, προσπαθεί να απομακρύνει το θάνατο από τους ζωντανούς, ως άγιος προστάτης και θεραπευτής. Τη μέρα αυτή, σε κάποιες περιοχές, συνηθίζουν να φτιάχνουν φάβα στη μνήμη του, όπως καταγράφει το σχετικό λαϊκό δίστιχο: **Του Άι-Σάββα,/ τρώνε φάβα!**

δ) Γιορτή του Αγίου Νικολάου (6 Δεκεμβρίου)

Ετυμολογία: Το όνομα Νικόλαος προέρχεται από τη σύνθεση των λέξεων νική+λαός και σημαίνει νίκη του λαού. Πρόκειται για όνομα *αρχαίο ελληνικό* και όχι μετακλασσικό ή μεταχριστιανικό.

Βιογραφικά:

Ο Άγιος Νικόλαος, ο Θαυματουργός είναι ο προστάτης του Ναυτικού και της θάλασσας, ο Άγιος της γης και του πελάγου, που φέρνει χιόνια στα βουνά και φουρτούνες στα πελάγη. Η παρουσία του στις ελληνικές θάλασσες είναι πλατιά διαδεδομένη, με αποτέλεσμα να χαρακτηριστεί εύστοχα ως ο Ποσειδώνας του Χριστιανισμού. Σαν κατ' εξοχήν προστάτης των Ναυτικών ο Άγιος Νικόλαος θεωρείται αυτοδίκαια προστάτης του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού όπως προαναφέρθηκε αλλά και του Λιμενικού Σώματος. Για το λόγο αυτό, όλα τα πλοία του πολεμικού ναυτικού, καθώς και όλα τα εμπορικά, έχουν την εικόνα του. Παρεκκλήσια που υπάρχουν πάνω στα πλοία είναι αφιερωμένα στον Άγιο Νικόλαο. Επίσης πολλά πλεούμενα παίρνουν το όνομα του και ως προστάτης των ναυτικών αναφέρεται και σε πολλά νησιώτικα τραγούδια. Η ημέρα τιμής του Αγίου Νικολάου είναι επίσημη αργία σε όλα τα ελληνικά πλοία, στα λιμάνια, στις Υπηρεσίες λιμένων και στις ναυτιλιακές εταιρείες, όπως και στο Πολεμικό Ναυτικό, στο Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας και στο Λιμενικό Σώμα.

Γεννήθηκε στα Πάταρα της Λυκίας, στη Μικρά Ασία, γύρω στο 250 μ.Χ. Σε μικρή ηλικία έχασε τους γονείς του και έμεινε ορφανός. Αρχιερέας της Λυκίας εκείνο τον καιρό ήταν ο θεϊός του, που αφού είδε πόσο ευσεβής ήταν, τον χειροτόνησε ιερέα. Όταν έγινε ιερέας πούλησε όλη την περιουσία του και έδωσε τα λεφτά στους φτωχούς, τις χήρες και τα ορφανά. Οι ημέρες του Αγίου περνούσαν με ελεημοσύνες, προσευχή και νηστεία. Κάποτε αναχώρησε με ένα Αιγυπτιακό καράβι για να επισκεφτεί τα Ιεροσόλυμα και τον Πανάγιο Τάφο. Στη μέση του ταξιδιού ξέσπασε φουρτούνα και το καράβι ήταν έτοιμο να βουλιάξει. Ο άγιος τότε προσευχήθηκε στον Κύριο και ο άνεμος σταμάτησε, ενώ ένας ναύτης που έπεσε από το κατάρτι και σκοτώθηκε αναστήθηκε μετά από τις προσευχές του. Επιστρέφοντας από τα Ιεροσόλυμα, ο κόσμος του επιφύλαξε θερμή υποδοχή και μετά από θεϊκό όραμα έγινε Μητροπολίτης των Μύρων. Η φιλανθρωπική του δράση μεγάλωσε πολύ όταν έγινε Αρχιερέας: ίδρυσε φτωχοκομείο, ξενώνα, νοσοκομείο και άλλα ευαγή ιδρύματα. Την εποχή εκείνη (303-305), άρχισε ο μεγάλος διωγμός εναντίον των Χριστιανών, από τους αυτοκράτορες Διοκλητιανό και Μαξιμιανό. Στη διάρκεια των διωγμών, εξορίστηκε από τα Μύρα και φυλακίστηκε για έξι ολόκληρα χρόνια μαζί με άλλους Χριστιανούς. Ο Άγιος Νικόλαος έλαβε μέρος στην Α΄ Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας, το 325, όπου καταδικάστηκε ο αιρετικός Άρειος. Στη Σύνοδο έλαβαν μέρος 318 Πατέρες, ο Άρειος όμως προσπαθούσε με τη ρητορική του ικανότητα να μπερδέψει τους πατέρες. Τότε, ο Άγιος Νικόλαος, αγανακτισμένος του έδωσε ένα δυνατό χαστούκι, με αποτέλεσμα να φυλακιστεί, γιατί δεν επιτρεπόταν κανείς να χτυπήσει κάποιον μπροστά στα μάτια του Αυτοκράτορα. Μετά το τέλος της Συνόδου, όμως, ελευθερώθηκε και επέστρεψε στα Μύρα, όπου και πέρασε την υπόλοιπη του ζωή, γεμάτη δράση και βοήθεια προς τους φτωχούς. Πέθανε σε ηλικία 80 χρονών, το 343 μ.Χ. Είναι ο προστάτης άγιος των θαλασσινών, των αρτοποιών, των ταξιδιωτών,

των παιδιών, των θυμάτων δικαστικών πλανών, των ενεχυροδανειστών και των εμπόρων. Στις προτεσταντικές χώρες είναι το αντίστοιχο του Αγίου Βασιλείου (Santa Claus). Επίσης, είναι προστάτης Άγιος της Ρωσίας, της Σικελίας, των βασιλείων της Νάπολης και της Λορραίνης. Η Ορθόδοξη εκκλησία τον αναγνώρισε τον 9^ο αιώνα, ενώ στα τέλη του 12^{ου} αιώνα άρχισε να γιορτάζεται στη Γαλλία.

Ήθη και έθιμα/ λαϊκές παραδόσεις

**Θαλασσινέ μου Άγιε, Καλέ μ' Άι Νικόλα,
εφτά κεράκια σου 'φερα και σου τ' ανάβω όλα.**

Θα 'ρχομαι τώρα ταχτικά ν' ανάβω το καντήλι,

Γι' αυτόν που έφυγε προχθές κουνώντας το μαντήλι.

Προστάτευε τον Άγιε, των ναυτικών Προστάτη!

Και κάθε άλλος ναυτικός ας σ' έχει παραστάτη!

(από τα «Αμοργιανά», Σύνδεσμος Αμοργινών, Μάρτιος 2007)

Σχετικά με τον Άγιο Νικόλαο γράφει ο Γ.Α. Μέγας στη μελέτη του «*Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*»: «...Για το λαό μας ο άγιος Νικόλαος δεν είναι ο ονομαστός μητροπολίτης των Μύρων της Μικράς Ασίας, αλλά κάποιος που ασκούσε το επάγγελμα του θαλασσινού. Ως караβοκύρη παριστάνουν τον άγιο και οι αγιογράφοι. Σύμφωνα με τις λαϊκές παραδόσεις, τα ρούχα του είναι πάντοτε βρεγμένα απ' την άρμη, τα γένια του στάζουν θάλασσα, το μέτωπο του είναι ιδρωμένο απ' την προσπάθεια να προφτάσει παντού, να βοηθήσει τα καράβια που θαλασσοπνίγονται.

Πάρα πολλές είναι οι διηγήσεις για τα θαύματα του. Αλλά την προϋπόθεση για τη βοήθεια του, εκφράζει η παροιμία:

-Άγιε Νικόλα βοήθα με!

-Κούνα και συ το χέρι σου. (ή -Σείσε και συ το πόδι σου.)

Ο Άγιος Νικόλαος είναι κύριος των ανέμων και της τρικυμίας. Γι' αυτό πολλές είναι οι προσφορές, οι λιτανείες, και οι παρακλήσεις των ναυτικών σ' αυτόν. Η εικόνα του δε λείπει από κανένα ελληνικό πλοίο, μεγάλο ή μικρό. Από τα κόλλυβα, που στέλνουν στην εκκλησία την ημέρα του αγίου Νικολάου, παίρνουν οι θαλασσινοί της Κίου, όταν ταξιδεύουν. Αν τους πιάσει τρικυμία, τα σκορπούν στη θάλασσα και λένουν: *Άι-Νικόλα μου, και πάψε την οργή σου!* Και αμέσως παύει η τρικυμία. Ακόμη πιστεύουν πως, αν ρίξουν στη θάλασσα από τα κόλλυβα του αγίου Νικολάου και βυθίσουν στη θάλασσα και την εικόνα του, αμέσως θα πνεύσει ο άνεμος, που έχουν κατά νου.

Στα «Λαογραφικά Σύμμεικτα Παξών» του Δ. Λουκάτου, σώζεται η παρακάτω παράδοση, που προδίδει την ξεχωριστή θέση που κατείχε ο άγιος αυτός για τον ελληνικό λαό: «*Ο Άι Νικόλας ήταν για τις ψυχές πρώτα, να τις παίρνει. Αλλά ο Άι Νικόλας πονούσε να τις παίρνει κι έβαλε το Μιχάλη. Είχανε στείλει τον Άι Νικόλα να πάρει την ψυχή ενός νέου. Εκείνος όμως εσυμπονούσε και πήρε την ψυχή μιανού γερόντου αντί του νέου. Για αυτό ο Θεός τον έβγαλε απ' τη θέση και έβαλε το Μιχάλη που ήτανε πιο σκληρός*».

Επίσης πιστεύεται ότι: «*Ο Άι Νικόλας είναι και καπετάνιος στο τιμόνι. Σε μια φουρτούνα τον είδε σε ένα φορτηγάκι πλοίο (έτσι μου λέγανε κάτι καπεταναίοι) ένα παιδί 15 χρονών. Τον είδε το παιδί αυτό το καμαρωτάκι πίσω στο τιμόνι και τσου λέει: «Ένας καλόγηρος βαστάει τη ρόδα», μα εκείνοι δεν το βλέπανε. Το παιδί ήτανε αθώο*». Αυτή η ιστορία θυμίζει τη διήγηση που διέσωσε ο Ανδρέας Καρκαβίτσας για τον Άι Νικόλα και το τιμόνι.

Κείμενα:

1. Α. Καρκαβίτσα: Διηγήματα

«Το καράβι είναι κατασκεύασμα των διαβόλων. Έκαμαν ένα τρικούβερτο ξύλο κι εβγήκαν διαλαλητάδες σ' όλη τη γη: Εμπρός ελάτε ψυχές στριμμένες, παθιασμένοι κόσμοι, μάτια κλεισμένα στο μυστήριο, ελάτε μέσα και θα το γνωρίσετε αμέσως! Και αμέσως τα μάτια τα κλειστά, οι παθιασμένοι κόσμοι, οι στριμμένες ψυχές έτρεξαν κοπάδι από της γης τα πέρατα, κατέβηκαν στην ακρογιαλιά, εμπήκαν στο καράβι. Τι τόπους θα χαρούν, τι χαρές θα γνωρίσουν, πόσα χρήματα θα βγάλουν στη στιγμή!

Εκεί προβάλλει κι ένα γεροντάκι ταπεινό και παραπονιάρικο.

— Να 'μπω μέσα κι εγώ; ρωτάει τον καπετάνιο.

— Έμπα, του λέγει εκείνος, έμπα μέσα και συ, έμπα σύνταχα.

— Να πάρω και το ξυλάκι μου μαζί;

— Πάρ' το, το χάτσαλο.

Εμπήκε μέσα το γεροντάκι, έκατσε κατάνακρα στην πρύμη του караβιού. Άνοιξαν οι ναυτοδιαβόλοι τα πανιά, έτριξαν τα ξάρτια, πήρε δρόμο στ' ανοιχτά το ξύλο.

— Καλό μας κατευόδιο, ευχήθηκαν συνατοί τους οι ταξιδιώτες.

— Καλό σας κατευόδιο, χα! χα! χα!... Καλό σας κατευόδιο, χα! χα! χα!... εχούγιαζαν από πρύμη σε πλώρη οι ναυτοδιαβόλοι.

Και το χουγιατό βοριάς εγίνηκεν ευθύς και ανατάραξε απ' άκρη σε άκρη τη θάλασσα. Όρος το κύμα σηκώνεται μπροστά, πύργος ακλόνητος ψηλώνει πίσωθε, από τα πλάγια λύκοι χυμούν απάνω του. Εκέρωσαν οι ταξιδιώτες οι άμαθοι. Καπνός εσκορπίσαν εμπρός τους οι χαρές, οι τόποι, τα χρήματα. Κόρακας ο φόβος φωλιάζει μέσα τους, ξεσχίζει τους τα σπλάχνα, ρουφά το αίμα τους. Το πλοίο γέρνει δεξιά, γέρνει ζερβά, πηδά πίσω κι εμπρός βαρβάτο πήδημα και τα νερά το πνίγουν, κουρσεύουν, το πατούν. Οι διαβολοναύτες στα ξάρτια σκαρφαλωμένοι τραγουδούν αμέριμνα, αναμπαίζουν πειραχτικά τους ταξιδιώτες, γελούν με την εμπιστοσύνη και την ελπίδα τους.

— Καλό ταξίδι, καλό κι αιώνιο! φωνάζουν πάντοτε.

Όμως το καράβι, όσο κι αν πατιέται και αν κινδυνεύει, δεν πνίγεται. Παλεύει κι ανδρειεύεται σαν να έχει ψυχή μέσα του. Ψυχή γιγαντωμένη, κι είναι ψυχή του ο γέροντας που κάθεται στην πρύμη του κι είναι οδηγός του το ξυλάκι, το χάτσαλο. Μα εκείνο παίρνει δρόμο, λοξεύει στα ψηλά κύματα, φεύγει την ορμήν και τη λύσσα τους. Κι ενώ οι διαβολοναύτες τον όλεθρό τους προσδοκούν, κι ενώ οι ταξιδιώτες κλαίνε τη μοίρα τους και τα νερά με πόθο περιμένουν να κλωθοπαίζουν στο σκαρί του, εκείνο σχίζει το μαύρο σύγνεφο και αράζει σε λιμάνι ήμερο και γελαστό!

— Δόξα στον Σωτήρα! δόξα στον γέροντα!... ξεσπά σύγκαιρα τρανή φωνή από το στόμα των ταξιδιωτών.

— Κατάρρα! απαντά σαν αστροπέλεκο η φωνή των διαβόλων.

Και τα νερά του κόρφου δέχονται λαχταρώντας τους ναύτες και τον καπετάνιο τους, τον καπετάνιο και το μίσος του. Εσώθηκεν όμως ο κόσμος. Εγύρισε καθένας στη χώρα του, αγάπησε τους τόπους, υπόμεινε τα πάθη, εσεβάσθηκε το μυστήριο. Και δεν δοξολογά παρά τον Άι-Νικόλα, τον γέροντα.

Οι διαβόλοι έχτισαν το καράβι, μα ο Άι-Νικόλας έκαμε το τιμόνι του».

Ακόμη ένας μύθος για τον άγιο Νικόλαο που κατέγραψε ο Ν. Πολίτης, στο έργο του «Παραδόσεις»:

«Κάτω απ' τη βορεινή κορυφή του Υμηττού, στην ανατολική ράχη, είναι μια σπηλιά που λέγεται Σπηλιά του λιονταριού, γιατί σ' αυτή κατοικούσε τον παλαιόν καιρό ένα φοβερό λεοντάρι που έφερνε μεγάλη καταστροφή γύρω. Απ' αυτό εμποδίζονταν οι χριστιανοί να πηγαίνουν στην εκκλησιά του αγίου Νικολάου, που είναι εκεί κοντά, δυτικά απ' την Κάντζα. Και η εκκλησιά έμενε έρημη και αλειτούργητη πολλά χρόνια. Όταν μια φορά, την παραμονή του αγίου Νικολάου, εφάνη ο άγιος σε πολλούς χωριάτες στον ύπνο τους και τους είπε να πάνε το πρωί άφοβα στην εκκλησιά. Και πραγματικώς επήγαν. Το λεοντάρι, όταν μαζεύτηκαν στην εκκλησιά, όρμησε κατά πάνω τους να τους φάγει. Αλλά

μόλις έφτασε μπροστά στην εκκλησιά, βγήκε από μέσα ο άγιος και το χτύπησε δυνατά και το μαρμάρωσε. Και έτσι μαρμαρωμένο είναι εκεί ως τα τώρα».

2. Η ναυτική παράδοση για τον Αϊ Νικόλα από τη Μάνη

Μια «σύγχρονη» ναυτική παράδοση για τον Αϊ Νικόλα τον Κυβερνήτη απ' τη θαλασσινή Μάνη: *«Τα καράβια και τα καϊκια, στα παλιά χρόνια, ταξίδευαν χωρίς τιμόνι (μόνο σε γαληνεμένη θάλασσα). Τη συγκοινωνία από το Διακόφτι στα Βάτικα, απέναντι, την έκανε ένας περάτης, άγνωστος, που δεν ήταν ντόπιος. Κάθε φορά όμως που σηκωνόταν τρικυμία (πολύ συχνά), το καράβι, χωρίς τιμόνι, τσακιζόταν στους βράχους και οι άνθρωποι πνίγονταν. Ο περάτης όμως δεν πάθαινε τίποτε και κάθε φορά παρουσιαζόταν με νέο καράβι. Ήταν δαίμονας που χαιρόταν για το κακό των ανθρώπων. Όσπου κάποτε μπήκε επιβάτης και ένας γεράκος, με άσπρα μαλλιά και γένια. Κρατούσε και στο χέρι του ένα παράξενο ξύλο, που πλάταινε προς τα κάτω. Το καϊκι συνάντησε πάλι τρικυμία, οπότε ο γεράκος τρέχει και στερεώνει το ξύλο του στο πίσω μέρος, το κρατάει γερά (ήταν το πρώτο τιμόνι) και κυβέρνησε το πλοίο, ώστε να μην τσακιστεί στα βράχια. Οι άνθρωποι σώθηκαν, κι ο περάτης, από το κακό του εξαφανίστηκε. Την ίδια ώρα εξαφανίστηκε κι ο γεράκος, που ήταν ο άγιος Νικόλαος και νίκησε το δαίμονα, μαθαίνοντας και στους ναυτικούς το τιμόνι.»*

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές

16-11-2010

Ο μήνας Δεκέμβριος (B)

ε) Γιορτή του Αγίου Μοδέστου (18 Δεκεμβρίου)

Βιογραφικά:

Ήθη και έθιμα/ λαϊκές παραδόσεις

στ) Γιορτή του Αγίου Σπυρίδωνα (22 Δεκεμβρίου).

Βιογραφικά:

Ο Άγιος Σπυρίδωνας «φτάνει» στην Κέρκυρα

Ήθη και έθιμα / λαϊκές παραδόσεις

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές

16-11-2010

ε) Γιορτή του Αγίου Μοδέστου (18 Δεκεμβρίου)

Βιογραφικά:

Ο Άγιος Μόδεστος γεννήθηκε στις αρχές του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. στην πόλη της Μικράς Ασίας, Σεβάστεια. Οι γονείς του ήταν χριστιανοί που φυλακίστηκαν κατά την διάρκεια των διωγμών του Διοκλητιανού και πέθαναν τελικά στη φυλακή. Ο Άγιος, βρέφος ακόμα παραδόθηκε σε κάποιον άρχοντα ο οποίος ανέλαβε να τον αναθρέψει. Επρόκειτο για έναν ειδωλολάτρη και έτσι ο Άγιος τα πρώτα χρόνια της ζωής του τα έζησε σε ένα ειδωλολατρικό περιβάλλον. Παιδί, ακόμα, πληροφορήθηκε για την φυλάκιση και τον θάνατο των γονιών του. Το ότι και οι δύο γονείς του έδωσαν την ζωή τους για την χριστιανική τους πίστη τον έκανε να γίνει και ο ίδιος Χριστιανός, κρυφά από τον άρχοντα που τον μεγάλωνε. Κάποια στιγμή την κηδεμονία του την ανέλαβε ένας ευσεβής χρυσοχός από την Αθήνα. Οι νέοι θετοί γονείς του Αγίου ήταν χριστιανοί και, έτσι, αυτός ζούσε πλέον δίπλα σε ευσεβείς ανθρώπους. Με τα χρόνια ανέπτυξε μεγάλο φιλανθρωπικό έργο, βοηθώντας ηθικά και υλικά όποιον είχε ανάγκη, αυτή του η δράση τον έκανε γνωστό στην Αθήνα. Όταν πέθανε ο χρυσοχός, τα παιδιά του ταξίδεψαν με τον Άγιο Μόδεστο στην Αίγυπτο, όπου τον πούλησαν ως σκλάβο. Εδώ, εκχριστιάνισε τον «αφέντη» του, που του χάρισε τελικά την ελευθερία.. Ελεύθερος πια πήγε να προσκυνήσει τους Αγίους Τόπους στην Ιερουσαλήμ, όπου έμεινε και αργότερα εξελέγη Αρχιεπίσκοπος τους. Διαδέχθηκε σ' αυτό το αξίωμα τον Άγιο Ιάκωβο και στάθηκε υποδειγματικός ιεράρχης για τους χριστιανούς της πόλης, βρισκόταν στο πλευρό όχι μόνο των ανθρώπων αλλά και των ζώων τους. Έκανε πολλά θαύματα και έζησε πολλά χρόνια.

Ήθη και έθιμα/ λαϊκές παραδόσεις

Το όνομα του Αγίου Μόδεστου λέγεται, πως του δόθηκε από κάποιον Ρωμαίο Συγκλητικό που τον υιοθέτησε, προέρχεται από το λατινικό modestus. Άνθρωπος σεμνός ο ίδιος και του μέτρου θύμιζε πάντα στους γεωργούς το «μόδι» (μέτρο χωρητικότητας για τα σιτηρά), οι ιδιότητες του επεκτείνονται εκτός απ' αυτό στην προστασία της καλλιέργειας και στην αύξηση της συγκομιδής. Χαρακτηριστική είναι η ευχή «Χίλια μόδια!» που συνήθιζαν να ανταλλάσσουν οι χωρικοί την ημέρα της γιορτής του. Κατά την παράδοση υπήρξε θεραπευτής των ζώων οπότε καθιερώθηκε και ως προστάτης τους, ιδιαίτερα των μεγαλόσωμων κι εκείνων που από τα βάθη των

αιώνων αποτελούσαν πολύτιμο σύντροφο και αρωγό του ανθρώπου στην καλλιέργεια της γης. Οι γεωργοί θέλοντας να ευχαριστήσουν τα ζώα τους (βόδια, άλογα) για τη βοήθεια που τους προσέφεραν στη σπορά τα γιορτάζουν αυτή τη μέρα. Οι ζευγάδες ράντιζαν με αγιασμό τα σπαρμένα χωράφια, έριχναν κόλλυβα στη γη και τάιζαν τα ζώα τους μ' αυτά, αλλά και με άρτο (ύψωμα).

Για την ημέρα της γιορτής του Αγίου Μόδεστου γράφει ο Γ. Μέγας: *«Στα Τελώνια της Λέσβου παίρνουν τον αγιασμό και πάνε στα χωράφια, για να γλιτώσουν από τις αρρώστιες, τις ακρίδες, απ' ούλα. Σκόλη το 'χουνε κείνη την ημέρα για να κάνουν μόδια πολλά. Στο Δρυμό της Μακεδονίας οι γεωργοί «υψώνουν» και το ύψωμα το δίνουν εις τα ζώα να το φάνε και τα εύχονται να ζήσουν χρόνια πολλά. Στη Λήμνο οι ζευγάδες κάνουν κόλλυβα για τα ζώα τους, τα πηγαίνουν στην εκκλησία και τα διαβάξει ο παπάς. Στην ταγή για τα βόδια ρίχνουν κι αυτά τα κόλλυβα.»*

Στο βιβλίο του *«Συμπληρωματικά του χειμώνα και της άνοιξης»*, ο Δ. Λουκάτος αναφέρει μια ενδιαφέρουσα καταγραφή του φοιτητή του Ε.Ψωμά από το χωριό Εξάντη Ρεθύμνης για τη μέρα του Αγίου Μόδεστου: *«Στην Κρήτη τηρούν αυστηρά την αργία του, με μια συγκινητική μέριμνα, να μην κουράσουν και τα ζώα, την ημέρα εκείνη. Σταματούν το όργωμα ή και τα βαριά κουβαλήματα, αν πρόκειται να ταλαιπωρήσουν τα ζώα και να θυμώσει ο άγιος. Στο Χωριό Αχλαδέ, γύρω στα 1930, κάποιος βγήκε να οργώσει με τα βόδια του, την ημέρα τ' Αγίου Μόδεστου, στην πλαγιά. Εκεί που όργωνε αδιάφορος, ξεκόλλησε απ' την κορφή του βουνού ένας πελώριος βράχος και άρχισε να κατρακυλά προς τον άνθρωπο. Την τελευταία στιγμή ο βράχος πήδησε και ξανασκέλισε τα βόδια κι έπεσε, ίσα-ίσα, πίσω από το αλέτρι. Ο άγιος λυπήθηκε τα ζώα. Ο γεωργός φοβήθηκε, και μόλις εσώθηκε, αμόλησε τα ζώα κι εσταμάτησε το όργωμα... Το βράδυ στο χωριό διηγήθηκε τι έγινε, όλοι θεώρησαν αυτό θαύμα, και πιο πολύ που στάθηκε ο βράχος και δεν προχώρησε πιο χαμηλά. Από τότε, όλες οι οικογένειες κάνουν, στη γιορτή του αγίου, αρτοκλασίες.»* Στο ίδιο έργο ο Δ. Λουκάτος συγκεντρώνει και καταγράφει πολλές ακόμη τοπικές παραδόσεις και έθιμα που σχετίζονται με το πρόσωπο του Αγίου Μόδεστου, όπως τις παρακάτω: *«Στη Νάξο των Κυκλάδων τιμούν τον άγιο κι έχουν επίσης παραδόσεις για την «ανθρώπινη» ζωή του. Πχ.: Τα βόδια στην παλιά εποχή ήταν άγρια και δε μπορούσαν να τα ζέψουν ούτε στ' αλώνι, ούτε στο ζευγάρι... Ο άγιος Μόδεστος, τον καλέσανε και τα σταύρωσε και τους έκανε ζυγόλουτρο και ζεύλες, και έτσι τα εμέρεψε και έκανε ο άνθρωπος τις δουλειές του. Στη Λέσβο ιδιαίτερα πίστευαν ότι ο «ανθρώπινος» άγιος Μόδεστος ήταν πρωτοκαλλιεργητής της γης και πρωτοζευγάς. Για αυτό και οι ζευγάδες του νησιού τον έχουν προστάτη στο ισανάφι τους. Κάθε χρόνο στη γιορτή του Αγίου, ένας πρωτοζευγάς του τόπου (με τη σειρά του) ετοιμάζε άφθονους ζεστούς λουκουμάδες και τους εμοίραζε στα σπίτια και στα καφενεία. Στη Θεσσαλία τον τιμούσαν επίσης πολύ. Είχε δε και παλιό Μοναστήρι, στην Πύρρα των Τρικάλων. Στα χωριά της Καλαμπάκας, συγκέντρωναν οι κτηνοτρόφοι τα ζώα τους έξω από το χωριό κι ο παπάς τα ράντιζε με τον αγιασμό της ημέρας. Και στην Κύπρο ο άγιος Μόδεστος προστατεύει τα ζώα. Στη γιορτή του νοικοκυρές κάνουν κόλλυβα και τα πάνε στην εκκλησία να ευλογηθούν. Απ' αυτά δίνουν στα ζώα τους να φάνε, για να γλιτώνουν τις αρρώστιες και για να δίνουν οι αγελάδες και τα πρόβατα περισσότερο γάλα.»*

στ) Γιορτή του Αγίου Σπυρίδωνα (22 Δεκεμβρίου).

Βιογραφικά:

Ο Άγιος Σπυρίδωνας γεννήθηκε περί το 270 στο χωριό Άσσια (Άσκια) της Κύπρου. Στα νεανικά του χρόνια ζούσε ως απλός αλλά ενάρετος βοσκός. Παντρεύτηκε και απέκτησε μια κόρη, την Ειρήνη. Μετά τη χηρεία του ασπάσθηκε το μοναχικό βίο, μελέτησε πολύ, απέκτησε μεγάλη σοφία και χάρη στις θρησκευτικές του αρετές έγινε επίσκοπος της Τριμυθούνας. Ακόμα και τότε ως Επίσκοπος ο Σπυρίδωνας δεν

ξεχώριζε από τους υπόλοιπους φτωχούς ανθρώπους, που αποτελούσαν το ποίμνιο του. Φορούσε τα ίδια απλά και φτωχικά ρούχα με πριν, τον ίδιο σκούφο από φύλλα φοίνικα, ενώ και η ζωή του ήταν το ίδιο φτωχική, καθώς εξακολουθούσε να μοιράζεται όλα τα υπάρχοντα του με τους φτωχούς. Παντού εξακολουθούσε να πηγαίνει με τα πόδια, ασχολούνταν με τις αγροτικές εργασίες και συνέχιζε να φυλάει το κοπάδι του. Η φήμη του μεγάλωσε ακόμη περισσότερο, όταν με τα θαύματα του βοήθησε ανθρώπους που προσέτρεχαν στη βοήθεια του. Υπήρξε πολέμιος του Αρειανισμού. Έλαβε μέρος στην Α΄ Οικουμενική Σύνοδο το 325, πέθανε το 348.

Ο Άγιος Σπυρίδωνας «φτάνει» στην Κέρκυρα

Όταν οι Σαρακηνοί πάτησαν το νησί της Κύπρου, πιστοί άνοιξαν τον τάφο του Αγίου Σπυρίδωνα, προκειμένου να μεταφέρουν τα οστά του στην Κωνσταντινούπολη με σκοπό να τα γλιτώσουν από τα χέρια των απίστων. Με έκπληξη, όμως, διαπίστωσαν, ότι το σκήνωμα του Αγίου διατηρούνταν άθικτο, ενώ ο τάφος του μοσχοβολούσε βασιλικό. Το ιερό λείψανο μεταφέρθηκε στη Κωνσταντινούπολη, όπου και παρέμεινε μέχρι το 1456. Τότε, τρία χρόνια μετά την Άλωση της Πόλης από τους Οθωμανούς, ένας πρεσβύτερος, κερκυραϊκής καταγωγής, ο πάτερ Γεώργιος Καλοχαιρέτης, έκρυψε το ιερό σκήνωμα του Αγίου Σπυρίδωνα καθώς και της Αγίας Θεοδώρας της Αυγούστας, μέσα σ' ένα καλάθι και αφού τα σκέπασε με χόρτα, τα φυγάδευσε από την τουρκεμένη Κωνσταντινούπολη. Διασχίζοντας με μεγάλο κίνδυνο τη Θράκη, τη Μακεδονία και την Ήπειρο έφτασε στην Κέρκυρα. Τα ιερά λείψανα, που τοποθετήθηκαν αρχικά στο ναό του Αγίου Αθανασίου, τα κληρονόμησαν οι τρεις γιοί του Καλοχαιρέτη, Μάρκος, Λουκάς και Φίλιππος. Το μερίδιο του ο Μάρκος, το σκήνωμα της Αγίας Θεοδώρας της Αυγούστας, το δώρισε το 1483 στο λαό της Κέρκυρας. Οι κληρονόμοι του λειψάνου του Αγίου Σπυρίδωνα προσπάθησαν να μεταφέρουν το άγιο λείψανο εκτός της Κέρκυρας αλλά συνάντησαν τη σθεναρή αντίσταση των Κερκυραίων και εγκατέλειψαν το σχέδιο τους. Εν τέλει μεταβίβασαν τα δικαιώματα τους στην κόρη του Φιλίππου, Ασημίνα. Το λείψανο πέρασε τελικά στην ιδιοκτησία της οικογένειας Βούλγαρη, ως προίκα της Ασημίνας, όταν παντρεύτηκε το Σταματέλλο Βούλγαρη το 1520. Από τότε και για τέσσερις αιώνες έως το 1925, βρισκόταν στην κυριότητα της οικογένειας. Αρχικά και μέχρι το 1528 το λείψανο μεταφέρθηκε στον καθεδρικό ναό του Ταξιάρχου Μιχαήλ στο Καμπιέλο. Το 1528 ο Σταματέλλος Βούλγαρης το μετέφερε στο ναό, που έχτισε η οικογένεια προς τιμήν του Αγίου στο προάστιο του Σαρόκκου (Αγίου Ρόκκου). Ωστόσο το 1537, κατά τη διάρκεια της πρώτης πολιορκίας της Κέρκυρας από τους Τούρκους, το σκήνωμα μεταφέρθηκε για ασφάλεια στο ναό των Αγίων Αναργύρων στο Παλαιό Φρούριο και επέστρεψε μετά τη λύση της πολιορκίας. Το 1577 αποφασίστηκε η κατεδάφιση του ναού, καθώς έπρεπε να επεκταθούν τα τείχη. Το λείψανο μεταφέρθηκε προσωρινά και πάλι στο ναό του Αγίου Νικολάου των Ξένων στη Γαρίτσα, μέχρι και το 1589, οπότε και πραγματοποιήθηκαν τα θυρανοίξια του σημερινού ναού, η ολοκλήρωση του οποίου έγινε περίπου το 1594, και παραμένει εκεί μέχρι και σήμερα.

Ήθη και έθιμα / λαϊκές παραδόσεις

Ο Δεκέμβριος έχει τις μεγαλύτερες νύχτες. *Του Δεκέμβρη η μέρα, καλημέρα – καλησπέρα*, λέει μια παροιμία. Ο Ήλιος έχει τώρα τη μεγαλύτερη απόκλιση νότια του ισημερινού, με αποτέλεσμα το βόρειο ημισφαίριο να φωτίζεται πολύ λιγότερο από το νότιο. Από τις 22 Δεκεμβρίου η απόκλιση αρχίζει να λιγοστεύει, οπότε στο βόρειο ημισφαίριο η μέρα μεγαλώνει. Παρετυμολογώντας, λοιπόν, το όνομα του Αγίου Σπυρίδωνα έλεγαν: «*Απ' του Αγίου Σπυρίδωνα μεγαλώνει η μέρα κατά ένα σπυρί*».

Απ' τ' άγιου Σπυρίδωνα

σπυρί-σπυρί μεγαλώνει η μέρα

Μετά τη γιορτή τ' Άι-Νικόλα έρχεται ο Άι-Σπυρίδωνας, που ο λαός πιστεύει πως θεραπεύει τα σπυριά και διώχνει την πανούκλα. Κι ακόμα, οι ξωμάχοι πιστεύουν πως είναι ο βοηθός τ' Άι-Νικόλα σε στεριές και θάλασσες και χαλάει τα παπούτσια του τρέχοντας εδώ κι εκεί να βοηθήσει αυτούς που κινδυνεύουν. Δεν σταματάνε κι οι δυο τούτοι Άγιοι, λέει ο λαός. Πάντοτε βρίσκονται κάπου και βοηθούν, βοηθούν αυτούς που κινδυνεύουν στ' ανοιχτά πέλαγα και δέρνονται στ' αρμυρονέρια της θάλασσας.

Κατά το Ν. Πολίτη: *ο άγιος Σπυρίδωνας πολλές φορές βγαίνει από την εκκλησιά του στην Κέρκυρα, που είναι το λείψανο του, και γυρίζει τη θάλασσα και τη στεριά, για να κάμει καλά και να βοηθήσει εκείνους που τον επικαλούνται. Γι' αυτό χαλάει τα υποδήματα του, και είναι αναγκασμένοι να του τ' αλλάζουν κάθε τόσο. Επίσης κατά τον ίδιο: όταν ήταν πανούκλα στην Κέρκυρα, στα 1825, εφάνη μια φορά στον αέρα ένας καλογεράκος με τη σκούφια του να κυνηγά ένα θηρίο και να το χτυπά μ' ένα μεγάλο σταυρό. Ο καλογεράκος ήταν ο Άγιος Σπυρίδωνας και το θηρίο η πανούκλα. Ήταν σα λιοντάρι και μαϊμού μαζί, κι είχε φτερά σαν της νυχτερίδας. Στο κάπο-Σίδερο την ανάγκασε ο άγιος, χτυπώντας την με το σταυρό, να κάμει σταυρό στο βράχο και να ορκιστεί να μην ζαναπατήσει στην Κέρκυρα. Και ο σταυρός είναι τος ακόμη.*

Ο Γ. Μέγας αναφέρει πως σε μια κερκυραϊκή παράδοση ο άγιος παριστάνεται να καταδιώκει την πανώλη. Από παρετυμολογία του ονόματος του πιστεύεται ότι θεραπεύει τα σπυριά και την ευλογία. Γι' αυτό και στη γιορτή του φέρνουν κόλλυβα στην εκκλησία. Ακόμη και τον πόνο των αυτιών θεραπεύει και είναι αξιοσημείωτες οι σχετικές θεραπευτικές συνήθειες. Έτσι στην Κίο: *Όποιος πονούσε στ' αυτί έταξε στον Άγιο Σπυρίδωνα να του πάει γλυκό, να γίνει τ' αυτί του καλά. «Άγιε Σπυρίδωνα μου, κάνε τ' αυτί μου καλά, να σε φέρω ένα γλυκό». Όποιος είχε τέτοιο τάσιμο, τον εσπερινό τ' Αγίου Σπυρίδωνα έκανε λαλάγγια (τηγανίτες) ή χαλβά και τα πήγαινε στον Άγιο Σπυρίδωνα. Ήτανε ένα μάρμαρο στο βουνό, στο εξωκλήσιν άγιον Γεώργιον, έβγαινε μέσα από το βουνό κι είχε μια τρύπα στη μέση. Το είχαν φραγμένο με τζάμια γύρω-γύρω. Απάνω στο μάρμαρο ήτανε η εικόνα του αγίου Σπυρίδωνος και ένα καντήλι. Έπαιρνε ο παπάς τα λαλάγγια, τους έλεγε μια ευχή και τα μοίραζε στα παιδιά. Ύστερα πήγαινε ο άρρωστος, άνοιγε τα τζάμια, έβανε τ' αυτί του επάνω στην τρύπα και παρακαλούσε τον άγιο Σπυρίδωνα να του το γιάνει.*

Κατά τον Φ. Κόντογλου ο Άγιος: *ήταν προστάτης των φτωχών, πατέρας των ορφανών, δάσκαλος των αμαρτωλών, είχε τέτοια καθαρότητα και αγιότητα, που του δόθηκε η χάρη άνωθεν να κάνει πολλά θαύματα, γι' αυτό ονομάσθηκε θαυματουργός. Με την προσευχή του μάζεψε τα σύννεφα κι έβρεχε σε καιρό ξηρασίας, γιάτρευε τις αρρώστιες, τιμωρούσε τους πονηρούς ανθρώπους, όπως έκανε με κάποιους μαυραγορίτες που γκρέμισε τις αποθήκες που φυλάγανε το σιτάρι, ενώ ο κόσμος πέθαινε από την πείνα, και καταπλακωθήκανε μαζί με το σιτάρι. Και μ' όλα αυτά εζούσε με τόση φτώχεια, που σαν πήγε κάποτε ένας φτωχός να τον βοηθήσει για να πληρώσει κάποιο χρέος του, δεν είχε να του δώσει τίποτα, και με θαύμα έκανε μαλαματένιο ένα φίδι που βρέθηκε σ' εκείνο το μέρος, και το έδωσε στον φτωχό, και εκείνος το έλιωσε και πλήρωσε το χρέος του. Άλλη φορά πάλι έγινε κατακλυσμός, και τα ποτάμια ξεχειλίσανε και πλημμύρισε η χώρα, κι ο Άγιος Σπυρίδωνας προσευχήθηκε και τραβήξανε τα νερά και στέγνωσε ο νεροπατημένος τόπος.*

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές**23-11-2010****Οι γιορτές του Δωδεκαημέρου****I. Χριστούγεννα****1. Η Προέλευση του Εορτασμού των Χριστουγέννων****2. Τα Χριστούγεννα στην Ελλάδα σήμερα****Ήθη και έθιμα / λαϊκές παραδόσεις****1. Τα κάλαντα**

α) Ετυμολογία της λέξης κάλαντα

β) Περιγραφή του εθίμου

I. Χριστουγεννιάτικα έθιμα

α) Το Χριστόξυλο και το Πάντρεμα της Φωτιάς

1) Το Χριστόξυλο

2) Πάντρεμα της Φωτιάς

β) Το Χριστόψωμο

γ) Το έθιμο του αναμμένου πουρναριού στην Ήπειρο

δ) Η Γουρουνοχαρά

ε) Το τάισμα της βρύσης

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές**23-11-2010****Οι γιορτές του Δωδεκαημέρου****(Ενότητα 1^η)**

Το χρονικό διάστημα που περικλείει τις γιορτές των Χριστουγέννων, Πρωτοχρονιάς και Θεοφανίων, ονομάζεται στη λαογραφία και Δωδεκαήμερο.

I. Χριστούγεννα**1. Η Προέλευση του Εορτασμού των Χριστουγέννων**

Στα μέσα του χειμώνα συνηθίζονταν διάφοροι εορτασμοί, ακόμα και πριν αρχίσει ο εορτασμός των Χριστουγέννων στις 25 Δεκεμβρίου. Τα Χριστούγεννα ήταν αρχικά μια κινητή γιορτή που εορταζόταν σε πολλές διαφορετικές στιγμές κατά τη διάρκεια του έτους. Η επιλογή της 25^{ης} Δεκεμβρίου έγινε από τον Πάπα Ιούλιο τον Α, τον 4^ο μ.Χ. αιώνα επειδή η συγκεκριμένη ημερομηνία συνέπιπτε με τα ειδωλολατρικά τελετουργικά για το Χειμερινό Ηλιοστάσιο ή την Επιστροφή του Ήλιου. Η πρόθεση του ήταν να αντικατασταθεί ο ειδωλολατρικός εορτασμός από τον Χριστιανικό. Το 1752, αφαιρέθηκαν 11 ημέρες από το έτος, όταν έγινε η αλλαγή από το Ιουλιανό στο Γρηγοριανό ημερολόγιο. Κατά συνέπεια, η ημερομηνία της 25^{ης} Δεκεμβρίου μετακινήθηκε κατά 11 ημέρες. Κάποια τμήματα της Χριστιανικής εκκλησίας, οι λεγόμενοι παλαισημερολογίτες, γιορτάζουν ακόμα και σήμερα τα Χριστούγεννα στις 7 Ιανουαρίου (25 Δεκεμβρίου με το Ιουλιανό ημερολόγιο). Πολλές από τις παραδόσεις, όπως θα δούμε, που συνδέονται με τα Χριστούγεννα ανταλλαγή δώρων, στολισμοί, κάλαντα, Χριστουγεννιάτικο δέντρο κ.λ.π. έχουν τις ρίζες τους σε παλαιότερες θρησκείες.

2. Τα Χριστούγεννα στην Ελλάδα σήμερα

Στην Ελλάδα, τα Χριστούγεννα, το Πάσχα και η Κοίμηση της Θεοτόκου στις 15 Αυγούστου είναι οι πιο σημαντικές θρησκευτικές γιορτές. Τα Χριστούγεννα δεν έχουν μεγάλη διαφορά από τις εορταστικές εκδηλώσεις του υπόλοιπου χριστιανικού κόσμου. Το σημαντικότερο γεγονός είναι ότι τα Χριστούγεννα στην Ελλάδα, όπως και στο εξωτερικό, είναι η καλύτερη γιορτή για τα παιδιά. Αυτό σημαίνει δυο εβδομάδες διακοπές από το σχολείο, Χριστουγεννιάτικα δώρα, γλυκά, χριστουγεννιάτικο δέντρο και φυσικά τα κάλαντα που λέγονται τρεις φορές, τα Χριστούγεννα, την Πρωτοχρονιά και τα Φώτα. Για τις μητέρες και πολλές γιαγιάδες, τα Χριστούγεννα είναι μια περίοδος με πολύ απασχόληση στην κουζίνα. Σχεδόν μια βδομάδα πριν από τα Χριστούγεννα, σε κάθε ελληνικό σπίτι, μπορείτε να μυρίσετε το γαρύφαλλο, την κανέλλα και άλλα μυρωδικά από τις προετοιμασίες στην κουζίνα για τα Μελομακάρονα, τους Κουραμπιέδες, τις δίπλες και άλλα γλυκά που θα στολίσουν το χριστουγεννιάτικο τραπέζι. Οι πιατέλες με τα χριστουγεννιάτικα γλυκά, οι ξηροί καρποί, τα πορτοκάλια και τα μανταρίνια είναι μέρος της διακόσμησης των Χριστουγέννων στο ελληνικό σπίτι.

Το Χριστουγεννιάτικο δέντρο, πλαστικό ή φυσικό ανάλογα με το βάλαντιο και την προτίμηση, είναι σε πολλά σπίτια στολισμένο πολλές εβδομάδες πριν από τα Χριστούγεννα με χρωματιστά φώτα, αστέρια, μπάλες, Αγιοβασιλίηδες και κάθε είδους λαμπερά στολίδια των Χριστουγέννων. Τα τελευταία χρόνια, ακολουθώντας την δυτική μόδα, όλο και περισσότερα ελληνικά σπίτια διακοσμούν το εξωτερικό του σπιτιού τους με χριστουγεννιάτικα φώτα, ελάφια, έλκυθρα και τον Άγιο Βασίλη που τραγουδάει τα κάλαντα. Αυτή η μόδα αν και κάπως κίτς, κάνει την γκρίζα Αθήνα και τα μπαλκόνια της πιο ανθρώπινα και γιορταστικά. Το ίδιο συμβαίνει και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας όπου τα σπίτια και τα παράθυρα είναι διακοσμημένα με μικρά χριστουγεννιάτικα δέντρα, φώτα και στολίδια. Αλλά και τα εμπορικά καταστήματα, ακολουθώντας το κατεστημένο της Δυτικής Ευρώπης, αρχίζουν στις μέρες μας τον χριστουγεννιάτικο διάκοσμο από τις αρχές του Νοέμβρη.

Η παραμονή των Χριστουγέννων είναι η κύρια ημέρα της γιορτής. Από τα χαράματα, τα παιδιά σε όλη την Ελλάδα ετοιμάζονται για τα κάλαντα, εξοπλισμένοι με τα τρίγωνα τους οι πιτσιρικάδες πηγαίνουν από σπίτι σε σπίτι και από γειτονιά σε γειτονιά τραγουδώντας τα Χριστουγεννιάτικα Κάλαντα *«Καλήν ημέρα άρχοντες σαν είναι ορισμός σας Χριστού τη θεία Γέννηση να πω στ' Αρχοντικό σας»*. Έτσι κι αλλιώς τα Χριστούγεννα είναι γιορτή των παιδιών. Την ημέρα των Χριστουγέννων το ελληνικό σπίτι θα είναι απασχολημένο με την προετοιμασία του δείπνου. Το κύριο πιάτο είναι κυρίως γαλοπούλα ψητή, γεμιστή με ρύζι και κάστανα. Τώρα τελευταία είναι στη μόδα και η ψητή χήνα που συνηθίζεται στη βόρεια Ευρώπη.

Ήθη και έθιμα / λαϊκές παραδόσεις

1. Τα κάλαντα

α) Ετυμολογία της λέξης κάλαντα

Η λέξη κάλαντα προέρχεται από τη λατινική «calenda», που σημαίνει αρχή του μήνα. Πιστεύεται ότι η ιστορία τους προχωρεί πολύ βαθιά στο παρελθόν και συνδέεται με την Αρχαία Ελλάδα. Βρήκαν, μάλιστα, αρχαία γραπτά κείμενα παρόμοια με τα σημερινά κάλαντα (Ειρεσιώνη στην αρχαιότητα). Τα παιδιά της εποχής εκείνης κρατούσαν ομοίωμα καραβιού που παρίστανε τον ερχομό του θεού Διόνυσου. Άλλοτε κρατούσαν κλαδί ελιάς ή δάφνης στο οποίο κρεμούσαν κόκκινες και άσπρες κλωστές. Στις κλωστές έδεναν τις προσφορές των νοικοκύρηδων. Το τραγούδι της Ειρεσιώνης της εποχής του Ομήρου, το απαντάμε σήμερα με μικρές παραλλαγές στα κάλαντα της Θράκης:

**Στο σπίτι ετούτο πού 'ρθαμε του πλουσιονοικοκύρη
ν' ανοίξουνε οι πόρτες του να μπει ο πλούτος μέσα
να μπει ο πλούτος κι η χαρά κι η ποθητή ειρήνη
και να γεμίσουν τα σταμνιά μέλι, κρασί και λάδι
κι η σκάφη του ζυμώματος με φουσκωτό ζυμάρι.**

β) Περιγραφή του εθίμου

Τα κάλαντα ψάλλονται κυρίως από παιδιά κάποιας ηλικίας, μέχρι 14 ως 15 χρόνια, αλλά και από ώριμους άνδρες, είτε μεμονωμένα είτε κατά ομάδες. Όλοι όσοι συμμετέχουν περνάνε από σπίτια, καταστήματα, δημόσιους χώρους κ.λ.π. με τη συνοδεία του πατροπαράδοτου σιδερένιου τριγώνου ή και άλλων μουσικών οργάνων, όπως φυσαρμόνικες, ακορντεόν, τύμπανα κ.λ.π.. Τα παιδιά γυρνούν από σπίτι σε σπίτι, χτυπούν την πόρτα και ρωτούν: «*Να τα πούμε;*». Αν η απάντηση από το νοικοκύρη ή τη νοικοκυρά είναι θετική, τότε τραγουδούν τα κάλαντα για μερικά λεπτά τελειώνοντας με την ευχή «*Και του Χρόνου. Χρόνια Πολλά*». Κύριος σκοπός αυτών των τραγουδιών είναι το *φιλοδώρημα* είτε σε χρήματα σήμερα είτε σε προϊόντα παλαιότερα. Σχετική με τα κάλαντα είναι η παρασκευή μιας κουλούρας στη Βέροια η οποία λέγεται «*κολλίκι*» και στη Σιάτιστα «*κουλιαντίνα*». Τα κάλαντα ξεκινούν με έναν χαιρετισμό, στη συνέχεια αναγγέλλουν τη μεγάλη χριστιανική εορτή που έρχεται και καταλήγουν σε ευχές. Χαρακτηριστικό τους είναι η καθαρεύουσα γλώσσα στην οποία ψάλλονται, δείχνοντας έτσι την άμεση καταγωγή τους από τους Βυζαντινούς χρόνους και συγκεκριμένα τις *Καλένδες* του Ιανουαρίου που γιορτάζονταν με ιδιαίτερη λαμπρότητα.

Ο μεγάλος αριθμός των διάφορων παραλλαγών δημιούργησε την ανάγκη να διακριθούν τα κάλαντα σε εθνικά ή αστικά και σε τοπικά ή παραδοσιακά κατά περιοχή. Στα χριστουγεννιάτικα κάλαντα έχουν καταμετρηθεί περισσότερες από τριάντα παραλλαγές μόνο στον Ελλαδικό χώρο. Σήμερα εκτός των παραπάνω έχουν εισαχθεί και διάφορα αγγλοσαξωνικά χριστουγεννιάτικα τραγούδια, μερικά εκ των οποίων έχουν και μεταγλωττιστεί στην ελληνική τα οποία δυστυχώς τείνουν να υπερκαλύψουν τα παραδοσιακά. Επίσης, η ημέρα που ψάλλονται τα κάλαντα σε ορισμένες περιοχές ονομάζεται *Κάλαντα*, *Κόλιντα*, *Κόλεντας*, *Κόλιαντας*, εξαίρεση αποτελεί το νησί της Μήλου που ψέλνονταν μόνο τη παραμονή της Πρωτοχρονιάς. Εδώ με τα κάλαντα ζητούσαν οικονομική συνδρομή για κάποιο κοινωνικό σκοπό, ενώ έδιναν παράλληλα συμβουλές στους άρχοντες ή έκαναν παρατηρήσεις με σκωπτικό χαρακτήρα. Τέτοιες είναι και οι σχετικές «*μαντινάδες*» της Κρήτης ή τα «*κοτσάκια*» της Νάξου με σκωπτικό χαρακτήρα που ψάλλονται ως «*κάλαντα*». Πολλές φορές όταν δεν υπήρχε ή ήταν ευτελές το φιλοδώρημα τα παιδιά συνέχιζαν έξω από την οικία να ψάλλουν κάλαντα σκωπτικά επαναλαμβανόμενα:

**«Αφέντη μου στη κάπα σου χίλιες χιλιάδες ψείρες,
άλλες γεννούν, άλλες κλωσούν κι άλλες αυγά μαζώνουν!»**

Οι Πατέρες της Εκκλησίας κατά τους Βυζαντινούς χρόνους απαγόρευαν ή απέτρεπαν αυτό το έθιμο καθώς θεωρούσαν ότι κατάγεται από τις γιορτές των ρωμαϊκών Καλενδών που είχε καταδικάσει η ΣΤ΄ Οικουμενική Σύνοδος το 680 μ.Χ., μάλιστα όσοι συμμετείχαν σ' αυτά ονομάζονταν «*Μηναγύρτες*». Κάλαντα λέγονται σήμερα την παραμονή των Χριστουγέννων, της Πρωτοχρονιάς και των Φώτων και είναι διαφορετικά για κάθε γιορτή.

I. Χριστουγεννιάτικα έθιμα

Σε όλες τις γωνιές της Ελλάδας υπάρχουν πολλές παραδόσεις και έθιμα για τα Χριστούγεννα, από τα πιο γνωστά είναι το Χριστουγεννιάτικο δέντρο ή το

στολισμένο караβάκι, τα κάλαντα που είναι διαφορετικά σε πολλές περιοχές της Ελλάδας, η γαλοπούλα, τα μελομακάρονα, οι κουραμπιέδες, τα Χριστόψωμα, τα χρωματιστά μπαλόνια και οι ευχετήριες κάρτες πιο πρόσφατα.

α) Το Χριστόξυλο και το Πάντρεμα της Φωτιάς

Το Χριστόξυλο και το Πάντρεμα της Φωτιάς είναι δύο, όχι και τόσο γνωστά, Χριστουγεννιάτικα έθιμα που τα συναντάμε σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδας και κυρίως στην Μακεδονία.

1) Το Χριστόξυλο

Χριστόξυλο ονομάζεται το πρώτο κούτσουρο που θα καεί στο τζάκι το βράδυ της παραμονής των Χριστουγέννων. Το πρωί της παραμονής, καθαρίζεται το τζάκι προσεκτικά από τις στάχτες και τα τυχόν άκαυστα ξύλα και κάρβουνα. Σε πολλές περιοχές καθαρίζεται ακόμα και η καμινάδα του τζακιού. Στις περισσότερες περιοχές που συναντάμε το έθιμο, χρησιμοποιούν για Χριστόξυλο, οποιοδήποτε μεγάλο ξύλο – κούτσουρο, έχουν στην διάθεση τους. Σε ορισμένες όμως προτιμούν το ξύλο αυτό να προέρχεται από δέντρο με αγκάθια για παράδειγμα άγρια αγλαδιά. Το βράδυ της παραμονής, και αφού έχει συγκεντρωθεί όλη η οικογένεια γύρω απ' το τζάκι, ανάβεται το Χριστόξυλο. Από εκείνη την στιγμή και έως τα Άγια Θεοφάνεια η φωτιά στο τζάκι δεν πρέπει να σβήσει. Με αυτόν τον τρόπο πιστεύεται ότι κρατούνται έξω από το σπίτι οι καλικατζαροι, που εκείνες τις μέρες βρίσκονται πάνω στην γη. Για την φωτιά που προσφέρει το Χριστόξυλο την παραμονή των Χριστουγέννων η λαϊκή παράδοση λέει ότι ζεσταίνει το νεογέννητο Χριστό στην Φάτνη. Η στάχτη που δημιουργείτε στο τζάκι αυτές τις ημέρες, από τα Χριστούγεννα έως τα Φώτα πιστεύεται ότι διώχνει το κακό και γι' αυτό σκορπίζεται γύρω από το σπίτι, τους στάβλους αλλά και στα χωράφια. Τέλος το «Χριστόξυλο» σε κάποιες περιοχές του δίνουν το όνομα «Δωδεκαμερίτη» ή «Σκαρκάντζαλο».

2) Πάντρεμα της Φωτιάς

Το πάντρεμα της φωτιάς είναι μια παραλλαγή του Χριστόξυλου. Η διαφορά τους έγκειται στο πλήθος των ξύλων που χρησιμοποιούνται για την φωτιά που ανάβει το βράδυ της παραμονής των Χριστουγέννων στο τζάκι. Ενώ στο Χριστόξυλο έχουμε ένα μεγάλο κούτσουρο, στο πάντρεμα της φωτιάς έχουμε δύο ή τρία. Το πρώτο συμβολίζει το νοικοκύρη και είναι από δέντρο που έχει αρσενικό όνομα για παράδειγμα ο πλάτανος. Το δεύτερο συμβολίζει τη νοικοκυρά και είναι από δέντρο που έχει θηλυκό όνομα για παράδειγμα η κερασιά. Όπου χρησιμοποιείται και τρίτο ξύλο συμβολίζει τον κουμπάρο και είναι από δέντρο ανεξαρτήτου ονομασίας, διαφορετικού όμως είδους από τα δύο πρώτα. Η διαδικασία είναι ίδια με το Χριστόξυλο. Το πρωί της παραμονής καθαρίζεται το τζάκι επιμελώς και το βράδυ τοποθετούνται «σταυρωμένα» τα ξύλα και ανάβει η φωτιά. Σε κάποια μέρη πάνω στην φωτιά χύνεται κρασί και λάδι ενώ σε κάποια άλλα ρίχνουν φυτά που όταν πάρουν φωτιά κάνουν θόρυβο. Η φωτιά και εδώ διατηρείται άσβεστη ως τα Άγια Θεοφάνεια, με σκοπό να αποτρέψει την είσοδο των καλικατζάρων μέσα στο σπίτι από την καμινάδα του τζακιού. Όπως και στο Χριστόξυλο, έτσι και εδώ η στάχτη θεωρείται ότι διώχνει το κακό και γι' αυτό σκορπίζεται έξω από το σπίτι, στους στάβλους και στα χωράφια.

β) Το Χριστόψωμο

Το Χριστόψωμο είναι ένα από τα πιο όμορφα έθιμα των Χριστουγέννων. Το συναντάμε σε ολόκληρο τον Ελλαδικό χώρο, με αρκετές όμως διαφορές από περιοχή σε περιοχή. Σε όλες του πάντως τις παραλλαγές, εκτός από αυτήν της Σπάρτης, πρόκειται για ένα στρογγυλό ψωμί, φτιαγμένο με διάφορα υλικά, περίτεχνα διακοσμημένο. Οι διάφορες παραλλαγές του Χριστόψωμου, ξεκινούν από τα υλικά που χρησιμοποιούνται για την παρασκευή του. Σε κάποιες περιοχές της Ελλάδας

εκτός από τα βασικά υλικά ενός ψωμιού, δηλαδή, αλεύρι, νερό, αλάτι και προζύμι, προστίθενται στην ζύμη ένα ή συνδυασμός από τα υλικά: μέλι, κανέλα, σουσάμι, ροδόκερο, γλυκάνισο, κουκουνάρι, καρυδόπιχα, αμυγδαλόπιχα, μαστίχα ή μαχλέπι. Περνώντας στην διακόσμηση θα βρούμε Χριστόψωμα με ποικίλο στολισμό ανάλογα με την περιοχή. Σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις χρησιμοποιούνται για τον στολισμό καρύδια και αμύγδαλα με το κέλυφος, ενώ υπάρχει ένας μεγάλος σταυρός φτιαγμένος από ζυμάρι που χωρίζει το Χριστόψωμα στα τέσσερα. Πέρα αυτά τα στολίδια φτιάχνονται με ζυμάρι διάφορα σχέδια επάνω στο Χριστόψωμα που ποικίλουν από τόπο σε τόπο. Ακόμα σε κάποιες περιοχές συναντάμε διάφορες παραλλαγές ανάλογα με την κύρια ενασχόληση της οικογένειας. Για παράδειγμα μια οικογένεια που ασχολείται με την γεωργία θα έχει στο Χριστόψωμα της παραστάσεις από γεωργικές εργασίες και εργαλεία, ενώ μια οικογένεια που ασχολείται με την κτηνοτροφία θα στολίσει το Χριστόψωμα της με παραστάσεις ζώων, και άλλα.

Οι διαφορές όμως δεν σταματούν εδώ. Μια σημαντική διαφορά των ανά την Ελλάδα Χριστόψωμων, είναι ο χρόνος στον οποίο αυτά κόβονται και μοιράζονται στα μέλη της οικογένειας. Βασικά, έχουμε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη το Χριστόψωμα κόβεται στο δείπνο της παραμονής των Χριστουγέννων, ενώ στην δεύτερη κόβεται στο μεσημεριανό τραπέζι ανήμερα των Χριστουγέννων. Στις περιοχές που το Χριστόψωμα καταναλώνεται το βράδυ της παραμονής, συνήθως συνοδεύεται από εννέα νηστίσιμα φαγητά εκ των οποίων το ένα είναι απαραίτητα ντολμαδάκια που *αναπαριστούν* τον νεογέννητο Χριστό τυλιγμένο στα σπάργανα. Επίσης, σε κάποιες περιοχές μέσα στο Χριστόψωμα τοποθετείται ένα νόμισμα που φέρνει τύχη, όπως πιστεύεται, σε όποιον το βρει. Τέλος διαφορές συναντούμε και στην ονομασία του Χριστόψωμου από περιοχή σε περιοχή. Έτσι, εκτός από την ονομασία *Χριστόψωμα* θα συναντήσουμε και τις ονομασίες : *Το ψωμί του Χριστού, Σταυροψόμι, Χριστοκουλούρα, Κουλούρα, Βλάχες ή Σταυροί.*

Στις πλέον ενδιαφέρουσες παραλλαγές Χριστόψωμου ανήκει αυτή της Σπάρτης. Εκεί αντί για το κλασικό στρογγυλό σχήμα, οι νοικοκυρές πλάθουν το Χριστόψωμα τους σε σχήμα Σταυρού και το διακοσμούν με αμύγδαλα και καρύδια. Μια άλλη παραλλαγή είναι αυτή των Σαρακατσάνων, οι οποίοι τις ημέρες των Χριστουγέννων έφτιαχναν αντί για ένα, δύο Χριστόψωμα. Το ένα ήταν για τους ίδιους και το άλλο για τα ζώα τους. Το μεν πρώτο το διακοσμούσαν με ένα μεγάλο σταυρό και διάφορα *κεντίδια*, ενώ το δεύτερο το διακοσμούσαν με παραστάσεις από την ποιμενική ζωή. Σε πολλές περιοχές της Στερεάς Ελλάδας, το πρωί των Χριστουγέννων, μετά την Θεία Λειτουργία, ο ιερέας περνάει από τα σπίτια των πιστών για να ευλογήσει το Χριστόψωμα. Το έθιμο αυτό λέγεται *Ύψωμα του ψωμιού*. Το όνομα του το πήρε από την διαδικασία που λαμβάνει χώρα. Ο ιερέας σηκώνει το Χριστόψωμα ψηλά και κρατώντας το με τα δυο του χέρια ψάλλει μια ευχή, ενώ τα μέλη της οικογένειας ακουμπούν το Χριστόψωμα με το δεξιό τους χέρι. Κατόπιν το τοποθετεί πάνω στο κεφάλι του και ασκώντας πίεση στις δύο άκρες, το Χριστόψωμα χωρίζεται στα δύο και εξετάζονται τα δύο κομμάτια του που κρατάει ο ιερέας στα χέρια. Αν το κομμάτι στο δεξιό χέρι είναι μεγαλύτερο από αυτό στο αριστερό, τότε η χρονιά θα είναι καλή, η οικογένεια θα έχει πολλά αγαθά, ενώ στην αντίθετη περίπτωση η χρονιά θα είναι δύσκολη. Στα χωριά της Κορινθίας, το Χριστόψωμα φτιάχνεται αποκλειστικά από σιταρένιο αλεύρι, ενώ το *φούσκωμα* του πρέπει να γίνει με προζύμι και όχι με μαγιά. Η νοικοκυρά το ζυμώνει σε μια άσπρη λεκάνη και μόνο αφού έχει πει διάφορες ευχές για την οικογένεια και έχει κάνει το σταυρό της. Όπως και σε άλλες περιοχές ακολουθεί ο στολισμός, στον οποίο σημαντικό ρόλο παίζουν τα καρύδια και τα αμύγδαλα με το κέλυφος τους, ενώ οι παραστάσεις που στολίζουν το Χριστόψωμα είναι παρμένες από την εργασία του νοικοκύρη του σπιτιού. Τέλος, σε κάποια χωριά

της Κορινθίας, τοποθετούν μέσα στο Χριστόψωμο ένα νόμισμα το οποίο φέρνει τύχη στο μέλος της οικογένειας που θα το βρει, όταν κοπούν και μοιραστούν τα κομμάτια. Στα Επτάνησα, συνήθως, το Χριστόψωμο τρώγεται το βράδυ της παραμονής των Χριστουγέννων. Πριν το κόψιμο του, ακολουθείται μια ιεροτελεστία που διαφέρει από νησί σε νησί αλλά ακόμα και από περιοχή σε περιοχή του ίδιο νησιού. Σε γενικές γραμμές η ιεροτελεστία αυτή απαιτεί να ακουμπήσουν όλα τα μέλη της οικογένειας ταυτόχρονα το Χριστόψωμο και να κατευθυνθούν από το τραπέζι στο τζάκι. Εκεί σε κάποιες περιοχές ο νοικοκύρης ρίχνει λάδι ή κρασί στην φωτιά που καίει. Αν η φωτιά φουντώσει αυτό είναι *καλό σημάδι* για την χρονιά που ακολουθεί, ενώ αν χαμηλώσει ή ακόμα χειρότερα αν σβήσει, η φωτιά, είναι *κακό σημάδι*. Στα Επτάνησα πάντα τοποθετείται νόμισμα σε κάποιες περιοχές μέσα στο Χριστόψωμο όπως και στην Κορινθία. Στη Μικρά Ασία το Χριστόψωμο τοποθετείται μαζί με φρούτα στο τραπέζι, ενώ στο κέντρο του στερεώνεται ένα κλαδί ελιάς από το οποίο κρέμονται πορτοκάλια, μήλα και ξερά σύκα. Την παραμονή των Χριστουγέννων, πριν το δείπνο, πίνουν όλα τα μέλη της οικογένειας το τραπέζι, το σηκώνουν ψηλά και λένε όλοι μαζί: *Χριστός γεννάται χαρά στον κόσμο, κεράς τραπέζια, Παναγιός τραπέζια* τρεις φορές.

γ) Το έθιμο του αναμμένου πουρναριού στην Ήπειρο

Στην Ήπειρο έχουν μια ωραία συνήθεια που τη βασίζουν σε μια παλιά παράδοση. Όταν γεννήθηκε ο Χριστός και πήγαν, λέει, οι βοσκοί να προσκυνήσουν, ήταν νύχτα σκοτεινή. Βρήκαν κάπου ένα ξερό πουρνάρι κι έκοψαν τα κλαδιά του. Πήρε ο καθένας από ένα κλαδί στο χέρι, του έβαλε φωτιά και γέμισε το σκοτεινό βουνό χαρούμενες φωτιές και τριξίματα και κρότους. Από τότε, λοιπόν, έχουν τη συνήθεια στα χωριά της Άρτας, όποιος πάει στο σπίτι του γείτονα, για να πει τα χρόνια πολλά, καθώς και όλα τα παιδιά τα παντρεμένα, που θα πάνε στο πατρικό τους, για να φιλήσουν το χέρι του πατέρα και της μάνας τους, να κρατούν ένα κλαρί πουρνάρι, ή ό, τι άλλο δεντρικό που καίει τρίζοντας. Στο δρόμο το ανάβουν και το πηγαίνουν έτσι αναμμένο στο πατρικό τους σπίτι και γεμίζουν χαρούμενες φωτιές και κρότους τα σκοτεινά δρομάκια του χωριού.

Ακόμη και στα Γιάννενα το ίδιο κάνουν. Μόνο που εκεί δεν κρατούν ολόκληρο το κλαρί το πουρνάρι αναμμένο στο χέρι τους αλλά κρατούν στη χούφτα τους μια χεριά δαφνόφυλλα και πουρνάρóφυλλα, που τα πετούν στο τζάκι του σπιτιού. Κι όταν τα φύλλα τα ξερά πιάσουν φωτιά κι αρχίσουν να τρίζουν και να πετάνε σπίθες, εύχονται: *Αρνιά, κατσίκια, νύφες και γαμπρούς!*

δ) Η Γουρουνοχαρά

Ένα από τα σημαντικότερα χριστουγεννιάτικα έθιμα της Θεσσαλίας είναι το σφάξιμο του γουρουνιού. Πριν το 1940, πολλές οικογένειες έκαναν τα πάντα για να έχουν τον μεγαλύτερο χοίρο, δίνοντας του να φάει αλεσμένο καλαμπόκι, πίτουρο, ζεστό νερό και αλάτι. Ήταν η εποχή που οι οικογένειες εξέτρεφαν τα χοιρινά για το κρέας και το λίπος τους. Όταν μάλιστα η οικογένεια είχε πολλά μέλη, το γουρούνι έπρεπε να παχύνει πολύ, ώστε το λίπος του να είναι αρκετό. Η προετοιμασία για το σφάξιμο του γουρουνιού γινόταν με εξαιρετική φροντίδα, ενώ επακολουθούσε γλέντι μέχρι τα ξημερώματα, για να επαναληφθεί η ίδια διαδικασία την επόμενη και τη μεθεπόμενη μέρα. Τρεις-τέσσερις συγγενικές οικογένειες καθόριζαν με τη σειρά ποια μέρα θα έσφαζε η κάθε μια το γουρούνι της. Για κάθε σφαγή μεγάλου γουρουνιού απαιτούνταν 5-6 άνδρες, εκτός των παιδιών, που έφταναν πολλές φορές τα 20-25. Επειδή όμως η όλη εργασία είχε ως επακόλουθο το γλέντι και τη χαρά, γι' αυτό και η ημέρα αυτή καθιερώθηκε ως *γουρουνοχαρά* ή *γρουνοχαρά*. Όταν μάλιστα προσκαλούσαν κάποιον την ημέρα αυτή, δεν έλεγαν *έλα να σφάξουμε το γουρούνι*, αλλά *έλα, έχουμε γουρουνοχαρά*.

Το σφάξιμο των γουρουνιών δεν συνέπιπτε τις ίδιες ημερομηνίες κατά περιφέρειες. Σε άλλες περιοχές τα έσφαζαν 5-6 ημέρες πριν από τα Χριστούγεννα και σε άλλες άρχιζαν από την ημέρα των Χριστουγέννων και μετά, ανάλογα με την παρέα. Οι περιοχές που έσφαζαν τα γουρούνια μετά τα Χριστούγεννα, το έκαναν, επειδή πριν νήστευαν και ήθελαν να μεταλάβουν, χωρίς να έρθουν σε επαφή με τη μυρωδιά του κρέατος. Επίσης, ήθελαν να διασκεδάσουν με ένα καλό φαγοπότι, κάτι που τους απαγόρευε η νηστεία, την οποία τηρούσαν. Τα περισσότερα γουρούνια σφάζονταν στις 27 Δεκεμβρίου, ημέρα του Αγίου Στεφάνου. Γι' αυτό και η γιορτή αυτή ονομαζόταν *γρουνοστέφανος* ή *γουρουνοστέφανος*. Υπάρχουν όμως και μικρές περιοχές που τα έσφαζαν ένα μήνα ή και περισσότερο, μετά τα Χριστούγεννα. Η εργασία ήταν σκληρή και ο σφαγέας έπρεπε να είναι καλός τεχνίτης. Το γδάρισμα του ζώου απαιτούσε χέρι δυνατό και τεχνικό για να μην κάνει τρύπες, δεδομένου ότι το δέρμα αυτό το χρησιμοποιούσαν και έκαναν τα λεγόμενα γουρουνοτσάρουχα, που τα φορούσαν όλο το χρόνο, προπαντός στα χωράφια. Μετά το γδάρισμα, την πρώτη εργασία, άρχιζε το κόψιμο του λίπους (παστού) και έπειτα ακολουθούσε το κόψιμο του κρέατος σε μικρά τεμάχια. Το κρέας το αλάτιζαν και το έβαζαν σε πιθάρια για να το έχουν σαν ένα από τα κύρια φαγητά τους τις παγωμένες νύχτες του χειμώνα. Παλιότερα, πριν από το 1920, το κρέας αυτό το τοποθετούσαν στο ίδιο το δέρμα του γουρουνιού. Αφού τελείωναν όλες τις δουλειές, καταπιάνονταν ύστερα με το γέμισμα των *λουκάνικων*, για τα οποία έδειχναν ιδιαίτερη επιμέλεια. Έκοβαν καταρχήν κρέας κομματάκια με ψαλίδια ή μαχαίρια, που το έπαιρναν από τα πλευρά και το φιλέτο. Με αυτή τη δουλειά ασχολούνταν κυρίως αγόρια και κορίτσια 10-15 χρονών. Αυτό το κομμένο κρέας το έριχναν στη συνέχεια να βράσει σε μικρό καζανάκι (σύβρασμα) μαζί με κομμένα πράσα και διάφορα μπαχαρικά, τα οποία έκαναν τα λουκάνικα να ευωδιάζουν. Συγχρόνως, η νοικοκυρά ετοιμάζε διάφορα πλούσια φαγητά, πίτες και μαγειρεμένο κρέας δύο-τριών ειδών, για να περιποιηθεί όλους τους καλεσμένους της γουρουνοχαράς. Το στρώσιμο του τραπεζιού δεν αργούσε και τα πιάτα με τα φαγητά ακολουθούσαν το ένα το άλλο. Μετά το φαγητό, συνέχιζαν με κρασί και τραγούδια, προπαντός κλέφτικα αλλά και με χορό. Την επόμενη μέρα είχαν πάλι γουρουνοχαρά στο σπίτι κάποιου άλλου από την παρέα αυτή τη φορά. Έτσι, η γιορτή διαρκούσε μέρες και οι άνθρωποι γλεντούσαν με την ψυχή τους. Αυτές τις μέρες, αν περνούσε κανείς από κάποιο χωριό το βράδυ, θα άκουγε τουλάχιστον σε 30-40 σπίτια τα τραγούδια και τις φωνές της γουρουνοχαράς. Η γουρουνοχαρά κράτησε, με όλη την αίγλη της, μέχρι το 1940. Συνεχίστηκε βέβαια και αργότερα, μέχρι το 1955, αλλά τα μεγάλα γεγονότα, Κατοχή και εμφύλιος πόλεμος, ανέκοψαν τον ενθουσιασμό και ανέτρεψαν μια παραδοσιακή συνήθεια που κράτησε πολλούς αιώνες.

Το λίπος, το λεγόμενο παστό, το έκοβαν μικρά κομματάκια και το έλιωναν μέσα σε καζάνι, που έβραζε κάτω από μεγάλη φωτιά. Για να λιώσει το παστό, η νοικοκυρά πάσχιζε πραγματικά, επί 2-3 ημέρες, ανάλογα με την ποσότητα του. Η φωτιά έπρεπε να καίει με ένταση χωρίς να ελαττώνεται καθόλου, ώστε το λιώσιμο να γίνεται κανονικά για κάθε καζάνι. Αφού άδειαζε το ρευστό λίπος στο δοχείο, έμεναν τα υπολείμματα, μικρά τεμάχια που όχι μόνο δεν τα πετούσαν, αλλά αποτελούσαν τους καλύτερους μεζέδες για όλους. Αυτά τα ροδοκοκκινισμένα κομματάκια, ιδιαίτερα ελκυστικά και γευστικά για πολλούς, ήταν οι *τσιγαρίδες*. Το γουρουνίσιο κρέας γινόταν μαγειρευτό αλλά ο καλύτερος μεζές του ήταν ο *σουφλιμάς* στη θράκα με μπόλικη ρίγανη και η *τηγανιά*, μικρά κομμάτια χοιρινού στο τηγάνι με κοκκινοπίπερο και ρίγανη. Το λιωμένο λίπος το έβαζαν σε δοχεία λαδιού ή πετρελαίου και αφού πάγωνε, διατηρούνταν σχεδόν όλο το χρόνο. Οι κάτοικοι της Θεσσαλίας το χρησιμοποιούσαν όλο το χρόνο και σε όλα σχεδόν τα φαγητά. Υπήρχαν μάλιστα περιπτώσεις που πολλοί δεν το αντικαθιστούσαν με τίποτα. Ακόμα και το καλοκαίρι

στα φαγητά τους χρησιμοποιούσαν λίπος, γιατί το θεωρούσαν δική τους παραγωγή και επομένως φθηνό, σε αντίθεση με το λάδι που το αγόραζαν μισή ή μια οκά για να περάσουν ένα και δυο μήνες.

ε) Το τάισμα της βρύσης

Τα μεσάνυχτα της παραμονής των Χριστουγέννων γίνεται το λεγόμενο τάισμα της βρύσης. Οι κοπέλες, τα χαράματα των Χριστουγέννων, αλλού την παραμονή της Πρωτοχρονιάς, πηγαίνουν στην πιο κοντινή βρύση για να κλέψουν το άκραντο νερό. Το λένε άκραντο, δηλαδή αμίλητο, γιατί δε βγάζουν λέξη σ' όλη τη διαδρομή. Αλείφουν τις βρύσες του χωριού με βούτυρο και μέλι, με την ευχή όπως τρέχει το νερό να τρέχει και η προκοπή στο σπίτι τον καινούργιο χρόνο και όπως γλυκό είναι το μέλι, έτσι γλυκιά να είναι και η ζωή τους. Για να έχουν καλή σοδειά, όταν φτάνουν εκεί, ταΐζουν τη βρύση με διάφορες λιχουδιές, όπως βούτυρο, ψωμί, τυρί, όσπρια ή κλαδί ελιάς. Έλεγαν μάλιστα πως όποια θα πήγαινε πρώτη στη βρύση, αυτή θα ήταν και η πιο τυχερή ολόκληρο το χρόνο. Έπειτα ρίχνουν στη στάμνα ένα βατόφυλλο και τρία χαλίκια, κλέβουν νερό και γυρίζουν στα σπίτια τους πάλι αμίλητες μέχρι να πιούνε όλοι από το άκραντο νερό. Με το ίδιο νερό ραντίζουν και τις τέσσερις γωνίες του σπιτιού, ενώ σκορπούν στο σπίτι τα τρία χαλίκια.

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές

30 -11-2010

Οι γιορτές του Δωδεκαημέρου

(Ενότητα 2^η)

Π. Χριστουγεννιάτικες παραδόσεις

α) Οι καλικάτζαροι

β) Τα μωμο(γ)έρα ή οι μωμό(γ)εροι

γ) Οι φωτιές των Χριστουγέννων

δ) Τα βότανα και η χριστουγεννιάτικη παράδοση

1. Το λιβάνι

2. Σμύρνα

3. Δενδρολίβανο

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές

30 -11-2010

Οι γιορτές του Δωδεκαημέρου

(Ενότητα 2^η)

Π. Χριστουγεννιάτικες παραδόσεις

α) Οι καλικάτζαροι

Η πιο δημοφιλής κατηγορία πλασμάτων της λαϊκής παράδοσης είναι αναμφίβολα οι καλικάτζαροι. Η φαντασία του λαού σχετικά με το πώς είναι αυτά τα όντα, πραγματικά οργιάζει. Οι πιο μετριοπαθείς, θέλουν τους καλικάτζαρους να έχουν ανθρώπινο σκαρί, αλλά ταυτόχρονα να είναι άσχημοι, μαύροι και ψηλοί. Κατά άλλους οι καλικάτζαροι είναι μαλλιαροί, με κόκκινα μάτια και πόδια τράγου. Πολλοί πιστεύουν ότι οι καλικάτζαροι έχουν ένα πόδι, καμπούρα ή ουρά. Όσο όμως κι αν διαφωνούν για το πώς μοιάζει ένας καλικάτζαρος, όλοι συμφωνούν σε ένα πράγμα: *Οι καλικάτζαροι είναι κακά όντα, που προκαλούν καταστροφές και εμφανίζονται πάνω στην γη κατά την διάρκεια του Δωδεκαημέρου, δηλαδή, τις μέρες μεταξύ των Χριστουγέννων και των Αγίων Θεοφανείων. Η παράδοση της ύπαρξης και των πράξεων των καλικατζάρων φαίνεται να έχει τις πηγές της στο Βυζάντιο. Τα χρόνια εκείνα, κατά την διάρκεια του Δωδεκαημέρου, κάποιοι άνθρωποι μασκαρεύονταν, γλεντούσαν και «πείραζαν» με όποιο τρόπο μπορούσαν να σκεφτούν τους υπόλοιπους. Έμπαιναν στα σπίτια και προκαλούσαν ζημιές ή απαιτούσαν να τους δοθεί φαγητό και γλυκά. Έτσι με το πέρασμα του χρόνου «γεννήθηκαν» οι καλικάτζαροι και εντάχθηκαν στην λαϊκή παράδοση. Καθώς η παράδοση αυτή ρίζωνε, άρχισαν να δίνονται και διάφορα ονόματα στους καλικατζάρους όπως: **καλιοντζήδες, καλλισπούρδοι, καρκαλάτζαροι, καρκαντζόλοι, καψιούρηδες, κολοβελόνηδες, λυκοκάντζαροι, μνημοράτοι, παγανοί, παρωρίτες, πλανητάροι, σιφιώτες, τσιλικρωτά,** και άλλα.*

Εκτός από το Δωδεκαήμερο, όλες τις υπόλοιπες μέρες του χρόνου οι καλικάτζαροι ζουν στα έγκατα της γης, όπου δεν κάθονται, βέβαια, ήσυχοι. Ανάλογα με το ταλέντο του, ο καθένας από αυτούς προσπαθεί να συνεισφέρει στο «*Μεγάλο Έργο των Καλικατζάρων*», που δεν είναι άλλο από το κόψιμο του δέντρου που στηρίζει την γη. Έτσι άλλος με τσεκούρι, άλλος με πριόνι και άλλος με τα δόντια ή τα νύχια του κόβει τον κορμό του δέντρου αυτού. Την παραμονή των Χριστουγέννων το δέντρο έχει σχεδόν κοπεί αλλά, για καλή τύχη των ανθρώπων, έχει φτάσει η ώρα που οι καλικάτζαροι αφήνουν την εργασία τους για να ανέβουν στην επιφάνεια και να κάνουν τις σκανταλιές τους. Τις δώδεκα ημέρες που απουσιάζουν ο κορμός του

δέντρου ξαναμεγαλώνει και ακέραιο πια τον βρίσκουν μετά τα Άγια Θεοφάνεια που επιστρέφουν πάλι στα βάθη της γης. Έτσι ξεκινά άλλος ένας κύκλος «κοψίματος» μέχρι τα επόμενα Χριστούγεννα. Την παραμονή, λοιπόν, των Χριστουγέννων εγκαταλείπουν τις «ξυλουργικές» τους εργασίες και κατά χιλιάδες ξεχύνονται στην επιφάνεια της γης. Βγαίνουν από σπήλαια, ρωγμές του εδάφους, πηγάδια, ακόμα και από μυρμηγκότρυπες αφού ορισμένοι από αυτούς είναι πιο μικροί και από μυρμηγκία. Επειδή, όμως, φοβούνται το φως του ήλιου, κρύβονται κατά την διάρκεια της ημέρας και κάνουν τις σκανταλιές τους μόνο όταν πέσει το σκοτάδι. Μόλις, λοιπόν, νυχτώσει εμφανίζονται στους δρόμους και αλίμονο σε όποιον πέσει στα χέρια τους. Ανεβαίνουν στην πλάτη του, τον πειράζουν και χορεύουν γύρω του εμποδίζοντας τον να γυρίσει στο σπίτι του. Αλλά δεν σταματούν εκεί. Προσπαθούν να τρυπώσουν μέσα στα σπίτια και να κάνουν ζημιές, να μαγαρίσουν τα φαγητά και να πειράξουν τους ανθρώπους.

Αυτά και άλλα πολλά κάνουν οι καλικατζαροι, αλλά και οι άνθρωποι δεν μένουν με τα χέρια σταυρωμένα. Έχουν ανακαλύψει αρκετούς τρόπους άμυνας προκειμένου να τους αποφύγουν. Το πρώτο που πρέπει να γνωρίζει κανείς για τους καλικατζαρους είναι ότι φοβούνται τη φωτιά. Για το λόγο αυτό σε ορισμένα χωριά ανάβουν στις πλατείες μεγάλες φωτιές και γύρω από αυτές τραγουδούν και κάνουν φασαρία, διώχνοντας έτσι τους κολοβελόνηδες. Σε σπίτια που έχουν τζάκι, όλο το Δωδεκαήμερο καίει σ' αυτό φωτιά. Έτσι δεν μπορούν να μπουν μέσα από την αγαπημένη τους είσοδο που είναι η καμινάδα του τζακιού. Αν κάποιος είναι αναγκασμένος να κυκλοφορήσει εκτός σπιτιού το βράδυ αυτές τις μέρες καλόν είναι να έχει μαζί του έναν αναμμένο δαυλό. Σε κάποιες περιοχές προκειμένου και πάλι να αποφύγουν τους καλικατζαρους ρίχνουν στο τζάκι ένα παλιό παπούτσι από δέρμα ή αλάτι. Η οσμή του καμένου δέρματος καθώς και ο ήχος που προκαλεί το αλάτι όταν πέφτει στην φωτιά έχουν αποτρεπτικές ιδιότητες.

Στον «πόλεμο» εναντίων των καλικατζάρων χρησιμοποιούνται και η κακές τους επιδόσεις στα μαθηματικά. Οι καλικατζαροι γνωρίζουν να μετράνε μέχρι το δύο. Έτσι τοποθετώντας ένα κόσκινο στην εξόπορτά σας, και με δεδομένη την απaráμιλλη περιέργεια και βλακεία τους, θα αρχίσουν να μετράνε τις τρύπες του. Αυτό θα τους καθυστερήσει μέχρι να ανατείλει ο ήλιος και τότε θα πάνε να κρυφτούν αφήνοντας ήσυχους τους ανθρώπους. Την ίδια εφαρμογή και αποτελέσματα με το κόσκινο έχει και μια πλεξούδα λινάρι. Ο καρκαντζόλης προσπαθεί να μετρήσει τις ίνες του λιναριού. Ένα ακόμα όπλο εναντίον των καλικατζάρων, είναι το λιβάνι. Θυμιατίζουν το σπίτι κάθε απόγευμα και αφήνουν το θυμιατήρι να λιβανίζει δίπλα στο τζάκι. Επίσης το κατωσάγονο ή το πανωσάγονο του γουρουνιού πιστεύεται ότι είναι αποτρεπτικό κρεμασμένο στην καμινάδα του τζακιού. Τέλος σε κάποιες περιοχές της Ελλάδας αντί να διώχνουν τους καλικατζαρους τους παίρνουν με το καλό, ρίχνοντας στα κεραμίδια του σπιτιού γλυκά.

β) Τα μωμο(γ)έρα ή οι μωμό(γ)εροι

Τα μωμο(γ)έρα ή οι μωμό(γ)εροι των Ελλήνων του πόντου είναι δρώμενα, εθιμικές παραστάσεις των αγροτών κατά τη διάρκεια του δωδεκαημέρου (Χριστούγεννα - πρωτοχρονιά - Θεοφάνεια). Έχουν ευετηριακό χαρακτήρα, ρίζες αρχαϊκές και αρκετά βυζαντινά κατάλοιπα. Με τον καιρό εξελίχθηκαν σε λαϊκό παραδοσιακό θέατρο το οποίο παρουσιάζει ιδιαίτερο εθνογραφικό και δραματολογικό ενδιαφέρον καθώς αποτελούν τον προπομπό του ερασιτεχνικού θεάτρου των ποντίων.

Η στενή, οργανική και λειτουργική σύνδεση του χορού με το εθιμικό δρώμενο προδίδει το μαγικοθρησκευτικό, ομοιοπαθητικό μαγικό χαρακτήρα του γιατί οι μωμόγεροι πιστεύεται ότι έχουν πρωτόγονη, αγροτοποιμενική προέλευση και προχριστιανική καταγωγή, αλλά και οδηγεί γενικά στην υπόθεση ότι οι ποντιακοί

χοροί, ή τουλάχιστον μερικοί από αυτούς, έχουν τελετουργική μαγικοθρησκευτική αρχή, όπως άλλωστε και οι περισσότεροι παλιοί χοροί άλλων λαών. Έτσι, κατ' επέκταση θεωρείται ότι ο ίδιος ο χορός γενικότερα ως παγανιστικό, κοινωνικό και πολιτιστικό φαινόμενο και κατάλοιπο στην ανθρώπινη ιστορία, που αρχικά, σαν μιμητική μαγική όρχηση, εξυπηρετούσε βιοτικές και μαγικοθρησκευτικές ανάγκες του πρωτόγονου ανθρώπου, αποκολλήθηκε κατοπινά από τη μαγεία και τη θρησκεία, ανεξαρτητοποιήθηκε, εξελίχθηκε σε εθιμικό πολιτιστικό στοιχείο και κατέληξε σε μια διασκεδαστική καλλιτεχνική έκφραση. Στους μωμόγερους ειδικά ο χορός, μαζί με τη μουσική, το τραγούδι και τις επιφωνήσεις, προκαλεί την εντύπωση υποτυπώδους χορικού τραγωδίας ή κωμωδίας, πράγμα που δίνει μια ιδέα του πώς θα πρέπει να ήταν η προθεσπιστική μορφή των αττικών δραμάτων.

Οι μωμόγεροι είναι στενότερα δεμένοι, από ό, τι οι αρχαίοι χορευτές του κλασικού δράματος, με τα παριστανόμενα γιατί είναι ταυτόχρονα και υποκριτές με ρόλο, τη μια στιγμή, και χορευτές την άλλη κι αντίστροφα. Μ' άλλα λόγια, τα ίδια μεταμφιεσμένα πρόσωπα άλλοτε παίζουν θέατρο κι άλλοτε χορεύουν σαν χορευτές τον κοινό χορό, κάποτε μάλιστα μαζί και με τους θεατές. Με χορό λοιπόν αρχίζουν γενικά την παράστασή τους οι μωμόγεροι, σ' όλες σχεδόν τις πενήντα τόσες παραλλαγές που έχουμε, και με χορό τελειώνουν. Κάποτε ο χορός κρατάει σ' όλη τη διάρκεια της παράστασης ή το δρώμενο παίζεται χορευτικά. Με χορό και μουσική εκδηλώνουν τη λύπη τους για το θάνατο, σε νεότερες παραλλαγές, για την αρρώστια του κεντρικού προσώπου, και με χορό και μουσική φανερώνουν τη χαρά τους για την ανάσταση του, καθώς και για το γάμο του, σε άλλες παραλλαγές, με τη νύφη.

Σύμφωνα με ορισμένους ερευνητές, οι μωμόγεροι ήταν το αποτέλεσμα των ανάλογων γιορτών, που γίνονταν στα βυζαντινά χρόνια. Η ονομασία τους άλλωστε (μώμος = λαιμοδωρία, κοροϊδία) βεβαιώνει και τη σύνδεση τους με την αρχαία εποχή και το αντίστοιχο εθιμικό θέατρο των αρχαίων. Η παγανιστική παράδοση των χορευτικών δρώμενων, καθώς και των άλλων τελετουργικών, μαγικοθρησκευτικών χορών πέρασε αλώβητη - ίσως - μέσα από το χριστιανικό Βυζάντιο, μέσα από την ισλαμική τουρκοκρατία, και έφτασε ως τις μέρες μας σαν εθιμική εκδήλωση, αλλά και σαν ψυχαγωγική εκτόνωση και καλλιτεχνική έκφραση, κι ας κυνηγήθηκε από πολλούς παράγοντες και από το πέρασμα του χρόνου. Και πρώτα στη βυζαντινή και στην ρωμαϊκή εποχή, από τους πατέρες της εκκλησίας, οι οποίοι είχαν κηρύξει τον πόλεμο κατά του θεάτρου, όπου οι μίμοι και οι ορχηστές χόρευαν κοροϊδεύοντας τους χριστιανούς και τα μυστήρια τους, όπου ακούγονταν εκείνα τα διαβολικά ερωτικά τραγούδια, που ταραίζουν τους ευσεβείς ορθόδοξους.

Η λέξη μωμό(γ)ερος είναι πιθανό να προέρχεται από τη σύνθεση της λέξης γέρος με τις αρχαίες μώμος (ψόγος, μομφή) ή μίμος, μια που και οι δύο προσιδιάζουν στις σκωπτικές και μιμητικές παραστάσεις τους και θυμίζουν τους αρχαίους μίμους. Οι θίασοι των μωμό(γ)ερων, οι υποδυόμενοι δηλαδή τους διάφορους χαρακτήρες ήταν συνήθως άτομα νεαρής ηλικίας, ανάμεσα στα οποία συγκαταλέγονταν απαραίτητα και ένας λυράρης. Συγκροτούνταν προσεκτικά και γινόταν ειδική προετοιμασία για τη διεξαγωγή της παράστασης. Στα χωριά την ημέρα, στους μεγάλους οντάδες ή έξω στα δώματα των σπιτιών και στις πόλεις, τη νύχτα, σε πλατείες ή σταυροδρόμια, στήνονταν η παράσταση με αυτοσχέδιες κινήσεις, φράσεις και διάλογους με έντονο το στοιχείο της μουσικής, του τραγουδιού και του χορού.

Τα μέλη του θιάσου ήταν πάντα μασκοφορεμένα και ντυμένα με ρούχα που ταίριαζαν στο ρόλο τους. Στις παραλλαγές των υποθέσεων των μωμό(γ)ερων που ξεπερνούν τις πενήντα, καθώς το έθιμο ήταν απλωμένο σε όλο τον Πόντο και το Καρς, κύρια πρόσωπα-χαρακτήρες ήταν: ο μωμόγερος, ο αλογάς, η νύφη και ο γαμπρός, ο δίκωλον, ο δάβολον, ο καδής, ο κιζίρης, ο ντερβίσης, ο μουχτάρης, ο γιατρός κ.ά.

Στις υποθέσεις των παραστάσεων, η λιποθυμία, τραυματισμός θανάσιμος ή και θάνατος και η ανάσταση ή η θεραπεία του βαριά πληγωμένου είναι κύρια στοιχεία που αποκαλύπτουν τον ευετηριακό χαρακτήρα τους. Στην πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα όμως ο σκοπός των παραστάσεων φαίνεται να είναι πια κυρίως ψυχαγωγικός. Η θεματολογία του ειδικού αυτού θεάτρου ποίκιλλε ανάλογα με τον τόπο. Το περιεχόμενο των υποθέσεων των μωμό(γ)ερων, κατά κανόνα, είναι κωμικό. Η κωμωδία όμως αυτή παίρνει σε μερικές περιπτώσεις κοινωνικές διαστάσεις και σατιρίζει τη διαφθορά και την αυταρχικότητα των Τούρκων, την τυραννική συμπεριφορά τους σε βάρος των απλών, των φτωχών ανθρώπων και των ραγιάδων. Οι αναφορές, εκτός από έναν κωμικό στόχο, είχαν πάντοτε συγκεκριμένες αιχμές και αποσκοπούσαν εκτός από τη διακωμώδηση να δείξουν και ότι το κακώς κείμενο μπορούσε να στηλιτευτεί

γ) Οι φωτιές των Χριστουγέννων

Στη Σιάτιστα της Κοζάνης ανάβουν οι *κλαδαριές*, για να ζεστάνουν τον νεογέννητο Χριστό. Μόλις οι κλαδαριές καούν, μικροί και μεγάλοι ντυμένοι με παραδοσιακές φορεσιές χορεύουν και τραγουδούν γύρω από τη μεγάλη φωτιά, που βρίσκεται στο κέντρο στην πλατεία της πόλης. Στο Πολύπετρο Κιλκίς και την Πέλλα οι κάτοικοι ανάβουν φωτιές, τραγουδούν, αλλά και χορεύουν, αναβιώνοντας έθιμα που περνούν από γενιά σε γενιά. Σύμφωνα με το έθιμο, οι κάτοικοι του Κιλκίς προειδοποιούν για τη σφαγή των νηπίων από τον Ηρώδη, όταν αυτός έψαχνε να βρει το Χριστό. Αμέσως μετά ανάβουν φωτιές για να ζεστάνουν τους βοσκούς, που περίμεναν τη Γέννηση του Θείου βρέφους. Στη συνέχεια ψάλουν παραδοσιακά κάλαντα στον δρόμο και κατευθύνονται προς την πλατεία του χωριού, όπου τους περιμένει μια μεγάλη φωτιά. Από τη φωτιά αυτή τα παιδιά θα πάρουν το πρωί της επόμενης ημέρας τις στάχτες και θα ανάψουν τις σόμπες στα σπίτια του χωριού

δ) Τα βότανα και η χριστουγεννιάτικη παράδοση

Τα βότανα συνδέονται με πολλούς τρόπους με την χριστουγεννιάτικη παράδοση. Μερικά απ' αυτά τα γνωρίζουμε από την ίδια την ιστορία της γέννησης του Χριστού, όπως αυτή αναφέρεται στη βίβλο, τα *σμύρνα* και το *λιβάνι* για παράδειγμα προσφέρθηκαν από τους μάγους στο Θείο βρέφος. Άλλα βότανα που συνδέονται συμβολικά με τα Χριστούγεννα είναι το *φασκόμηλο* σύμβολο της αθανασίας και της οικιακής ευτυχίας, η *λεβάντα* σύμβολο της αγνότητας και της αρετής, το *σκουλόχορτο* (μαρμαράκι) σύμβολο της καλής υγείας, το *απήγανο* κατάλληλο για τη χάρη αλλά και για τον ξορκισμό του κακού, το *θυμάρι* για τη γενναιότητα. Επίσης, η *βαλσαμίνη* που λέγεται και φύλλο της βίβλου είναι συνδεμένη με τα Χριστούγεννα. Όμως το πιο γνωστό ίσως σήμερα βότανο που συνδέεται με τα Χριστούγεννα είναι το *δεντρολίβανο*, όλοι, βέβαια, γνωρίζουν πως οι τρεις μάγοι πρόσφεραν στο Χριστό, όταν τον βρήκαν, *χρυσό*, *λιβάνι* και *σμύρνα*. Το λιβάνι και η σμύρνα σε αντίθεση με το χρυσό δεν έχουν καμία σχέση με τα μέταλλα είναι ρετσίνια, δηλαδή αποξηραμένα εκχυλίσματα δέντρων, που προέρχονται από δέντρα τα οποία είναι ενδημικά φυτά της ανατολικής Αφρικής (Σομαλίας) και της νότιας Αραβικής χερσονήσου (Ομάν).

1. Το λιβάνι

Το λιβάνι ήταν ένα από τα δώρα των μάγων σύμφωνα με το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο. Η παράδοση λέει ότι το λιβάνι δωρίστηκε από τον Βαλτάσαρ, το μαύρο βασιλιά της Αιθιοπίας ή του Σαβά, εκπληρώνοντας έτσι την προφητεία του προφήτη Ησαΐα πως χρυσός και λιβάνι θα προσφερθούν από τους ευγενείς προς τιμή του Ουράνιου Βασιλέα. Το λιβάνι ήταν το αγνότερο θυμίαμα. Όταν καιγόταν έβγαζε έναν άσπρο καπνό ο οποίος συμβόλιζε τις προσευχές και τις ευχαριστίες των πιστών που ανέβαιναν στους ουρανοί. Επειδή οι αρχαίοι συχνά έκαιγαν λιβάνι κατά την διάρκεια θρησκευτικών τελετών, αυτό το δώρο συμβολίζει τη θυσία και τη θεϊκή

υπόσταση του Χριστού. Είναι επίσης σύμβολο του ιερού ονόματος του Θεού. Το λιβάνι είναι ρετσίνι με γλυκό άρωμα που προέρχεται από το δέντρο *Boswellia* το οποίο την εποχή της γέννησης του Χριστού φύτρωνε στην Αραβία, την Ινδία και την Αιθιοπία. Το όνομα αυτού του ρετσινιού είναι στα Ελληνικά λίβανος (λιβάνι), στα λατινικά *olibanum* και στα αραβικά *luban*. Το εμπόριο του λιβανιού γνώρισε άνθιση κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Την εποχή της γέννησης του Χριστού το λιβάνι ήταν τόσο πολύτιμο όσο τα κοσμήματα και τα πολύτιμα μέταλλα.

2. Σμύρνα

Η σμύρνα (μύρο) ήταν ένα ακόμη από τα δώρα των μάγων. Ο θρύλος λέει ότι ο Γκάσπαρ έφερε το δώρο της σμύρνας από την Ευρώπη ή την Ταρσό της Κιλικίας και το απόθεσε μπροστά στο Θείο βρέφος. Εξ αιτίας των διαφόρων χρήσεων που είχε η σμύρνα σαν φάρμακο, το δώρο παριστάνει την ανθρώπινη υπόσταση του Χριστού, τον Υποφέροντα Λυτρωτή, τον Μεγάλο Θεραπευτή, και τα Πάθη. Η σμύρνα είναι ένα αρωματικό ρετσίνι που παράγεται από τις χαρακίες της φλούδας ενός μικρού δέντρου της ερήμου που λέγεται επιστημονικά *Commiphora Myrrha* ή *Balsamodendron Myrrha*. Οι χαρακίες θυμίζουν τις πληγές του Χριστού από τους Ρωμαίους στρατιώτες κατά την διάρκεια της σταύρωσης. Η σμύρνα ήταν ιδιαίτερα πολύτιμη κατά τους βιβλικούς χρόνους και εισαγόταν από την Ινδία και την Αραβία.

3. Δενδρολίβανο

Το δενδρολίβανο (*Rosmarinus officinalis*) είναι ένας μικρός πολυετής αειθαλής θάμνος που ανήκει στην οικογένεια της μέντας (*Lamiaceae*). Τα φύλλα του χρησιμοποιούνται συχνά για να αρωματίζουν τα φαγητά. Χρησιμοποιείται συστηματικά από το 500 π.Χ. Στην αρχαία Ελλάδα ήταν αναγνωρισμένο σαν βότανο που είχε την ικανότητα να βελτιώνει το μυαλό και τη μνήμη. Διάφοροι θρύλοι συνδέουν το δενδρολίβανο με τα Χριστούγεννα και όλοι τους περιστρέφονται γύρω από την Μαρία τη μητέρα του Ιησού και το ένδυμα που άπλωσε πάνω από ένα φυτό δενδρολίβανου. Μια εκδοχή λέει ότι κατά τη διάρκεια της φυγής της οικογένειας του Ιησού προς την Αίγυπτο η Παναγία άπλωσε τα ρούχα του μωρού σε ένα διπλανό θάμνο που ήταν θάμνος δενδρολίβανου. Τότε τα άσπρα λουλούδια του φυτού έγιναν μπλε για να τιμήσουν το Θείο Βρέφος. Μια παραλλαγή αυτού του θρύλου λέει πως ήταν ο μανδύας της Παναγίας που απλώθηκε στο δενδρολίβανο οποίος είχε μπλε χρώμα. Το μπλε χρώμα παραδοσιακά συνδέεται με την Παναγία και η χριστιανική παράδοση θέλει τα μπλε λουλούδια να αναφέρονται σε Εκείνη. Μια άλλη παραλλαγή στο ίδιο θέμα λέει ότι την ώρα που τα ρούχα του Θείου Βρέφους ήταν απλωμένα στο θάμνο, αυτός άρχισε να εκπέμπει μια γλυκιά ευωδιά. Αυτή ήταν η ανταμοιβή του για την υπηρεσία που πρόσφερε στο Θείο Βρέφος. Ίσως, αυτό το διακριτικό άρωμα να είναι ο λόγος που το δενδρολίβανο απέκτησε τη φήμη του σύμβολου της θύμησης. Χρησιμοποιήθηκε σε κηδείες και στη διακόσμηση τάφων για να θυμίζει ότι δεν ξεχνιούνται οι εκλιπόντες. Χρησιμοποιήθηκε ακόμα και σε γάμους για να θυμίζει στους νεόνυμφους να μην ξεχνούν τους όρκους τους. Έτσι συμβολίζει ακόμα, τη φιλία και την πίστη στις σχέσεις

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές

(07-12-2010)

Οι γιορτές του Δωδεκαημέρου

(Ενότητα 3^η)

I. Ο μήνας Ιανουάριος

Γενικά:

II. Πρωτοχρονιά

1. Η πρωτοχρονιά σήμερα

2. Ο Άγιος Βασίλης

α) Άγιος Νικόλαος και Άγιος Βασίλης (Santa Claus)

β) Μύθος και ιστορία γύρω από τον Άγιο Βασίλη

γ) Ο Αϊ Βασίλης των Ελλήνων

3. Ήθη και έθιμα της Πρωτοχρονιάς

α) Βασιλόπιτα

1. Καταγωγή της βασιλόπιτας

2. Το κόψιμο της βασιλόπιτας

3. Παρασκευή της βασιλόπιτας:

β) Σούρβα (Θράκη/ Μακεδονία)

γ) Το ρόδι και η κρεμμύδα

1) Το ρόδι

2) Η Κρεμμύδα

δ) Καταχύσματα/ προσφορές

Μάθημα Πολιτισμού: Ελληνικές γιορτές

(07-12-2010)

Οι γιορτές του Δωδεκαημέρου

(Ενότητα 3^η)

Ο μήνας Ιανουάριος

Γενικά:

Ο Ιανουάριος οφείλει το όνομα του στο διπλοπρόσωπο θεό των Ρωμαίων Ιανό τον πρώτο βασιλιά του Λατίου, η λατρεία του οποίου γίνονταν με γιορτές και διάφορες άλλες τελετές, στις οποίες υπήρχε παλλαϊκή συμμετοχή. Τοποθετημένο στις πύλες της Ρώμης το άγαλμα του, κοίταζε με το ένα του πρόσωπο την έξοδο και με το άλλο την είσοδο της πόλης αντίκριζε κατ' αυτόν τον τρόπο τόσο το παρόν όσο και το παρελθόν. Στο χέρι του κρατούσε ένα κλειδί, με το οποίο άνοιγε τις πύλες της Ρώμης αλλά και τον καινούργιο χρόνο.

Οι αρχαίοι Έλληνες ονόμαζαν την χρονική περίοδο Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου: *Γαμηλίωνα* γιατί ειδικά στην αρχαία Αθήνα αυτόν το μήνα γίνονταν οι περισσότεροι γάμοι, *Ερμαίο* τον ονόμαζαν στο Άργος. Για τον πρώτο μήνα του χρόνου ο ελληνικός λαός χρησιμοποιεί στους νεότερους χρόνους πέραν της ονομασίας Ιανουάριος και τα ονόματα *Γενάρης*, *Γατομήνας*, *Γελαστός*, *Καλεντάρης* ή *Καλαντάρης*, *Κλαδευτής*, *Μεγαλομηνάς*, *Πρωτάρης*, *Τρανός*, *Μεσοχειμίωνα*. Παρετυμολογώντας εξάλλου το Γενάρη από το ρήμα γεννώ, ο λαός απαντά στο ερώτημα, *γιατί το Γενάρη τον λένε Γενάρη;* - *Γιατί γεννά η μέρα τ' αρνιά*. Για να κατανοηθούν πάντως κάποιες από τις παραπάνω προσωνυμίες του Ιανουαρίου αρκεί να προστρέξει κανείς στο περιεχόμενο και τη σημασία των παρακάτω παροιμιών:

-Να 'μουν το Μάη γάιδαρος/ τον Αύγουστο κριάρι/

όλο το χρόνο κόκορας/ και γάτος το Γενάρη! (Γατομήνας)

-Γενάρη μήνα κλάδευε/ και μη ρωτάς φεγγάρι (Κλαδευτής)

Μεταξύ των εορτών που έχουμε κατά τη διάρκεια του Ιανουαρίου υπάρχουν αρκετές που θεωρούνται απομεινάρια των εορτών του θεού Ιανού των Ρωμαίων το ίδιο συμβαίνει και με πολλά έθιμα που σχετίζονται με τις σημερινές πρωτοχρονιάτικες γιορτές, σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας όπως τα Ρογκατσάρια, τα Ανακατωσάρια, τα Μπαμπαλιούρια, οι Μπουρανήδες και άλλα. Πρόκειται για έθιμα αποκλειστικά αγροτικών κυρίως κτηνοτροφικών πληθυσμών. Πιο συγκεκριμένα οι σημαντικότερες γιορτές του Ιανουαρίου πέραν της Πρωτοχρονιάς και των Φώτων είναι: η γιορτή του Αγίου Αντωνίου (17 Ιανουαρίου), του Αγίου Αθανασίου (18 Ιανουαρίου), του Αγίου Ευθυμίου (20 Ιανουαρίου) και των Τριών Ιεραρχών - Μεγάλου Βασιλείου, Γρηγορίου του Θεολόγου και Ιωάννου του Χρυσοστόμου (30 Ιανουαρίου).

II. Πρωτοχρονιά

1. Η πρωτοχρονιά σήμερα

Η περίοδος των γιορτών συνεχίζεται με την παραμονή του Νέου έτους και την Πρωτοχρονιά, όπου η ατμόσφαιρα στο ελληνικό σπίτι είναι ίδια με αυτή των Χριστουγέννων μόνο. Την παραμονή της Πρωτοχρονιάς πολλές οικογένειες, όπως και σε πολλές δυτικές χώρες, θα γιορτάσουν στο σπίτι με φίλους και συγγενείς και αργότερα θα παίξουν επιτραπέζια παιχνίδια, ενώ άλλοι θα προτιμήσουν τα τυχερά παιχνίδια. Σε μεγάλες πόλεις πολλοί θα περάσουν το βράδυ με ρεβεγιόν σε εστιατόρια, ξενοδοχεία και μεγάλες πίστες με ζωντανή μουσική, ενώ η νεολαία σε μουσικά μπάρ και πάρτι. Την παραμονή της Πρωτοχρονιάς τα παιδιά θα τραγουδήσουν τα πρωτοχρονιάτικα κάλαντα *«Αρχιμηνιά κι αρχιχρονιά, ψηλή μου δενδρολιβανιά»*. Σ' αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι για τους Έλληνες, ο Άγιος Βασίλης ή ο Άγιος Βασίλειος Καισαρείας, από θρησκευτική άποψη, δεν είναι ο ίδιος με τον δυτικό Αι Βασίλη που μένει στον Βόρειο Πόλο και έχει ονόματα, όπως Santa Claus ή Father Christmas στα Αγγλικά, στη Γερμανία είναι ο Άγιος Νικόλαος Weihnachtsmann, στη Γαλλία ο Παπα Νοελ και στην Ιταλία ο Μπαμπο Νατάλε. Σε όλες τις περιπτώσεις, όμως, τα στοιχεία είναι τα ίδια: ο Αι Βασίλης ντυμένος με κόκκινα ρούχα και μακριά λευκή γενειάδα που φέρνει δώρα στα παιδιά.

Την παραμονή του Νέου έτους η ψυχαγωγία στο σπίτι επικεντρώνεται κυρίως στα τυχερά και τα επιτραπέζια παιχνίδια. Ο λόγος για αυτό είναι πιθανόν η προκατάληψη για το Γούρι, που σημαίνει ότι αν κερδίσεις εκείνο το βράδυ το νέο έτος θα φέρει τύχη. Στις 12 ακριβώς τα φώτα σβήνουν για λίγα δευτερόλεπτα, ενώ πυροτεχνήματα φωτίζουν το χειμωνιάτικο ουρανό. Όσοι έχουν τη τύχη να μένουν κοντά στο λιμάνι του Πειραιά, η ατμόσφαιρα είναι μαγευτική, όταν ακούς, ακριβώς με την αλλαγή του χρόνου, τις σφυρίχτρες και σειρήνες από όλα τα πλοία επιβατικά και φορτηγά, από τον Πειραιά μέχρι το Κερατσίνι και το Πέραμα να ηχούν όλες μαζί σε ένα γιορταστικό πανδαιμόνιο, ενώ ο ουρανός της Αθήνας λάμπει από τα πολύχρωμα πυροτεχνήματα. Παραδοσιακά, μόλις μπει το νέο έτος κάποιος από το σπίτι, συνήθως ο γηραιότερος, θα σπάσει ένα ρόδι για καλή τύχη και στη συνέχεια θα κοπεί η Βασιλόπιτα, που κατά το έθιμο έχει μέσα την παραδοσιακή λίρα την οποία όποιος τη βρει θα έχει γούρι όλο το χρόνο.

2. Ο Άγιος Βασίλης

α) Άγιος Νικόλαος και Άγιος Βασίλης (Santa Claus)

Στη δυτικοευρωπαϊκές χώρες ο Άγιος Νικόλαος λέγεται Santa Claus, η γιορτή του συνδέεται με τα Χριστούγεννα και με την ανταλλαγή των δώρων που γίνεται παραδοσιακά αυτή τη μέρα. Η μορφή του, η οποία δεν έχει καμία απολύτως σχέση με την πραγματική του μορφή, ως ασκητικού μοναχού και αρχιερέα των πρώτων χριστιανικών αιώνων, είναι ενός ευτραφούς άντρα με άσπρα μαλλιά, άσπρη γενειάδα και κόκκινα μάγουλα, ο οποίος φοράει κόκκινα ρούχα, κόκκινο σκούφο, μαύρα

δερμάτινα παπούτσια και ζώνη. Η εικόνα αυτή προήλθε τον 19^ο αιώνα από τον επιλεγόμενο πατέρα του αμερικάνικου Καρτούν Thomas Nast, έγινε δημοφιλής στις Η.Π.Α και τον Καναδά και μετεξελίχθηκε και εμπλουτίστηκε σταδιακά με πλήθος παγανιστικών στοιχείων μέσα από τη βιομηχανία της Τηλεόρασης, του Κινηματογράφου και της Μουσικής. Στη μετεξέλιξη και τον εμπλουτισμό της εν λόγω φιγούρας εντάσσονται διάφορες ιστορίες σχετικές με τους υπηρέτες του Αι Βασίλη που είναι ξωτικά, τους 8 με 9 ιπτάμενους τάρανδους που σέρνουν το έλκηθρο του, με περισσότερο γνωστό τον τραγουδισμένο Ρούντολφ, το σπίτι του σε χωριό του Βορείου Πόλου ή κάπου στη Φινλανδία, ακόμη τη σύζυγο του. Στην Ελλάδα η μορφή του Santa Claus ταυτίζεται με τη μορφή του Αγίου Βασιλείου, στην ουσία, όμως, ο συμβολισμός του αναφέρεται στον Άγιο Νικόλαο, ενώ περιέχει στοιχεία από παγανιστικές, προχριστιανικές δοξασίες για τον «πατέρα του χιονιού».

β) Μύθος και ιστορία γύρω από τον Άγιο Βασίλη

Την 1^η Ιανουαρίου του 379 μ.Χ. πέθανε στην Καισάρεια της Καππαδοκίας, σε ηλικία μόλις 49 χρόνων, ο Μέγας Βασίλειος. Οι σύγχρονοι του, ενώ ζούσε ακόμη, τον ονόμασαν «Μέγα», τόσο για την πίστη, τη σοφία και τη σωφροσύνη του, όσο και για τη φιλανθρωπία και τη γενναιοδωρία του. Κατά τη διάρκεια της θητείας του ως Μητροπολίτης Καισάρειας, εκτός από τη δριμεία μάχη του εναντίον του αρειανισμού με λόγους και συγγράμματα, μερίμνησε να χτιστούν παντού νοσοκομεία, φτωχοκομεία, ορφανοτροφεία και γηροκομεία και φρόντιζε πάντα όσους είχαν την ανάγκη του. Καταγόταν από πλούσια οικογένεια, πέθανε, όμως πάμφτωχος, έχοντας σπαταλήσει όλη την περιουσία του για τη φροντίδα του ποιμνίου του. Η εκκλησία τον ανακήρυξε Άγιο και Μέγα και καθιέρωσε τη γιορτή του την ημέρα του θανάτου του, την 1^η Ιανουαρίου και μαζί τη δημιουργία του θρύλου του Αϊ Βασίλη των Ελλήνων.

Ο χριστουγεννιάτικος Αϊ-Βασίλης αποτελεί σήμερα μια διεθνή λαογραφική μορφή, η οποία μοιράζει δώρα σε παιδιά και ενηλίκους, που υπήρξαν «καλοί» κατά τη διάρκεια του έτους. Είναι κυρίαρχο πρόσωπο του εορτασμού της Πρωτοχρονιάς. Η γνωστή μορφή με την κόκκινη στολή, τη λευκή γενειάδα, πάντα χαμογελαστός, με το σάκο του γεμάτο δώρα, πάνω σε έλκηθρο που το σέρνουν ζωνηρά ελάφια ή τάρανδοι αποτελεί σήμερα σε παγκόσμια κλίμακα τον πλέον αγαπημένο ήρωα των παιδιών τις ημέρες των εορτών, ακόμη και σε χώρες μη χριστιανικές. Ξεκινά κάθε χρόνο από κάποια άγνωστη χώρα του Βορρά για να χαρίσει δώρα και χαρά σ' όλα τα παιδιά της γης. Η παράδοση αυτή έχει τις ρίζες της στη γιορτή του Χειμερινού Ηλιοστάσιου, που γιόρταζαν, από την προϊστορική ακόμη εποχή, όλοι σχεδόν οι λαοί της Βόρειας και Δυτικής Ευρώπης. Τη μέρα εκείνη οι άρχοντες κάθε τόπου συνήθιζαν να γιορτάζουν μαζί με τους υπηκόους τους στους δρόμους, προσφέροντας δώρα στα μικρά παιδιά, φυτεύοντας και στολίζοντας αειθαλή δένδρα και φτιάχνοντας στεφάνια από τα κλωνάρια τους, σύμβολο αιώνιας ζωής. Οι αρχαίοι Ρωμαίοι στις 25 Δεκεμβρίου γιόρταζαν τα *Μπρουμάλια* (η λέξη υποδηλώνει τη μικρότερη ημέρα του χρόνου, *dies brevissima* > *brevma* > *bruma*). Σε αυτά τιμούσαν την «*ημέρα της γεννήσεως του αήττητου Ήλιου*» (*dies natalis invicti Solis*), αφού ο Ήλιος από τις ημέρες εκείνες έπαυε να χαμηλώνει την τροχιά του και άρχιζε να επανέρχεται ψηλά στον ουρανό θριαμβευτής, για να ξαναφέρει τη ζέστη και τη ζωή στην παγωμένη φύση. Κάποιους αιώνες αργότερα (επισήμως από τον 6^ο μ.Χ. αιώνα) ο χριστιανισμός υιοθέτησε την ημερομηνία αλλάζοντας το τιμώμενο πρόσωπο στον «*Ήλιο της Δικαιοσύνης*», κατά το τροπάριο των Χριστουγέννων, τον Ιησού Χριστό. Στις παραδόσεις όλων των λαών της Ευρώπης υπάρχει παντού κάποιο μυθικό πρόσωπο - νεράιδα, ξωτικό ή θεός- που κάποια συγκεκριμένη μέρα του χρόνου και για κάποιο συγκεκριμένο λόγο μοιράζει δώρα στα μικρά παιδιά. Τέτοιος είναι ο καλοκάγαθος γίγαντας *Γκαργγκάν* στην παράδοση των Κελτών, που κουβαλούσε πάντα ένα τεράστιο

καλάθι γεμάτο δώρα, η *La Mπεράνα* στην Ιταλία, που μοίραζε δώρα στα παιδιά και αποκάλυπτε στις νέες και στους νέους μυστικά σχετικά με το μελλοντικό τους γάμο, σαν τιμωρία που αμέλησε να ακολουθήσει τους τρεις μάγους κατά την επίσκεψη τους στο νεογέννητο Χριστό, αλλά και η *γριά Μπαμπούσκα* στη ρωσική παράδοση, που καταδικάστηκε να τριγυρνάει την ημέρα των Θεοφανείων και να μοιράζει δώρα στα παιδιά, επειδή έδωσε λάθος κατευθύνσεις για το δρόμο προς τη Βηθλεέμ.

Στην ευρωπαϊκή δύση το πρόσωπο του φορέα δώρων έχει ταυτιστεί με την ιστορία του Αγίου Νικολάου, αρχιεπίσκοπου Μύρων, που φημιζόταν για τη γενναιοδωρία του. Τα δικά του έργα ενέπνευσαν μετά το Μεσαίωνα τη δημιουργία της μυθικής μορφής του Sinterklaas, που τιμάται στην Ολλανδία, στο Βέλγιο και στη Γερμανία. Το 12^ο αιώνα Γαλλίδες καλόγριες μοίραζαν δώρα στη μνήμη του Αγίου Νικολάου, την ημέρα της επετείου του θανάτου του (6 Δεκεμβρίου). Αυτή θεωρείται η απαρχή του εθίμου στη δυτική κουλτούρα. Την ίδια εποχή γίνεται ο συγκερασμός του Αγίου με τη πληθωρική σκανδιναβική θεότητα Οντίν, που διέθετε πλούσια γενειάδα και πετούσε καβάλα σε οκτάποδο άλογο. Το όνομα Santa Claus είναι μια παράφραση του ολλανδικού ονόματος Sinterklaas, που μετέφεραν και εδραίωσαν στο Νέο Κόσμο, στο Νέο Άμστερνταμ (σήμερα Νέα Υόρκη) οι Ολλανδοί μετανάστες. Το Δεκέμβριο του 1773 και ξανά το 1774, εφημερίδα της Νέας Υόρκης αναφέρει ότι ομάδες ολλανδικών οικογενειών συγκεντρώθηκαν για να τιμήσουν την επέτειο του θανάτου του Αγίου Νικολάου. Το 1804 ο John Pintard, μέλος της *New York Historical Society*, στην ετήσια συγκέντρωση του συλλόγου, μοίρασε ξυλογραφίες με τη μορφή του Αγίου Νικολάου. Το φόντο της εικόνας περιλάμβανε οικείες εικόνες του αγίου και κάλτσες γεμάτες παιχνίδια και φρούτα, κρεμασμένες πάνω από ένα τζάκι. Το 1809 ο Washington Irving βοήθησε να ανεβεί η δημοτικότητα του Sinterklaas, όταν στο βιβλίο του *The History of New York* ανέφερε τον Άγιο Νικόλαο σαν προστάτη άγιο της Νέας Υόρκης. Το 1822 ο Αμερικανός συγγραφέας Κλέμεντ Μουρ έγραψε το ποίημα «*The Night Before Christmas*». Το ποίημα αυτό δημοσιεύθηκε την 23^η Δεκεμβρίου του 1823 στην εφημερίδα «*Sentinel*». για τις τρεις κόρες του. Εκεί υπάρχει η πρώτη περιγραφή του Santa Claus και της δράσης του στη σημερινή παγκόσμια εκδοχή. Η ιστορία αυτή εικονογραφήθηκε από τον πατέρα του χιουμοριστικού αμερικανικού σχεδίου Τόμας Νάστ, γερμανικής καταγωγής, που δανείστηκε για τη δημιουργία του στοιχεία από την γερμανική λαϊκή παράδοση των Χριστουγέννων, αλλά και την παραδομένη μορφή του πλανόδιου Γερμανού εμπόρου. Σύμφωνα με μια άποψη ο Άγιος Βασίλης γεννήθηκε κατά τη διάρκεια του αμερικανικού Εμφυλίου, όταν ο Νάστ εργαζόταν στο Harper's Weekly, στο μεγαλύτερο περιοδικό της εποχής και του είχε ανατεθεί να απεικονίζει με αλληγορικές εικόνες τα δρώμενα του πολέμου. Μια από αυτές ήταν «*Ο Άγιος Βασίλης στο στρατόπεδο*», όπου παρουσιάζεται για πρώτη φορά ο Άγιος με τα χαρακτηριστικά ενός ευτραφούς άνδρα, ολοστρόγγυλου και ροδαλού, καλυμμένου από άστρα, ο οποίος μοίραζε δώρα σε ένα στρατόπεδο των Βορείων.

Βασισμένος στην επιτυχία που γνώρισε το έργο του το 1862, ο Νάστ συνέχισε να παράγει σχέδια του Άγιου Βασίλη κάθε Χριστούγεννα κατά την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου. Και η σύλληψή του έγινε αποδεκτή, διότι έδωσε στην παραδοσιακή ασκητική, αυστηρή και αποστεωμένη εικόνα του Father Christmas, του Pelze-Nicol και του Pere Noel, μια άλλη διάσταση που αντικατόπτριζε την αφθονία και την ευμάρεια. Η παράδοση σύμφωνα με την οποία ο Αϊ-Βασίλης περνά μέσα από καμινάδες για να δώσει δώρα στα παιδιά προέρχεται από το ποίημα του Κλέμεντ Μουρ «*Μια επίσκεψη του Αγίου Νικόλα*», όπου δανείστηκε την ιδέα της καμινάδας, μαζί με την ιδέα του έλκηθρου και των οκτώ ελαφιών που το σέρνουν, από ένα φινλανδικό παραμύθι. Μέχρι τη δεκαετία του 1930 η στολή του Αϊ-Βασίλη είχε τα

χρώματα του ουράνιου τόξου. Το 1931 ο αμερικανός σχεδιαστής Χέιντον Σάντμπλομ, για τις ανάγκες ενός διαφημιστικού της Coca-Cola, έβαψε τη στολή του αγίου με το χαρακτηριστικό κόκκινο χρώμα του αναψυκτικού. Για να μη την ξεβάψει από τότε ποτέ.

γ) Ο Αϊ Βασίλης των Ελλήνων

Στην Ελλάδα και στην ορθόδοξη παράδοση το καλό πνεύμα της Πρωτοχρονιάς ταυτίστηκε εύκολα με το *Μέγα Βασίλειο*, το μεγάλο ιεράρχη, επίσκοπο στην Καισάρεια της Καππαδοκίας, κορυφαίο θεολόγο του 4^{ου} αιώνα και έναν από τους Τρεις Ιεράρχες, προστάτες των γραμμάτων και της παιδείας. Ο Μέγας Βασίλειος ήταν ένας βαθιά μορφωμένος και εξαιρετικά δραστήριος άνθρωπος. Γεννήθηκε το 330 στη Νεοκαισάρεια του Πόντου, ο παππούς του ήταν μάρτυρας, ο αδελφός του Γρηγόριος ήταν επίσκοπος Νύσσης, ο αδελφός του Πέτρος επίσκοπος Σεβαστείας και ο αδελφός του Ναυκράτιος ασκήτευε στην έρημο του Πόντου και πέθανε σε ηλικία μόλις 27 χρόνων. Ο ίδιος ήταν επίσκοπος Καισαρείας. Οι αδελφές του ήταν όλες αφιερωμένες στον Θεό και η μία από αυτές ήταν η Αγία Μακρίνα, η οποία και επηρέασε τον Αϊ Βασίλη να στραφεί στην χριστιανική πίστη. Τον πατέρα του τον έλεγαν και αυτόν Βασίλειο και ήταν δικηγόρος, ενώ μητέρα του ήταν η Εμέλεια, μια σοφή και άγια γυναίκα. Από παιδί ακόμα πήρε βαθιά, χριστιανική μόρφωση. Μετά τις πρώτες σπουδές του στην Καισάρεια πήγε στην Κωνσταντινούπολη όπου διδάχτηκε από τον περίφημο εθνικό ρήτορα Λιβάνιο. Σε ηλικία 22 ετών ήρθε στην Αθήνα, για πανεπιστημιακές σπουδές με συμφοιτητές τον φίλο του Γρηγόριο που αργότερα έγινε επίσκοπος στη Ναζιανζό και τον Ιουλιανό, τον μετέπειτα αυτοκράτορα. Σπούδασε ρητορική, φιλοσοφία, αστρονομία, γεωμετρία, ιατρική, φιλολογία και φυσική στην Αθήνα και περιόδευσε στην Αίγυπτο, στη Μεσοποταμία, στην Παλαιστίνη και στην Κοίλη Συρία, για να γνωρίσει από κοντά τους ασκητές και να σπουδάσει το μοναχισμό, που τον γοήτευε πάντα. Με συντροφιά το φίλο του Γρηγόριο Ναζιανζηνό, συνέταξαν ένα απάνθισμα από τα έργα του Ωριγένη, τη «*Φιλοκαλία*», και τους μοναχικούς κανόνες που αποτελούν τη βάση του ορθόδοξου μοναχισμού.

Οι ανάγκες της Εκκλησίας, που χειμαζόταν την εποχή εκείνη από την αίρεση του αρειανισμού και η απαίτηση του λαού του τον έκαναν να διακόψει το μοναχικό βίο και να χειροτονηθεί πρεσβύτερος στην Καισάρεια της Καππαδοκίας. Το 370 διαδέχθηκε στον επισκοπικό θρόνο το μητροπολίτη Καισαρείας Ευσέβιο. Χαρακτηριστικό ήταν το θάρρος και η τόλμη του απέναντι στον αρειανό αυτοκράτορα Ουάλη, που θέλησε να τον απειλήσει. Αφιέρωσε όλη του τη ζωή στην αντιμετώπιση σοβαρών προβλημάτων της εκκλησίας και στη φροντίδα του ποιμνίου του. Οι βαριές όμως εκκλησιαστικές και κοινωνικές φροντίδες αποδείχθηκαν αβάστακτες για τον ασκητικό και ασθενικό ιεράρχη. Ο Μέγας Βασίλειος πέθανε την 1^η Ιανουαρίου του 379 σε ηλικία μόλις 49 χρόνων και πάμπτωχος. Άφησε, όμως, πίσω του ένα πλούσιο έργο. Εκτός από τα αμέτρητα συγγράμματα του και τη μάχη του εναντίον του αρειανισμού, έγινε γνωστός κυρίως για τη φιλανθρωπία του. Μεριμνήσε να χτιστούν νοσοκομεία, φτωχοκομεία, ορφανοτροφεία και γηροκομεία και φρόντιζε πάντα όσους είχαν την ανάγκη του.

Ο Αϊ Βασίλης των Ελλήνων απέχει πολύ από το χοντρούλη και εύθυμο Santa Claus της Βόρειας Ευρώπης. Η παράδοση και οι γραπτές μαρτυρίες τον παρουσιάζουν αδύνατο, μελαχρινό, με μαύρα γένια και γελαστό πάντα. Σύμφωνα με την παράδοση αμέσως μετά τα Χριστούγεννα ξεκινούσε πεζός μ' ένα ραβδί στο χέρι, απ' όπου με θαυμαστό τρόπο βλάστειαν ή ζωντάνευαν κλαδιά και πέρδικες -σύμβολα δώρων- για να επισκεφθεί διάφορους τόπους. Δεν έφερνε στους ανθρώπους δώρα. Τα δώρα του ήταν περισσότερο συμβολικά: η ιερατική ευλογία του και η καλή τύχη.

Η αποδοχή από μέρος της ελληνικής κοινωνίας της αντικατάστασης της μορφής του Αγίου Βασιλείου από ασκήτης που ήταν σε βορειοευρωπαϊκό και βορειοαμερικανό Santa Claus φαίνεται πως έχει να κάνει με την αστική τάξη η οποία οικειοποιήθηκε από νωρίς αυτή τη νέα φιγούρα. Στη συνέχεια στη δεκαετία 1950-1960 η αποδοχή αυτή έγινε ευρύτερη από τους «συγγενείς» μετανάστες, που με τις ευχητήριες κάρτες τους εισήγαγαν και στην Ελλάδα τη νέα μορφή του Αϊ-Βασίλη. Είτε σαν μεσαιωνικός πεζοπόρος, είτε σαν εύθυμος Santa Claus, ο πρωτοχρονιάτικος Αϊ-Βασίλης, έμεινε στην αντίληψη του λαού σαν ένας ανθρώπινος άγιος, που ζει και περπατά ανάμεσα μας. Ένας καλοδεχούμενος επισκέπτης, που κάθε πρώτη του χρόνου ξεκινά από την Καισάρεια της Καππαδοκίας και ταξιδεύει στον κόσμο, χαρίζοντας την ευχή του και καλή τύχη.

Τη μνήμη του Αγίου ή Μέγα Βασιλείου τη γιορτάζουμε δύο φορές μέσα στον Ιανουάριο, καθώς εκτός από την Πρωτοχρονιά τη γιορτάζουμε και στις 30 του μήνα με τους Τρεις Ιεράρχες.

Βιβλιογραφία:

Σ. Δημητρέλη: *Ιδού ο Έλληνας Αϊ Βασίλης*, εφημ. ΤΑ ΝΕΑ, 31/12/1994, σελ. 18

Σ. Θεοδοσίου - Μ. Δανέζης: *Η οδύσσεια των ημερολογίων*, Αθήνα 1995

Μ. Καϊτανίδη: *Η Coca Cola, μαμά του Αϊ-Βασίλη*, εφημ. ΤΑ ΝΕΑ, 16/12/2006, σελ. 14

Δ.. Σ. Λουκάτου: *Χριστουγεννιάτικα και των γιορτών*, Αθήνα:1997

ΜΑΛΛΙΑΡΗΣ – ΠΑΙΔΕΙΑ Εγκυκλοπαίδεια, Εκδοτική Α.Ε., Θεσσαλονίκη 2005

ΠΑΠΥΡΟΣ - ΛΑΡΟΥΣ - ΜΠΙΡΙΤΑΝΙΚΑ. Εγκυκλοπαίδεια, Αθήνα 1990

3. Ήθη και έθιμα της Πρωτοχρονιάς

α) Βασιλόπιτα

1. Καταγωγή της βασιλόπιτας:

Η αναζήτησή για τις ρίζες του εθίμου της βασιλόπιτας, οδηγεί πίσω, στην αρχαιότητα, στις προσφορές άρτου ή και μελιπήκτων των αρχαίων Ελλήνων, προς τους θεούς, κατά τη διάρκεια εορτών. Κατά τον *Φ. Βρετάκο* («Οι δώδεκα μήνες του έτους και οι κυριώτεροι εορταί των»): «Οι πρόγονοί μας εις την αρχαιότητα κατά τας μεγάλας αγροτικές εορτάς προσέφερον εις τους θεούς, ως απαρχήν, έναν άρτον. Επί παραδείγματι κατά την εορτήν του θερισμού, που ελέγετο *Θαλύσια* και ήτο αφιερωμένη εις την *Δήμητρα*, κατασκευάζετο από το νέον σιτάρι ένας μεγάλος εορταστικός άρτος (ένα καρβέλι), που ελέγετο «*Θαλύσιος άρτος*», κατά δε την προς τιμήν του *Απόλλωνος* εορτήν των *Θαργηλίων* εψήνετο, κατά το έθιμον, ο «*θάργηλος άρτος*». Ακόμη, όσον αφορά την προέλευση της βασιλόπιτας το έθιμο αυτό συνδέεται και με τα τελούμενα κατά την εορτή των *Κρονίων* (*Σατουρνάλίων*) στη Ρώμη «*οπόθεν προήλθε παρά τοις Φράγκοις και η συνήθεια να παρασκευάζουν πίτταν με νόμισμα μέσα και να ανακηρύσσουν βασιλέα της βραδυάς τον ευρίσκοντα αυτό εις το κομμάτι του. Ετίθετο δε και ένα φασόλι εντός της πίττας και όποιος το εύρισκε ανεφωνείτο φασουλοβασιλιάς. Κατά τα Σατουρνάλια προσεφέροντο νως δώρα καρποί και πλακούντες εντός χρυσών φύλλων ή στολίσματα με νομίσματα χρυσά. Υπάρχει όμως και μια θρησκευτική παράδοσις σχετική με την προέλευση του εθίμου της βασιλόπιτας...»*

Κατά τη θρησκευτική παράδοση η βασιλόπιτα της Πρωτοχρονιάς ξεκίνησε από τον Μέγα Βασίλειο. Όπως η παράδοση, αναφέρει, την εποχή που ο Μέγας Βασίλειος ήταν Επίσκοπος στην Καισάρεια, ο Έπαρχος της Καππαδοκίας πήγε στην πόλη για να εισπράξει φόρους. Οι κάτοικοι, τρομαγμένοι, ζήτησαν τη βοήθεια του ποιμενάρχη τους. Αυτός τους συμβούλεψε να φέρουν ό, τι πιο πολύτιμο έχουν και, αφού μάζεψαν πολλά δώρα, κοσμήματα και χρυσά νομίσματα, βγήκαν μαζί με το Δεσπότη τους να προϋπαντήσουν τον Έπαρχο. Η εμφάνιση και η πειθώ του Μεγάλου Βασιλείου καταπράυνε τον Έπαρχο, ο οποίος τελικά δε θέλησε να πάρει τα δώρα. Όταν όμως προσπάθησαν να μοιράσουν πίσω στους πιστούς τα δώρα που ο καθένας είχε φέρει, ο

χωρισμός αποδείχτηκε ιδιαίτερα δύσκολος, καθώς πολλοί είχαν προσφέρει όμοια κοσμήματα και όμοια νομίσματα. Τότε ο Μέγας Βασίλειος διέταξε τους πιστούς να φτιάξουν το απόγευμα του Σαββάτου πίτες και να βάλουν μέσα σε κάθε μία από ένα αντικείμενο. Την επόμενη τους τις μοίρασε και, σαν από θαύμα, κάθε ένας βρήκε μέσα στην πίτα αυτό που είχε προσφέρει.

Ο Δ. Λουκάτος, έχοντας ερευνήσει επίσης εκτενώς το έθιμο αυτό, δίνει αναλυτικές πληροφορίες στα συγγράμματα του. Ένα ενδιαφέρον σχετικό απόσπασμα από το βιβλίο του "*Χριστουγεννιάτικα και των γιορτών*" είναι το παρακάτω:

2. Το κόψιμο της βασιλόπιτας

Σχετικά με το κόψιμο της βασιλόπιτας ο Γ.Α. Μέγας («Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας»), παρατηρεί: Το κομμάτι του σπιτιού, που κόβεται αμέσως μετά το κομμάτι του αγίου Βασιλείου, πιθανώς είναι προσφορά προς το «στοιχείο του σπιτιού», τον αγαθό δαίμονα που, κατά την κοινή πίστη, κατοικεί στο σπίτι και το προστατεύει εμφανιζόμενος στους ενοίκους με τη μορφή φιδιού, όπως ο «Αγαθός Δαίμων», δηλαδή «ο οίκουρος όφικς» των αρχαίων.(βλ.Ν.Γ.Πολίτη, «Παραδόσεις»). Πιο συγκεκριμένα ο Ν. Πολίτης αναφέρει για το εν λόγω θέμα πως « Στη Ζάκυνθο έβάζαν άλλοτε ψωμί στην τρύπα όπου κατοικούσε το φίδι του σπιτιού κι όταν εμφανιζόταν, του πρόσφεραν ψωμί και σταφίδες. Τέτοιου είδους προσφορές στο στοιχείο του σπιτιού πρέπει να γίνονταν συνήθως την Πρωτοχρονιά, και μετεξέλιξη του εθίμου είναι το μοίρασμα της βασιλόπιτας, όπου το πρώτο κομμάτι, «του σπιτιού», προοριζόταν μάλλον για το στοιχείο «του σπιτιού».

3. Παρασκευή της βασιλόπιτας:

Η βασιλόπιτα παρασκευάζεται κυρίως από αλεύρι, αυγά, ζάχαρη, γάλα, αναλόγως τους είδους, είναι φουσκωτή, αφράτη και γλυκιά. Σ' όλες τις βασιλόπιτες βάζουν μέσα ένα νόμισμα χρυσό κωνσταντινάτο, αργυρό ή και χάλκινο, αναλόγως του πλούτου της οικογένειας και, επιπλέον, σε πολλές επαρχίες της Ελλάδος βάζουν επίσης μέσα ένα κομματάκι άχυρο, ένα κομματάκι κλήματος αμπέλου, ένα κλωνάρι ελιάς κι αλλού ένα μικρό στεφάνι ξύλινο (μικρογραφία μάνδρας) και όποιος βρει κάτι από αυτά θα είναι τυχερός στα σπαρτά, στον ελαιόκαρπο, στο κρασί κ.λ.π. Με σειρά αποφλοιωμένα αμύγδαλα πάνω στην επιφάνεια της βασιλόπιτας συνηθίζεται να γράφεται η αρίθμηση του νέου έτους.

β) Σούρβα (Θράκη/ Μακεδονία)

Σούρβα, σούρβα κι Άι-Βασίλ' ζ' Κι' από χρόν' τον Άι-Βασίλ'

Μια κοπάνα πίτουρα/ Κι' από χρόν' καλύτερα!

Όπως στα *κόλιαντα* τα Χριστούγεννα, έτσι και στα *σούρβα* την Πρωτοχρονιά τα παιδιά, χτυπώντας την καμπάνα της εκκλησιάς σε πολλά χωριά της περιοχής της Θράκης, προκειμένου να συγκεντρωθούν οι κάτοικοι, φώναζαν όσο μπορούσαν πιο δυνατά, για ν' ακουστούν:

- *Σούρ--βα!! Σούρ--βα!! Σούρ--βαααααααα!!!*

Και οι δυο, ήταν γιορτές των αγοριών τα οποία όπως την παραμονή των Χριστουγέννων τραγουδούσαν τον ερχομό της μεγάλης γιορτής, έτσι και την παραμονή της Πρωτοχρονιάς, τραγουδούσαν τον ερχομό του καινούριου χρόνου και του Άι-Βασίλη. Τα σούρβα πήραν το όνομα τους πιθανότατα απ' τις κρανιές, που στη Θράκη τις λένε *σούρβες*. Εδώ αντί για ματσούκες, που κρατούσαν σ' άλλα μέρη τα παιδιά, κρατούσαν φρεσκοκομμένες κλάρες από μπουμπουκιασμένες κρανιές και μ' αυτές χτυπούσαν τους ανθρώπους στις πλάτες, για να τους μεταδώσουν τη δύναμη και τη γεροσύνη τους, λέγοντας:

Σούρβα, σούρβα,/ γερό κορμί,

γερό σταυρί,/ σαν ασήμι,

σαν κρανιά/ και τη χρόν'

γούλ(ι) γεροί/ και καλόκαρδοι.

Στα Βέντζια και τα Χάσια των Γρεβενών, στον Τσιαρτσιαμπά και σε άλλα χωριά της Κοζάνης, σε όλες εκείνες τις περιοχές, που βρίσκονται κατά μήκος του Αλιάκμονα, από τις ανατολικές πλαγιές της Πίνδου ως κάτω στα Πιέρια και στον Όλυμπο, τα σούρβα κράτησαν την ονομασία τους ως το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και τη γερμανική κατοχή που τα σάρωσε. Αυτές οι περιοχές, δασωμένες και αδιάβατες, όπως ήταν, χωρίς δρόμους και γεφύρια στον Αλιάκμονα, γνωστές μόνο σαν κλεφτότοποι και ληστοκρατούμενες περιοχές, αποκλεισμένες απ' τα γύρω βουνά, στάθηκαν τα τελευταία προπύργια μιας άλλης εποχής. Εδώ, και σήμερα ακόμα, μπορεί να βρει κανείς πολλά απομεινάρια αυτού του εθίμου, που να μαρτυρούν το πέρασμα του και το ξεκίνημα του από τα βάθη των αιώνων και από τα πανάρχαια έθιμα της «ειρεσιώνης», των «κορωνισμάτων» και των «χελιδονισμάτων». Και τότε τα παιδιά των αρχαίων Ελλήνων, γυρίζοντας από σπίτι σε σπίτι κι από γειτονιά σε γειτονιά, τραγουδούσαν διάφορα τραγούδια στους νοικοκυραίους, για τη γιορτή της ημέρας και μαζί μ' αυτά και διάφορα ευχετικά και επαινετικά τραγούδια για το κάθε σπίτι. Οι νοικοκυρές, για να τα ευχαριστήσουν, τους έδιναν διάφορα φιλοδωρήματα. Σύμφωνα με τον *Κ. Καραπατάκη*, («Το Δωδεκαήμερο, Παλιά Χριστουγεννιάτικα Έθιμα και Έθιμα») τα σούρβα στην Σαρακίνα στην περιοχή Γρεβενών εξελίσσονταν ως εξής:

Τα παιδιά έβγαιναν κι έξω απ' το χωριό τους, πήγαιναν και σ' άλλα γειτονικά χωριά για αυτό έπρεπε να ήταν καταρχήν καλοντυμένα καθώς εκεί που θα πήγαιναν, θα τους κοίταζαν απ' την κορυφή ως τα νύχια και δε θα τους έδιναν κανένα κορίτσι, αν τους έβλεπαν λασπωμένους και «ανάλαγους». Όταν χτυπούσε η καμπάνα για τη μάζωξη, η πρώτη τους δουλειά ήταν να βγάλουν τον αρχηγό. Ο αρχηγός έπρεπε να είναι ένα απ' τα πιο μεγάλα αγόρια του χωριού, με δύναμη, κύρος και εξυπνάδα, για να μπορεί, όχι μόνο να επιβάλλεται και να δίνει τις πιο σωστές λύσεις και κατευθύνσεις σ' ολόκληρη την ομάδα του χωριού του, μα και για ένα λόγο ακόμα. Αν το χωριό τους συναντιόταν με την ομάδα κανενός άλλου χωριού κι' έκαναν εκείνοι να τους αρπάξουν τα «βλιάγματα» και τα «ζαϊρέδια», όπως συνηθίζονταν, τότε ο αρχηγός ήταν υποχρεωμένος να δώσει τη μάχη, παλεύοντας με τον αρχηγό της άλλης ομάδας, ώσπου ο ένας να πέσει και «να πάρει χόμα η ράχη του». Η νίκη ή η ήττα του αρχηγού, ήταν νίκη ή ήττα ολόκληρης της ομάδας. Γι' αυτό και διάλεγαν τον πιο χεροδύναμο. Επίσης, επειδή τα φιλοδωρήματα δεν περιορίζονταν μονάχα σε «βλιάγματα», αλλά θα μάζευαν και κρέας και λίγδα και τυρί και αυγά και τραχανά και κρασί και ό,τι άλλο χρειάζονταν, για ένα ομαδικό γλέντι και φαγοπότι, τα παιδιά σχημάτιζαν ένα είδος επιμελητείας που φροντίδα τους ήταν να μαζεύουν το ζαϊρέ σε «τρουβάδες», και σε «γκιούμια». Ο αρχηγός ήταν αυτός που μάζευε τις προσφορές καθώς και τα χρήματα, που θα τους έδιναν σε κάθε σπίτι, γι' αυτό εκτός των άλλων έπρεπε να είναι και τίμιος και «να μη κάνει ζαβολιές». Πριν ξεκινήσουν για τα σπίτια, έπαιρναν απόφαση σε ποιο σπίτι θα έκαναν «κονάκι» και σε ποιο άλλο χωριό θα πήγαιναν. Το «κονάκι», δηλαδή το σπίτι που θα συγκεντρώνονταν το βράδυ για να φάνε και να γλεντήσουν, έπρεπε να είναι μεγάλο και ισόγειο, για να μην έχει φόβο να πέσει απ' το πολύ βάρος κι απ' το χορό που θα έκαναν τα παιδιά. Επειδή όμως, τα πιο πολλά σπίτια τότε ήταν στρωτά και χαμηλά προτιμούσαν το σπίτι καμιάς χήρας με πολλά παιδιά ή κανενός φτωχού, που δεν είχε να σφάζει γουρούνι για τα Χριστούγεννα, με σκοπό να τον αφήσουν όλο το ζαϊρέ, που θα περίσσευε. Μετά απ' αυτό ξεκινούσαν όλοι μαζί για τα σπίτι φωνάζοντας:

- Σουρ--βα! Σούρ--βα! Σούρ--βα!! Σούουουουουρβα κι' Αι-Βασίλτς!!

Το πρώτο σπίτι που πήγαιναν, ήταν όπως και στα κόλιαντα το σπίτι του παπά. Από μακριά, λοιπόν, άρχιζαν και τραγουδούσαν:

**Σ' αυτά τα σπίτια τα ψηλά τα μαρμαροστρωμένα,
με τις μεγάλες τις αυλές και τις πλακοστρωμένες,
εδώ 'χουν χίλια πρόβατα και πεντακόσια γίδια,
έχουν ζευγάρια είκοσι και δεκαοχτώ φοράδες,
έχουν γελάδες εκατό κι' αμπάρια φορτωμένα,
να μπαινοβγαίνουν οι δικοί, οι φίλοι να μη λείπουν
κι' όσοι διαβάτες απαιρνούν, να τρώνε, να κοιμούνται.**

Η παπαδιά, όταν άκουγε το τραγούδι και τα χτυπήματα στην πόρτα, έβγαινε και οδηγούσε τα παιδιά στον «καλό το νουντά», που τα περίμενε ο παπάς. Ο αρχηγός, περνώντας το κατώφλι της πόρτας με το δεξί του πόδι, για να φέρει γούρι και καλό στο σπίτι, τραβούσε ίσια στο τζάκι με τη φωτιά κι' ανακατεύοντας τη χόβολη με τη ματσούκα του, έλεγε γρήγορα-γρήγορα και φωναχτά, όπως και στα κόλιανα:

«Καλημέρα τ'ς αφεντά σας! Φέρου γειά, γεροσύνη, χαρά. Αμπάρια μι τα στιάρια, βαένια μι κρασί, νύφες γαμπρούς, φουράδεις μι τα μπλάρια, γίδεις μι τα κατσίκια, προυβατίνεις μι τ' αρνιά, μάνεις μιλίσσια, γρόσια μι του διρμόν(ι), φλουριά μι το ταψί, κλουσσαριές μι τα πλιά, κύρκις, κυρκούλια, γκαβαμάρα τα τουρκούλια - αχώρια τον Αλή- προύκα τσιτσιτσι κι κάτσι καταή!»

Με το σύνθημα αυτό τα παιδιά κάθονταν όλα κάτω στο πάτωμα «για να κάτς'ν οι κλουσσαριές» και τραγουδούσαν:

**Και βάλε το χεράκι σου στην αργυρή σακούλα
κι αν έχεις γρόσια και φλουριά, κέρνα τα παλικάρια.**

Στον Άι-Γιώργη των Γρεβενών, δεν σταματούσαν ως εδώ, μα συνέχιζαν:

**Κέρνα τ' αφέντη μ', κέρνα τα, τα λάσποπατημένα,
να τρών' να πίν', να χαίρονται, να λέν για την υγείά σου,
για την υγείά σ' αφέντη μου, για την καλή καρδιά σου.**

Ο παπάς, κερνούσε τότε τον αρχηγό κι' έλεγε:

- Άιντε, κι τα χρονάκια σας! Κι τ' χρόν' νάμαστε καλά! Καλή χρονιά να μας δώσ(ι) ου Θεός! - Κι τ' χρόοοοοοοοο! Φώναζαν όλα μαζί τα παιδιά.

Τότε έμπαινε μέσα η παπαδιά, κρατώντας στα χέρια της το «κανίσκι» - ένα μεγάλο χαλκωματένιο ταψί- που μέσα του είχε τα φιλοδωρήματα και τότε, αφού το 'παιρναν τα μεγαλύτερα παιδιά και το σήκωναν ψηλά με το δεξί τους χέρι, λέγανε φωναχτά και ρυθμικά:

"Καλώς μας ήρθε το βαρύ κανίσκ(ι) απ' τον αφέντη μας! Αμπάρια, στιάρια, βαένια κρασί, δερμάτια τυρί, νύφες, γαμπρούς, πάντα νάχ(ι) να δίν(ι) κι' η καρδιά τ' να μην τον πονεί!"

-Κι τ' χρόοοοοοοοο!!! Φώναζαν ύστερα όλα μαζί τα παιδιά και το καθένα έπαιρνε απ' το ταψί, το είδος που μάζευε. Το κρασί το βάζανε σε ξεχωριστά νεροκολόκυθα. Το τυρί και τη «λίγδα», σε ξεχωριστά κακάβια. Τα «βλιάγματα» τα κράταγε ο αρχηγός. Και τότε, όλα μαζί τα παιδιά βελάζανε, συμβολίζοντας με τις φωνές τους την ποικιλία και την αφθονία των ζώων, που εύχονταν να 'χει το σπίτι. Στο τέλος, αποχαιρετώντας όλους στο σπίτι, τραγουδούσαν:

Έχετε γεια, έχετε γειά / και τώρα και του χρόνου!!

Περνώντας ύστερα μπροστά από τ' αμπάρια με τα γεννήματα, τα χτυπούσαν δυνατά με τις ματσούκες τους λέγοντας: **«Άιντε, καλά μπερικέτια! Πάντα γιομάτα!!»**

Αν το σπίτι είχε καμιά νύφη, που δεν είχε χρονίσει και δεν είχε γεννοβολήσει ακόμα, τη χτυπούσαν κι' αυτή ελαφρά με τις ματσούκες στις πλάτες ή χτυπούσαν τις ματσούκες τους στον αέρα, πάνω απ' το κεφάλι της, φωνάζοντας: **« Άιντε και με γιο!!!»**

Υστερα, βγαίνοντας έξω, για να πάνε σ' άλλο σπίτι, τραγουδούσαν:

Απ' τ'ς αφεντάδες φεύγουμε, / στους αρχοντάδες πάμε.

Τώρα, χτυπούσαν την πόρτα του πρώτου σπιτιού, που βρισκανε δεξιά «για να τους πάει η δ'λειά καλά». Με τον τρόπο αυτόν, περνούσαν όλα τα σπίτια.

γ) Το ρόδι και η κρεμμύδα

Το ρόδι και η κρεμμύδα αφού έκαναν μια μεγάλη διαδρομή στον χρόνο, έφτασαν στις μέρες μας να είναι δύο από τα πιο γνωστά Πρωτοχρονιάτικα έθιμα.

1) Το ρόδι

Εδώ και χιλιάδες χρόνια το ρόδι θεωρείται, από διάφορους λαούς και πολιτισμούς, σύμβολο γονιμότητας, αφθονίας και καλοτυχίας. Οι αρχαίοι Έλληνες πριν κατοικήσουν σε ένα νέο σπίτι έσπαγαν στο κατώφλι του ένα ρόδι, πράγμα που κάνουμε ακόμα και στις μέρες μας. Το σπάσιμο του ροδιού όμως λαμβάνει χώρα κατά βάση, κάθε Πρωτοχρονιά. Σε κάποιες περιοχές της Ελλάδας σπάνε το ρόδι αμέσως μετά την αλλαγή του χρόνου. Βγαίνουν όλοι έξω από το σπίτι πριν αλλάξει ο χρόνος, κλείνοντας όλα τα φώτα. Μόλις μπει το νέο έτος και αφού ανταλλάξουν ευχές, ο νοικοκύρης ή κάποιο άλλο μέλος της οικογένειας που θεωρείται τυχερό, σπάει ένα ρόδι στο κατώφλι του σπιτιού και μετά μπαίνουν όλοι μέσα στο σπίτι, βάζοντας πρώτο το δεξί τους πόδι. Σε κάποιες άλλες περιοχές το σπάσιμο του ροδιού γίνεται είτε τα ξημερώματα της Πρωτοχρονιάς είτε αμέσως μετά την Θεία Λειτουργία την ίδια ημέρα. Στις περιοχές που σπάνε το ρόδι μετά την Θεία Λειτουργία, το έχουν πάρει μαζί τους στην εκκλησία για να ευλογηθεί. Από το έθιμο του σπασίματος του ροδιού πηγάζει η λαϊκή έκφραση: «*Εσπασε το ρόδι*» που σημαίνει ότι έκανε καλό ξεκίνημα. Στον αντίποδα αυτής της έκφρασης βρίσκεται η έκφραση «*Θα σε φωνάξω να μου σπάσεις το ρόδι την Πρωτοχρονιά*» την οποία λέμε κοροϊδευτικά σε κάποιον που θεωρούμε καντέμη. Ακόμη, σε πολλές περιοχές το ρόδι που σπάζεται την Πρωτοχρονιά, έχει φυλαχτεί στα εικονίσματα του σπιτιού από την ημέρα του Σταυρού στις 14 Σεπτεμβρίου.

2) Η Κρεμμύδα

Η Πρωτοχρονιάτικη κρεμμύδα είναι το φυτό, του οποίου η επίσημη ονομασία είναι, *Scilla Maritima*. Οι αρχαίοι Έλληνες την θεωρούσαν σύμβολο αναγέννησης και υγείας. Στις μέρες μας σε πολλές περιοχές της Ελλάδας τοποθετείται μια κρεμμύδα έξω από το σπίτι την παραμονή της Πρωτοχρονιάς. Ανήμερα της Πρωτοχρονιάς ο πατέρας ή η μητέρα της οικογένειας την παίρνει στα χέρια του/της και χτυπώντας ελαφρά με την κρεμμύδα τα κεφάλια, ξυπνά τα μέλη της οικογένειας για να πάνε στην Θεία Λειτουργία του Αγίου Βασιλείου. Στην συνέχεια η κρεμμύδα, κρεμιέται σε κάποιο σημείο του σπιτιού για να φέρει υγεία και τύχη στην οικογένεια.

δ) Καταχύσματα/ προσφορές

Στη Χίο, την εποχή του Αλλάτιου, ο οικοδεσπότης τριγύριζε όλο το σπίτι τα χαράματα της Πρωτοχρονιάς κρατώντας ένα καλάθι με γλυκά, φρούτα και ψωμιά, και τα σκορπούσε παντού μουρμουρίζοντας ευχές για την ευημερία του σπιτιού και των ενοίκων. Ο Ν. Πολίτης αναφέρει ακόμη τα εξής σύγχρονα του έθιμα: «Σήμερα εις το χωρίον Πυργί της Χίου συνηθίζονται επίσης την πρώτη του έτους τοιαύτα καταχύσματα (οσπρίων, ρωδίων και των τοιούτων), αλλά ραίνει δια τούτων τον οίκον και τους εν αυτό μετά την Θείαν Λειτουργίαν εις των του οίκου διελθών την νύκτα εν άλλη συγγενική οικία. Και αλλαχού δε της Ελλάδος συνηθίζονται τα καταχύσματα κατά την πρώτην του έτους. Εις τινα δε χωρία της Κύπρου την παραμονήν θέτουσιν εκ του εσπερινού των δείπνου το πρώτον πινάκιον και οίνον και βαλάντιον χρημάτων εις την αποθήκην του άρτου, την καλουμένην «κοφινίαν», αλλά την αρχαικοτάτην ταύτην θυσίαν, λησμονήσαντες τον εν αρχή σκοπόν αυτής, περιβάλλουσι δια χριστιανικού περιβλήματος, λέγοντες ότι την προσφέρουσιν εις τον εορταζόμενον κατά την ημέραν εκείνην άγιον Βασίλειον, δια να φάγη και ευλογήση το βαλάντιον

του οικοδεσπότη. Αλλά τον προορισμόν της θυσίας δεν ελησμόνησαν οι Λέριοι ων αι γυναίκες συνηθίζουν την εσπέραν της παραμονής της πρώτης Σεπτεμβρίου, της αρχής του θρησκευτικού έτους να παραθέτωσι τράπεζαν εστρωμένην εν τω μέσω της αιθούσης, και επ' αυτής πινάκια γλυκισμάτων «δια να φάγη τη νύκτα το σπιτιού» ως λέγουσιν».

Εντωμεταξύ στο έργο που προαναφέρθηκε του Γ. Μέγα διαβάζουμε: «Ως «προσφορά» προς κάποια άλλα πνεύματα, τις «ψυχές των νεκρών» (που τις ημέρες του δωδεκαημέρου, όπως πιστεύεται, επιστρέφουν στον τόπο όπου κατοικούσαν πριν κατέβουν στον Άδη), πρέπει να θεωρηθούν και τα «πολυσπόρια», τα οποία σε πολλές περιοχές της Ελλάδας δε λείπουν από το πρωτοχρονιάτικο τραπέζι, μολονότι η σημασία τους δεν είναι, σ' αυτήν την περίπτωση, συνειδητή στο λαό γι' αυτόν το λόγο θεωρήθηκαν -λανθασμένα- ως προσφορά προς τον άγιο Βασίλειο, ως κόλλυβα τ' Αϊ-Βασίλη και συνδέθηκαν με δεισιδαιμονικούς φόβους και μαγικές ενέργειες. Π.χ. στην Κύθνο την παραμονή του αγίου Βασιλείου τρώγουν σιτάρι βρασμένο με μέλι και στην Απείρανθο της Νάξου «χίλια φαγιά να 'χουνε, βάζουνε και μεαριά στο τραπέζι και τρώνε: καλαμπόκι, σιτάρι και φασούλια μαζί μαγειρεμένα. Πρέπει να φάνε, γιατί αλλιώς αν δε φάνε, πιάνει ψείρα το γέννημα τους».

Στην Κύπρο βράζουν εκλεκτό σιτάρι και το αναμειγνύουν με αμύγδαλα, σταφίδες, σπειριά ροδιών, κανέλα και ζάχαρη κάνουν τα «κόλλυφα τ'αϊ-Βασιλείου (τα βασιλούδια)» κι αφού γεμίσουν ένα δίσκο με αυτά και βάλουν επάνω τη βασιλόπιτα με μια μικρή αναμμένη λαμπάδα επάνω της, τον τοποθετούν κάτω απ' το εικονοστάσι του σπιτιού. Στη Σκόπελο της Θράκης όλοι όσοι κάθονται στο τραπέζι παίρνουν στα χέρια τους κόλλυβα απ' το πιάτο, τα πετούν ψηλά προς την πόρτα του σπιτιού και λένε: « Όσα κια ρίχνω, τός' αμάξια στάρ' να μου δωσ' ο καινούριος χρόνος. Ο καινούριος χρόνος βοήθεια! Όσα κια στη φούχτα, τόσες αγελάδες, τόσα πρόβατα κ.τ.λ.»

Βιβλιογραφία:

Γ. Μέγα: *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*

Δ. Λουκάτου: *Συμπληρωματικά του χειμώνα και της άνοιξης*

Στ. Ημέλλου: *Ο Άγιος Μόδεστος εν Νάξο*

Χρ. Ι. Τραγέλλη: *Τα λαογραφικά της Καλλονής Λέσβου*

Μαρία Παρασκευοπούλου: *Recherches sur les Fetes religieuses pop. de Chypre*

Β. Λαμνάτου: *Οι μήνες στην αγροτική και ποιμενική ζωή του λαού μας*

Ν. Πολίτη: *Παραδόσεις*

Φ. Κόντογλου: *Γίγαντες ταπεινοί*